

HALÛK PERK MÛZESİ'NDEN

BİR GRUP DAMGA MÛHÛR

(Yüksek Lisans Tezi)

Burcu ÖZDEMİR

Kütahya-2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

HALÛK PERK MÜZESİ'NDEN BİR GRUP DAMGA MÜHÜR

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Müge Savrum Kortanoğlu

Hazırlayan:
Burcu Özdemir

Kütahya-2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Müge SAVRUM KORTANĞLU

Üye

İmza

Doç. Dr. Erkan FİDAN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ŞEN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Halûk Perk Müzesi’nden Bir Grup Damga Mühür*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

..... /...../2019

Burcu ÖZDEMİR

Özgeçmiş

Burcu Özdemir, 14.07.1988'de Kadıköy'de doğdu. İlköğrenimi Küçükyalı Merkez İlköğretim okulunda tamamladı. Ortaöğrenimini Rezan Has Lisesi'nde bitirdi. 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü kazandı. 2010 yılında Doç. Dr. Halil Tekin danışmanlığında "Demir Çağı'nda Nairi Konfederasyonu" konulu teziyle Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden mezun oldu. Diyarbakır ili, Bismil ilçesinde yer alan Hakemi Use kazısında çalıştı. 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. Seyitömer Höyük Kazısı'nda arkeolog olarak görev aldı. 2013-2017 yılları arasında Halûk Perk Müzesi'nde yönetici ve arkeolog olarak görev yaptı. 2017 yılında Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Tıp-Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda ikinci yüksek lisansına başladı.

Bilimsel Yayınları;

2014-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2014, Halûk Perk Sağlık Müzesi'nden Örneklerle Anadolu Ecza Havanlarının Tarihsel Gelişimi, XI. Eczacılık Tarihi Kongresi Bildirileri, Kayseri.

2016-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2016, Halûk Perk Müzesi'ndeki Veteriner Hekimliği Diplomalari, 22. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, İstanbul.

2016-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2016, Halûk Perk Müzesi Koleksiyonundaki Şifalı Su Kapları, Tarihte Sağlık ve Su Kültürü, İstanbul.

2017-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2017, Halûk Perk Müzesi'ndeki Antik Çağ'dan Günümüze Biberon Koleksiyonu, II. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyum Bildirileri, İstanbul.

2017-Murat Dinçer Çekin-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2017, Hilal-i Ahdar'dan Yeşilay'a: Bağımlılıklarla Mücadele Sergisi Hakkında, II. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyum Bildirileri, İstanbul.

2018-Halûk Perk-Burcu Özdemir, 2018, Halûk Perk Müzesi'ndeki Antik Çağ'dan Günümüze Hacamat Koleksiyonu, III. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyum Bildirileri, İstanbul.

ÖZET**HALÛK PERK MÜZESİ'NDEN BİR GRUP DAMGA MÜHÜR****ÖZDEMİR, Burcu****Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Müge SAVRUM KORTANOĞLU****Haziran, 2019, 175 sayfa**

Geçmişten günümüze güvenliğin ve özel mülkiyetin göstergesi sayılan mühürler farklı dönemlerde, farklı formlarda ve malzemelerden yapılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk örnekleri yaklaşık M.Ö. 8000'de görülen mühürlerde malzeme olarak kil ve taş kullanılmıştır. Daha sonra dönem şartlarına, iklime, coğrafyaya ve gelişen teknolojiye paralel olarak malzeme ve yapım tekniklerinde değişiklik ve çeşitlilik meydana gelmiştir. Metal, değerli taş, kemik, fayans, cam gibi malzemeler mühür yapımında sıklıkla kullanılmıştır.

Çalışmanın konusunu; malzemesi bakır (tunç)? ve kurşun olan ve yaklaşık olarak bir tarih aralığı verilerek İlk Tunç ile Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen damga mühür grubu oluşturmaktadır. Satın alma yoluyla müzeye kazandırılan bu mühürlerin buluntu yeri bilinmemektedir. Söz konusu mühürlerin baskı yüzeyleri genellikle yuvarlak, kare biçimli, tutamakları ise ip delikli ya da deliksiz tutamaktır.

Halûk Perk Müzesi'ne kayıtlı olan ve çalışma kapsamına alınan mühürlerin benzerleri sadece Anadolu'da değil, Mezopotamya ve Balkanlarda da görülmektedir. Bu çalışma ile damga mühürlerin, kazılarda ele geçen ve müze koleksiyonlarında bulunan benzer örnekleri esas alarak karşılaştırılması, yaklaşık bir tarihleme yapılarak; buluntu yerlerini yine yaklaşık olarak coğrafi açıdan tespit etmek amaçlanmıştır. Böylelikle buluntu yeri belli olmayan söz konusu mühürlerin hangi coğrafya ve döneme yakın olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Damga Mühür, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı.

ABSTRACT
A GROUP OF STAMP SEALS FROM HALUK PERK MUSEUM

ÖZDEMİR, Burcu

Master's Thesis, Department of Archaeology

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Müge SAVRUM KORTANOĞLU

June, 2019, 175 pages

The Seals, which are considered as indicators of security and private property from the past to the present, are seen in different periods and made of different materials in different forms. Clay and stone were used for the first examples of seals seen at B.C. 8000. Then, in parallel with the conditions of the period, climate, geography and developing technology, material and construction techniques changed and diversity occurred. Metal, gemstone, bone, tile and glass-like materials have been used frequently in the seal construction.

The subject of the study is the stamp seal group, made up of lead, copper (bronze)?, and approximately dated to the Early Bronze and Middle Bronze Age. The place of origin for these seals, gained by the museum through purchase, is unknown. The surface of these are in round or square shape, and the handles are rope hole or without hole handles.

The seals registered to Haluk Perk Museum and included in the scope of this study are seen not only in Anatolia, but also in Mesopotamia and the Balkans. The purpose of this study was to compare the stamp seals on the basis of similar samples found in the excavations and in the museum collections, and to determine their location in a geographical way. Thus, it was tried to determine the possible geography and period of those seals with unknown place of origin.

Key Words: Anatolia, Stamp Seal, Early Bronze Age, Middle Bronze Age.

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans Tez çalışmasında bakır (tunç)? ve kurşundan yapılmış, yaklaşık olarak İlk Tunç ile Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Halûk Perk Müzesi'nden Bir Grup Damga Mührün detaylı analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen damga mühürler müzeye satın alma yoluyla kazandırılmış, tipolojik özellikleri ve coğrafi yakınlıkları göz önüne alınarak yaklaşık olarak tarihleme yapılmış ve mühürlerin coğrafi yakınlıklarına göre benzer örneklerine yer verilmiştir.

Tez çalışmam Halûk Perk'in öneri ve izniyle gerçekleştirilmiştir; bana bu imkânı sağladığı için şahsına teşekkür ederim.

İlgi ve sabrını çalıştığımız süre boyunca esirgemeyen tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Müge Savrum Kortanoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmama yardımlarını esirgemeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Gülsün Umurtak ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit Emrah Kurt'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tanıdığım günden bu yana desteği ve ilgisini hep hissettiğim sevgili hocalarım Prof. Dr. Nil Sarı ve Prof. Dr. Hidayet Sarı'ya saygılarımı sunar ve teşekkür ederim.

Çalışma kapsamına aldığım mühürlerin benzer örneklerine ulaşmaya çalışırken, müze mühür envanterini benimle paylaşan Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunarım.

Son teşekkürlerim ise manevi desteklerini ve yardımlarını hayatımın her alanında hissettiğim sevgili dostlarım Halil Azizoglu, Songül Karabıçak, Fadime Arslan, Ezgi Tutcu, Selen Sağlam, İsa Ceylan, Uğur Genç ve sevgili abim Tuncer Taşdöğen içindir.

Maddi manevi desteklerini her daim hissettiğim sevgili aileme ise minnettarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEMA VE TABLO LİSTESİ.....	x
LEVHA LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜHÜR VE MÜHÜRCÜLÜK HAKKINDA

1.1. MÜHÜR VE MÜHÜRCÜLÜK KAVRAMLARI.....	6
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU VE MEZOPOTAMYA'DA DAMGA MÜHÜRCÜLÜK

2.1. ANADOLU VE MEZOPOTAMYA'DA DAMGA MÜHÜR SANAT ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ.....	13
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAMGA MÜHÜRLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

3.1. DAMGA MÜHÜRLERİN TARİHLENDİRİLMESİ.....	25
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAMGA MÜHÜRLERİN TİPOLOJİSİ

4.1. DAMGA MÜHÜRLERİN TİPOLOJİSİ.....	29
4.1.1. Damga Mühür Biçimleri.....	29
4.1.1.1. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Daire Biçimli.....	29
4.1.1.2. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Kare Biçimli.....	29
4.1.1.3. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Dört Yapraklı Yonca Biçimli.....	30
4.1.1.4. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Üçgen Biçimli.....	30

4.1.1.5. Ayak Biçimli.....	30
4.1.1.6. Tutamak Kısmı İğne, Baskı Yüzeyi Kare Biçimli.....	31
4.1.1.7. Tutamaksız Daire Biçimli.....	31
4.1.1.8. Tutamaksız Üçgen Biçimli.....	31
4.1.1.9. Tutamak Kısmı Kırık	31
4.1.1.10 Çan Biçimli.....	31
4.1.1.11 Konik Biçimli.....	32
4.1.2. Damga Mühürler Üzerine İşlenen Motifler.....	32
4.1.2.1. İç İçe Açık (Haç, Üçgen)	32
4.1.2.2. Labirent.....	35
4.1.2.3. Anafor Motifi	35
4.1.2.4. Spiral.....	36
4.1.2.5. Gamalı Haç (Swastika).....	36
4.1.2.6. Dört Yapraklı Yonca.....	38
4.1.2.7. Konsantrik Daire.....	38
4.1.2.8. Kafes Motifi.....	38
4.1.2.9. Signe Royal	39
4.1.2.10. Geometrik Motifler.....	39
4.1.2.11. Rozet.....	40
4.1.3. Seçilen Birkaç Damga Mührün Metalürjik Analizi.....	41

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATALOG

5.1. MALZEMENİN TANIMLANMASI.....	43
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	97
EKLER.....	102
LEVHALAR.....	108
KAYNAKÇA.....	162
DİZİN.....	175

ŞEMA VE TABLO LİSTESİ

Şema 1.1: Malzemenin Tanıtımını Gösteren Şema.....	4
Tablo 4.1: Halûk Perk Müzesi'nden Seçilen Birkaç Mührün Elementel Analiz Verisini Gösteren Tablo.....	41

LEVHA LİSTESİ

Sayfa

Levha I: Şekil 1: (Kat. No. 1) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	108
Levha II: Şekil 1: (Kat. No. 2) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	109
Levha III: Şekil 1: (Kat. No. 3) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	110
Levha IV: Şekil 1: (Kat. No. 4) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	111
Levha V: Şekil 1: (Kat. No. 5) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	112
Levha VI: Şekil 1: (Kat. No. 6) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	113
Levha VII: Şekil 1: (Kat. No. 7) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	114
Levha VIII: Şekil 1: (Kat. No. 8) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	115
Levha IX: Şekil 1: (Kat. No. 9) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	116
Levha X: Şekil 1: (Kat. No. 10) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	117
Levha XI: Şekil 1: (Kat. No. 11) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	118
Levha XII: Şekil 1: (Kat. No. 12) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	119
Levha XIII: Şekil 1: (Kat. No. 13) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	120
Levha XIV: Şekil 1: (Kat. No. 14) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	121

Levha XV: Şekil 1: (Kat. No. 15) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	122
Levha XVI: Şekil 1: (Kat. No. 16) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	123
Levha XVII: Şekil 1: (Kat. No. 17) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	124
Levha XVIII: Şekil 1: (Kat. No. 18) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	125
Levha XIX: Şekil 1: (Kat. No. 19) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	126
Levha XX: Şekil 1: (Kat. No. 20) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	127
Levha XXI: Şekil 1: (Kat. No. 21) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	128
Levha XXII: Şekil 1: (Kat. No. 22) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	129
Levha XXIII: Şekil 1: (Kat. No. 23) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	130
Levha XXIV: Şekil 1: (Kat. No. 24) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	131
Levha XXV: Şekil 1: (Kat. No. 25) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	132
Levha XXVI: Şekil 1: (Kat. No. 26) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	133
Levha XXVII: Şekil 1: (Kat. No. 27) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	134
Levha XXVIII: Şekil 1: (Kat. No. 28) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	135
Levha XXIX: Şekil 1: (Kat. No. 29) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	136
Levha XXX: Şekil 1: (Kat. No. 30) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	137

Levha XXXI: Şekil 1: (Kat. No. 31) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	138
Levha XXXII: Şekil 1: (Kat. No. 32) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	139
Levha XXXIII: Şekil 1: (Kat. No. 33) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	140
Levha XXXIV: Şekil 1: (Kat. No. 34) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğrafı.....	141
Levha XXXV: Şekil 1: (Kat. No. 35) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğrafı.....	142
Levha XXXVI: Şekil 1: (Kat. No. 36) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	143
Levha XXXVII: Şekil 1: (Kat. No. 37) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	144
Levha XXXVIII: Şekil 1: (Kat. No. 38) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	145
Levha XXXIX: Şekil 1: (Kat. No. 39) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	146
Levha XL: Şekil 1: (Kat. No. 40) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	147
Levha XLI: Şekil 1: (Kat. No. 41) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	148
Levha XLII: Şekil 1: (Kat. No. 42) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	149
Levha XLIII: Şekil 1: (Kat. No. 43) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	150
Levha XLIV: Şekil 1: (Kat. No. 44) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	151
Levha XLV: Şekil 1: (Kat. No. 45) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	152
Levha XLVI: Şekil 1: (Kat. No. 46) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	153
Levha XLVII: Şekil 1: (Kat. No. 47) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	154

Levha XLVIII: Şekil 1: (Kat. No. 48) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	155
Levha XLIX: Şekil 1: (Kat. No. 49) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	156
Levha L: Şekil 1: (Kat. No. 50) İTÇ (?) Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	157
Levha LI: Şekil 1: (Kat. No. 51) İTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi...	158
Levha LII: Şekil 1: (Kat. No. 52) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	159
Levha LIII: Şekil 1: (Kat. No. 53) OTÇ Kurşun Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	160
Levha LIV: Şekil 1: (Kat. No. 54) İTÇ Bakır (Tunç)? Damga Mührün Fotoğraf ve Çizimi.....	161

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
ADALYA	Suna & İnan Kıraç – Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı
AJA	American Journal of Archaeology, The Journal of the Archaeological Institute of America, Princeton/ Baltimore
ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri
ANAR	Anadolu Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ve Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalları, İstanbul
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AST.	Araştırma Sonuçları Toplantısı
A.Ü.D.T.C.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara
Cm	Santimetre
Ç.	Çap
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Fig.	Figür
Fot.	Fotoğraf
G.	Genişlik
Haz.	Hazırlayan
HPM	Halûk Perk Müzesi
HPMA	Halûk Perk Müzesi Arşivi
İTÇ	İlk Tunç Çağı
Kat. No.	Katalog Numarası
KST.	Kazı Sonuçları Toplantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara

LEVANT	The Journal of the Council for British Research in the Levant
Lev.	Levha
M.	Metre
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
No.	Numara
OLBA	Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Süreli Yayını
OTÇ	Orta Tunç Çağı
Ref.	Referans
Res.	Resim
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
Şek.	Şekil
Tab.	Tablo
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TTK	Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
U.	Uzunluk
Y.	Yükseklik
Yakl.	Yaklaşık
YKY	Yapı Kredi Yayınları

TEZ METNİ

GİRİŞ

Tarih boyunca özel mülkiyetin sembolü sayılan mühürler, aynı zamanda güvenlik ve zenginlik göstergesidir. İlk örneklerinin yaklaşık olarak M.Ö. 8000'de görüldüğü mühürler günümüzde farklı malzeme ve yapım teknikleriyle ve neredeyse aynı amaç doğrultusunda kullanılmaya devam etmektedir. Kullanıldığı her dönem ve uygarlıkta farklı şekil ve biçimde görülen mühürler, sosyo kültürel yapı, inanç ve yönetim şekli hakkında birer kanıt niteliğindedirler. Halûk Perk Müzesi koleksiyonunda Neolitik Çağ'dan günümüze kadar tüm dönemlerin ve imparatorlukların mühürleri saklanmaktadır. Söz konusu eserler bilimsel kazılar sonucunda ele geçmediğinden; eserlerin nerede bulduklarına dair bilgi çok sınırlıdır veya neredeyse hiç yoktur. Bu durum özel müze koleksiyonlarının çalışılmasını zorlaştırır da depolarda bekleyen eserlerin çalışılması ve anlamlandırıp tanımlanmaya çalışılması önemlidir.

A. AMAÇ

Bu çalışmada amaçlanan; müzeye satın alma yoluyla gelen ve buluntu yeri ile dönemi belli olmayan bir grup damga mühür grubunun yaklaşık olarak dönemini ve buluntu yerini tespit etmeye çalışmaktır. Bunun yanı sıra mühürlerin baskı yüzeyleri ve tutamakları dikkate alınarak Anadolu'daki ve çevre coğrafyalardaki yayılım alanlarının saptanması üzerine durulmuştur. Biri¹ (HPM 673) dışında daha önce üzerinde çalışılmayan ve yayınlanmayan bu eserler hakkında yaklaşık olarak tarihlendirme yapılması ve buluntu yerleri hakkında fikirler öne sürmek bu tezin temel amaçlarını oluşturmaktadır.

B. KAPSAM

Çalışmanın kapsamı; Halûk Perk Müzesine kayıtlı olup, kökeni hakkında Anadolu ile çevre coğrafyalarla benzerliği saptanabilen damga mühürler ile sınırlıdır.

¹ Halûk Perk, "Halûk Perk Müzesi'nde Bulunan İğne Mühürler", *Tuliya*, Sayı. I, (İstanbul: 2010).

C. İZLENEN YÖNTEM

Çalışmanın başlangıcında Anadolu'da yapılan kazılarda açığa çıkartılan İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na tarihli damga mühür buluntuları dikkate alınarak Halûk Perk Müze deposunda benzeri olan mühürler tespit edilmiştir. Çalışmaya alınan mühürler, önce tutamaklarına göre daha sonra baskı yüzeylerine göre gruplandırılmıştır. Ardından mühürlerin ayrıntılı envanteri oluşturulmuştur. Tez çalışmasına dâhil edilen mühürler tarafımdan fotoğraflanıp; baskı yüzeyleri Tuncer Taşdoğan tarafından Adobe Illustrator CS6 programıyla bilgisayarda bire bir ölçekli çizilmiştir.

Anadolu, Mezopotamya ve Balkanlardaki kazılarda ele geçen mühür buluntuları ve seçilmiş müze koleksiyonlarındaki örnekler analogiler için kullanılmıştır. Öncelikle bahsi geçen bölgelerde yapılan kazıların sonucunda ortaya çıkan mühür buluntularına bakılarak benzerlik aranmıştır. İlave olarak müzelere satın alma yoluyla gelen mühür koleksiyonlarına bakılmıştır. Ayrıca devlet müzelerine kayıtlı ve çalışma kapsamına alınan mühürlerle benzerlik gösteren mühür buluntularının görselleri ve tezin içinde kullanım izinleri bir dilekçeyle istenmiş ve analogiler için teze dahil edilmiştir. Mühürlerin tanımı, tarihsel gelişimi, karşılaştırma ve tarihleme konusunda ilgili raporlar, makaleler ve koleksiyon yayınları, araştırma enstitüleri ve üniversite kütüphanelerinin literatür taraması ayrıntılı olarak yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, mühürlerin ilk kullanım evresinden başlayarak mühür kelimesinin tanımı, kullanım alanları, boyutları, yapım teknikleri, malzeme ve baskı yüzeyinde işlenen motif çeşitliliği hakkında bilgiler verilmesinin yanı sıra mühür nedir? Mühürlerin işlevi ve kullanım alanları nelerdir? Mühür yapımında ve kullanımında başvurulan teknikler nelerdir? Sorularının yanıtları aranmıştır.

İkinci bölümde, birinci bölüme ek olarak M.Ö. 1. binyıla kadar Anadolu ve Mezopotamya'daki mühür ve mühürcülük sanatına ilişkin genel bilgiler verilmiş olup; farklı coğrafyalardaki benzer mühürler bulunarak bu karşılaştırmaya göre çalışma kapsamındaki mühürlere yaklaşık olarak bir tarihleme verebilmek için yapılan fikirler ilave edilmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışma kapsamında aldığımız mühürleri benzer örneklerden yola çıkarak tarihleme verilmiş olup; envanter numaralarıyla bir liste halinde verilmiştir.

Dördüncü bölümde, tez kapsamında incelenen mühürler öncelikle tutamaklarına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre ip delikli tutamaklı baskı yüzeyi daire

biçimli, ip delikli tutamaklı baskı yüzeyi kare biçimli, ip delikli tutamaklı baskı yüzeyi dört yapraklı yonca biçimli, ip delikli tutamaklı baskı yüzeyi üçgen biçimli, ayak biçimli, tutamak kısmı iğne baskı yüzeyi kare biçimli, tutamaksız daire biçimli ve tutamak kısmı kırık olanlar olmak üzere gruplara ayrılmıştır. Sonrasında baskı yüzeyleri dikkate alınmıştır. Baskı yüzeylerindeki motifler göz önünde bulundurularak spiral, iç içe aç, konsantrik daire, gamalı haç (svastika), labirent, anafor motifi, signe royal, kafes motifi, rozet, dört yapraklı yonca ve ayak biçimli geometrik desenler olmak üzere 11 alt başlık altında gruplandırılmıştır. Motif çeşitliliği alt başlıklarında tez çalışmasına alınan mühürlerine benzer buluntularının çıkış yerleri kaynaklarıyla verilmiştir.

Beşinci bölümde, tez çalışmasının konusunu oluşturan mühürleri tanıtan bir katalog hazırlanmış ve bu katalogda mühürlerin envanter numaraları, ölçüleri, müzeye geliş şekilleri, biçimleri, baskı motifleri, Anadolu, Mezopotamya ve Balkanlardan benzer örneklerin fotoğraf ve çizimleri kaynaklarıyla birlikte kataloğa ilave edilmiş ve sonrasında tanımları verilmiştir. Mühürlerin resim ve çizimleri malzemenin katalogunda tek bir şekil numarası ile verilmiş ve ayrıntılı fotoğraf ve çizimleri ise en sonda bir levha listesi halinde verilmiş olup; tek bir katalog numarası verilmiştir. Benzer mühürlerin resimlerine ise tek bir resim numarası verilmiş ve kendi içlerinde a.b.c. olarak gruplara ayrılmıştır. Mühürlerin genel özellikleri tespit edilip benzer buluntular ile biçim, baskı yüzeyindeki motifler ve ölçüleri karşılaştırıldıktan sonra baskı yüzeylerine göre genel değerlendirilmesi yapılmış olup; etkileşim, benzerlik ve yaklaşık olarak tarihlenmesi verilip; bölgesel yakınlıklar saptanarak hem tarihleri hususunda hem de coğrafi benzerlikler hususunda yorumlar yapmamıza imkân doğmuştur. Mühürlerin tanıtım kısmında tarihlenme ve coğrafi yakınlık oranının yüksek olması sebebiyle sadece bakır, tunç ve kurşundan yapılmış ve çalışmamıza hem malzeme hemde baskı motifi olarak benzeyen örnekler alınmıştır. Çalışma kapsamına alınan mühürlerin tamamının metal elementel analizleri yapılamadığından kurşun damga mühürler hariç 32 damga mühür için bakır (tunç)? şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Tunç Çağlarının tüm tabakalarında, çalışmamız kapsamına dahil edilen mühürlerin baskı motiflerine benzer pişmiş toprak, taş ve diğer malzemelerden örnekler mevcuttur. Bu örneklere ikinci bölüm ve dördüncü bölümde hem genel mühürcülük tarihinden bahsederken hem de mühürlerin baskı motiflerini detaylandırırken yer verilmiştir.

Malzemenin tanıtımı şu şekildedir:

Şema 1.1: Malzemenin Envanter Tanıtımını Gösteren Şema

Kat. No:	Levha ... (Şekil ...)
No:	
Adı:	
Malzemesi:	
Dönemi:	
Ölçüler:	
Benzeri:	
Tanım:	
<div style="border: 1px solid black; width: 150px; height: 50px; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">Fotoğraf</div>	<div style="border: 1px solid black; width: 150px; height: 50px; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">Çizim</div>
Şekil ... (Kat. No....) Envanter No....	
Benzerleri:	
<div style="border: 1px solid black; width: 150px; height: 50px; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">Fotoğraf / Çizim</div>	<div style="border: 1px solid black; width: 150px; height: 50px; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">Fotoğraf / Çizim</div>
a.	b.
Kaynakça	Kaynakça
Resim	

BİRİNCİ BÖLÜM
MÜHÜR VE MÜHÜRÇÜLÜK HAKKINDA

1.1. MÜHÜR VE MÜHÜRÇÜLÜK KAVRAMLARI

Mühür, “günümüzde bir kimsenin ya da bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu metal, lastik vb. materyallerden yapılmış araç, damga ve kaşe olarak tanımlanmaktadır”.² Erken dönemlerde kullanılan mühürler için ise araştırmacıların bazı tanımlamaları olmuştur. Muhibbe Darga’ya göre mühür, “üzerinde isim veya betim-işaret kazılı olup, düzen, yetki ve mülkiyet belgesi olarak mektup, senet ve diğer kâğıtlara basılan ayrıca üzerinde dualar yazılan sihir ve tılsımla ilgili yazılar bulunan ve koruyucu niteliğine inanılan çeşitli taşlardan veya madenden yapılan küçük bir gereçtir”.³ Eski Önasya’da Sümerce’de KIŞIB, Akkadca’da KUNUKKU sözcükleri mühür anlamına gelirken Hititçe’ye Sümerceden gelen ^{NA4}KIŞIB kelimesi bütün mühürlerin tanımı için kullanılmaktadır.⁴ Hititçede mühür kelimesinin tam karşılığı bilinmemekle birlikte ŞİYATAR sözcüğünün kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.⁵ Mühürçülük sanatı ise taş, pişmiş toprak, ahşap, cam ve metal nesnelere kazıma suretiyle işleme anlamına gelen gliptik sanatı olarak da tanımlanmaktadır.⁶ Üzerinde bir ya da birden fazla baskı olan kil, sıva, balmumu gibi işlenebilir maddeden baskılanmış parçaya ise “mühür baskısı”, “bulla” ya da “cretula” denilmektedir.⁷

Tarih öncesinden günümüze kadar mühürler çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Fakat mühürlerin işlevi tarih boyunca üç ana amaca hizmet etmiştir. Bunlar; Güvenlik, Onay/Tasdik ve Özel Mülkiyet göstergeleridir. Yazının henüz olmadığı dönemlerde mühürlerle çeşitli çanak çömleklerin ve sepetlerin üzerinin kapatılmasıyla; kapatılan nesnenin kayıt altına alınması ve korunması amaçlanır.⁸ Bu nedenle Anadolu’da, Neolitik Çağ’dan Tunç Çağlarına kadar mühürlerin ticari amaçla kullanıldığına dair şüpheler vardır. Bu durum Mezopotamya’daki kazılarda ele geçen mühür buluntularına göre değişmektedir. Fakat mühür sepete, ekmeğe, çömleğe basılmasının yanı sıra, her şeyden önce sahibini simgeleyen bir imza; yani öncelikle özel mülkiyeti ve sahipliği temsil eden bir semboldür. Bu mühürleme ile iletişimin sağlıklı ve eksiksiz yapılması amaçlanır. Mühürlenmiş paketin mühür özelliği

² Türk Dil Kurumu Ana Sayfası – Güncel Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr

³ Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı*, (İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1992), 68.

⁴ A.g.e., 69.

⁵ Ali Dinçol, *“Hitit Mühürçülüğü”*, (İstanbul: Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi II, 1997), 1316.

⁶ Darga, *Hitit Sanatı*, 68.

⁷ Enrica Fiandra, “Mühürler ve Kil Mühür Baskıları”, *Arkeo Atlas, Özel Koleksiyon 500 Sayfa*, (No. 2011 (01)), 146.

⁸ Esra Kaçmaz Levent, “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Urartu Damga Mühürleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van: 2006), 13.

bozulmadan karşı tarafa ulaştırılması önemlidir. Aynı zamanda anlaşma metnlerinin tasdiki ile üretilen malın kimin tarafından yapıldığını ve kalitesini de gösterir.⁹ Günümüzde bu işleme firmalar marka değeri taşıması adını vermişlerdir.

Arkeoloji literatüründe mühürler biçim olarak damga mühür ve silindir mühür olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Anadolu’da ilk olarak damga mühür örnekleri görülmektedir. Damga mühür ya da “Pintadera (boyalı damga)”¹⁰ olarak adlandırılan damga mühürlerin Anadolu’da ilk örnekleri Batı Anadolu’da Bademağacı yerleşiminde görülmektedir.¹¹ Pintadera adı verilen damga mühürlerin, diğer damga mühürlerinden farkı iri boyutlu olmasıdır. Baskı kısmı çeşitlilik göstermekle birlikte, genellikle tutamaktır. Kil henüz yaş iken, bir araç yardımıyla üzerinde çizi tekniğiyle çeşitli biçimler oluşturulmaktadır. Pintadera denilen bu iri boyutlu mühürler evin ya da kapların herhangi bir yerine baskılanmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi’nde yoğun olarak görülen “çeç” damga mühürleriyle karıştırılmaktadırlar. Ankara civarında ise bu mühürlere “çiç” adı verilmektedir. Aralarındaki fark ise, pintadera, istenilen her yere damgalanmakta, çeç mühürleri ise sadece tarımsal faaliyetler doğrultusunda yapılan çalışmalara damgalanmaktadır.¹²

Herodot yazısında, “Babil’de herkesin bir mührü olduğundan” bahseder.¹³ Böylelikle Suriye ve çevresindeki mühür buluntularının kazılardan neden bu denli yoğun çıktığı sorusu da cevaplanmıştır. Armağan Erkanal mühür kullanımıyla ilgili şöyle demiştir: “Mühür kullananların sayısının artması, birer aidiyet simgesi olan mühürlerin zorunlu olarak zenginleşmesine neden olur. Bir mührün diğerine benzememe ilkesi, zengin motif çeşitlemelerinin yanısıra, sanatçıları başka öğelerde de mühürlerin birbirinden ayrılmasını sağlamak için, yeni yöntemler yapmaya itmiş olmalıdır.”¹⁴ Malzeme olarak taş, kemik, fayans, cam, pişmiş toprak, metal, ahşap ve kil kullanılarak yapılan mühürlerin yüzeyleri farklı yöntemlerle kazınmıştır. Kazıma işlemi

⁹ Perk, Halûk Perk Müzesi’nde Bulunan İğne Mühürler, 51.

¹⁰ Ali Umut Türkcan, *Çatalhöyük Damga Mühürleri, Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, (Ed.) Emine Haydaroglu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 45.

¹¹ Refik Duru, *MÖ 8000’den MÖ 6000’e Burdur – Antalya Bölgesi’nin AltıBin Yılı*, (Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2008), 106.

¹² Halil Tekin, *Hakemi Use’den Bir “Pintadera, Samsat’tan Acemhöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan*, (Ed.) Süleyman Özkan, Halime Hüryılmaz, Atila Türker, (İzmir: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü, 2018), 232-233.

¹³ Armağan Erkanal, *Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 101.

¹⁴ A.g.e., 101.

tamamlanan mühürler daha sonra yumuşak malzemeli (kil, balmumu, pişmiş toprak vb.) çömler ya da diğr başka nesnelr üzerine baskı yöntemiyle uygulanmış olmalıdır.¹⁵

Damga mühürler zamanla çok farklı biçimler almıştır. Bu biçimleri mühür konusunda çalışmaları olan bilim insanları “tutamaklı” ve “tutamaksız” olmak üzere iki başlık altında gruplamışlardır. Daha sonra genişleyen çalışma alanına bağlı olarak bu başlıklara alt başlıklar eklenmiştir. Yapılan çalışmalara göre tutamaklı mühürler; tutamak kısmı hayvan şeklinde, ip delikli, üç ayaklı, çekiç başlı, yüzük ve ayak biçimindedir. Tutamaksız mühürler ise; skaraboid, huni, prizma, düğme ve konik biçimlidir.¹⁶

Mühürlerin yapım teknikleri çağlar boyu yaşam şartlarına ve teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak değışiklik göstermekle birlikte bu konu hakkında yapılan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Arkeoloji literatüründe damga mühür ve silindir mühür olarak iki başlık altında gruplandırılan mühürlerin boyutları ve biçimleri birbirinden farklı olarak gözlemlenmiştir. Damga mühürlerin boyutları genel olarak 2-8 cm arasındadır. Silindir mühürlerin boyutu ise 1-8 cm arasındadır. Silindirin çapıyla yüksekliğı orantılı değıldir. Yükseklik, çapın yarısı kadardır.

Mühür yapımında kullanılan malzemelerinin işleme de döneme göre farklılık gösterir ve bu farklılığı teknolojinin yanı sıra süregelen gelişim de etkilemektedir. Collon, bu gelişimi M.Ö. 3000 öncesi ve sonrası olarak iki grupta açıklar. Bu gruplama tuncun bulunması ile belirlenmiştir.¹⁷ M.Ö. 3000 öncesi mühür yapımı için kolay işlenebilir taşlar kullanılmış olup; bu taşların üzeri yüksek ihtimalle çakmaktaşı aletler kullanılarak motiflendirilmiştir. M.Ö. 3000 sonrasında mühür yapımında, bakır ve bronz geçilmiş, M.Ö. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra da artık mührü şekillendirmek için çark kullanılmaya başlamıştır.¹⁸

Mühürlerin yumuşak yüzeye basıldığı zaman pozitif sonuç alınmak istendiğı için genellikle negatif olarak baskı yüzeyine işlenmiştir. Bir mührün yapımında bazı aletlere gereksinim duyulmuştur.¹⁹ Mühür yapımında hakkâk kalemi, kalem keski, basit matkaplar, küre oyuk matkap ve biley çarkı gibi aletlerin kullanıldığı bilinmekle birlikte

¹⁵ Dominique Collon, *Interpreting the Past Near Eastern Seals*, (London: 1990).

¹⁶ A.g.e., 11.

¹⁷ A.g.e., 11.

¹⁸ A.g.e., 39-40.

¹⁹ Gülsün Umurtak, “Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler”, *ADALYA*, Sayı. IV, (2000): 1-19.

M.Ö. 2. binin ikinci yarısından sonra yani demirin kullanılmasıyla demir aletler de sert taşların işlenmesinde kullanılmıştır. Topaz ve kuvars gibi çok sert taşlardan uçları olan matkaplar ise M.Ö. 2. binin ikinci yarısından sonra tarih sahnesine çıkmıştır.²⁰

Mühür sanatında ilk olarak, tutamak kısmı ile baskı tabanından oluşan mühür kabaca biçimlendirilip daha sonra itinalı bir çalışma ile rötuşlanıp kazıma işlemi gerçekleştirilmektedir. Taşı işlemesi, boncuk ya da figürin yapımındaki gibi, erken dönemde mühürleri işleyen ustaların olduğu düşünülmektedir. Geç dönemlerde Anadolu ve Mezopotamya’da mühür atölyeleri ve ustaları hakkında bilgi sahibi olunamamakla birlikte, ticaretin ve yazının gelişmesiyle bu zanaatın öneminin arttığı bilinmektedir. Bu dönemlerde mühürlerin ne denli önemli olduğu buluntulardan anlaşılmaktadır.²¹

Yazının olmadığı dönemler için, mühürlerin kullanım alanları ve amaçları hakkında kesin ve doğru bilgiler bulmak güçtür. Bu konu hakkında birçok bilim insanının yorumlamaları teoride kalmıştır, çünkü görüşlerini destekleyecek olan arkeolojik kanıtlar yeterli değildir.²²

H. Th. Bossert, “mühür sahibi olan ama yazıyı bilmeyen hiçbir kültürün var olmayacağını” dile getirmiştir.²³ Fakat bu görüş, aradan geçen zamanda yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan mühür buluntuları ile geçerliliğini nispeten yitirmiştir. James Mellaart ise, “tarih öncesi ilkel toplumlarında mühürlerin vücuda desen yapma amacını taşıdığını fakat Neolitik Çağ’da bunların daha çok kumaş ve hasır üzerine baskı için kullanılmış olduğunu” iddia etmiştir.²⁴ Colin Renfrew, “yazının henüz keşfedilmediği toplumlarda kil mühürlerin büyük kapları kapatmak için, kutuların güvenliğini sağlama ve depo kapılarının mühürlenmesinde kullanılmış olabileceğini” ileri sürmüştür.²⁵ Son olarak Dominique Collon, “en eski örneklerinin M.Ö. 7000-6000’e tarihlendirdiği mühürlerin tekstil, deri, vücut, çanak çömlek, sepet, kutu, çuval ve ekmek üzerine baskı yapmak amacıyla kullanıldığını” söylemiştir.²⁶ Mebrure Tosun ise, “Eski Mezopotamyalıların mühürleri boyunlarına ya da bileklerine takarak daima

²⁰ Armağan Erkanal, “*Mühür maddesi*”, (İstanbul, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi II, 1997), 1314-1316.

²¹ Umurtak, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler, 5-6.

²² A.g.m., 6.

²³ Sedat Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972), 5.

²⁴ A.g.e., 6-7.

²⁵ A.g.e., 7.

²⁶ A.g.e., 7.

üzerinde taşıdıklarını” dile getirir.²⁷ Mührün üzerine tanrılarına ait atribüleri ve adlarını da yazdırmışlardır.²⁸ Ayrıca birçok hastalığı tedavi etmek ve çocuk sahibi olabilmek için kullanılmasının yanı sıra büyüsel güçlere karşı etkili ve koruyuculuk özelliğinin olduğu da belirtilmiştir.²⁹

Arkeolojik kazılardan ele geçen buluntu durumlarına bağlı olarak bazı yayınlarda mühürlerin yönetim kadrosuna ait mekanlarda bulunduğuna dair yorumlar da getirilmiştir. Bu örnekler; Karataş-Semayük³⁰ yerleşiminde depo kapları ile bir arada bulunan mühürler, Bademağacı’nda³¹ çok odalı yapıda bulunan mühürler, Limantepe’de³² merkezi yapı kompleksi içinde bulunan mühürler olarak sıralanabilir.

Muhibbe Darga, mühür ve mühür baskılarının kullanım özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- “1. Bir nesne veya malın sahibini bildirmek,
2. Bir nesne veya malın el değmesini ve ihlalini korumak,
3. Bir malın ölçüsü, ağırlığı, içeriği ve kalitesini kesin bildirmek veya açıklamak,
4. Bir malı veya nesneyi yapan veya yollayanı tanıtmak,
5. İmza yanında mektup, kontrat, ferman, tüzük gibi belgeleri onaylamak,
6. Bir yazının ifadesinin doğruluğunu onaylamak,
7. Bir kişi veya otorite tarafından yapılan aleti onaylamak,
8. Bir antlaşma içinde kişinin ve taraflarının varlığını kanıtlamak.”³³

²⁷ Mebrure Tosun, “Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Görülen Tanrı Sembollerinin Mahiyeti”, *Belleten*, No. XX, Sayı. 77, (1956): 39.

²⁸ A.g.e., 39.

²⁹ Dominique Collon, *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*, (London: British Museum Publications, 1987), 119.

³⁰ Jayne L. Warner, *Elmalı-Karataş II, The Early Bronze Age Village of Karataş, Bryn Mawr College, Archaeological Monographs*, Bryn Mawr, (PA, 1994): 8.

³¹ Gülsün Umurtak, “A Study of Three Numerical (!) Tablets and Stamp Seal from the Early Bronze Age Settlement at Bademağacı, *ADALYA*, Sayı. XII, (2009): 1-11.

³² Vasıf Şahoğlu, “Erken Tunç Çağında Anadolu Ticaret Ağı ve İzmir Bölgesi”, *I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*, (Ed.) Z. Çizmeli Öğün, T. Sipahi, L. Keskin, (Ankara: 2004): 251.

³³ Darga, Hitit Sanatı, 69.

Malların ve zarfların mühürlenmesi için kullanılan mühürlerin nasıl kullanıldığına dair bir yorum da Tahsin Özgüç'ten gelmiştir, “Kil tabletler önce hazırlanır, yazılır ve kil zarfın içine yerleştirilir. Üzerine içindeki tabletin özeti yazılır; bazen bu çok geniş kapsamlı özet de olabilir.” şeklinde belirtmiştir.³⁴

Bunlara ek olarak Tahsin Özgüç, “Mühür sahiplerinin isimleri hem tablette hem zarfta olur. Asur'da standart düzende dokumaya sarılan ve şehrin mührüyle damgalı bulle, memurlar tarafından kalay paketine bağlanarak malın ağırlığı ve miktarı garanti altına alınır; ya da açılmaz, gönderildiği yerde şahitler önünde açılır” der.³⁵

Tahsin Özgüç'e göre bullalar iki grupta işlev görmektedir:³⁶

“1. Grup: Kaniş'ten gönderilen mallarına bağlı bullalar yetkililerin mühürleriyle mühürlüdür. Kervanların yükünü, sahiplerinin ayrı paketleri oluştururdu; yani bir kervanda birden fazla tüccarın paketine kendi mührüyle mühürlenmiş bullesi bağlanırdı.

2. Grup: İçine tabletlerin konulup gönderildiği torbalara bağlanarak oluşturulurdu, güvenlik amaçlı.”³⁷

³⁴ Tahsin Özgüç, *Kültepe: Kanis/Nesa*, (Ed.) Jale Velibeyoğlu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 45.

³⁵ A.g.e., 45.

³⁶ A.g.e., 45.

³⁷ A.g.e., 45.

İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU VE MEZOPOTAMYA'DA
DAMGA MÜHÜRÇÜLÜK

2.1. ANADOLU VE MEZOPOTAMYA'DA DAMGA MÜHÜR SANAT ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

Anadolu ve Önasya'da mühür ve mühür baskılarına ait kanıtlara Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ itibariyle rastlanılmaktadır. Damga mühürlerin bilinen ilk örnekleri M.Ö. 8. binyılın sonuna tarihlenen Ras Shamra'nın Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Çağ'a tarihlenen tabakasında bulunmuştur. M.Ö. 7000-6000 yıllarında Mezopotamya'da kurulan köy topluluklarında (Kuzey Suriye-Tell Sabi Abyad) damga mühür buluntuları görülmüştür.³⁸ Ele geçen bu mühürlerin alçı taşına benzer bir malzemeden yapıldığı ve baskı yüzeyinde kabaca geometrik şekillerin çizildiği görülmüş olmasına rağmen tam bir mühür işlevi olduğunu söylemek güçtür.³⁹ En erken mühür baskısı buluntuları ise Mezopotamya'da Tell Bouqras ve Tell el-Kown yerleşimlerinde ele geçmiştir.⁴⁰

Erken dönem mühürlerin siyasi, sosyal, iktisadi ve ticari anlamda kullanıldığına dair görüşler net değildir. Buna gerekçe olarak ise yazının olmaması, kazılardan bu konuya dair mühür baskılarının bulunamamış olması ve mühürlerin deri, tekstil ve ekmeğe basılması gösterilmektedir.⁴¹

Yazının bulunmasıyla birlikte ticarete kullanılan mühürlerin varlığı kanıtlanmış ve önemi artmıştır. Çünkü ticarete ve siyasette yapılan anlaşmalara basılan mühürler o belgenin resmiyet kazanmasını sağlamaktadır.⁴² Yazının Anadolu'ya Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarlar tarafından gelmesiyle de mühürler bu işlevini kaybetmemiştir.

Anadolu'da görülen ilk mühür damga şeklindedir.⁴³ Anadolu kökenli en erken damga mühür örneği Şanlıurfa yakınlarındaki Gürcütepe Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'dan bilinir.⁴⁴ Damga mühür ya da "Pintadera (boyama damga)" olarak tanımlanan bu mühürlerin Anadolu'daki ilk örnekleri Çatalhöyük⁴⁵ ve Bademağacı mühürlerinden

³⁸ Holly Pittman, *Cylinder Seals and Scarabs in the Ancient Near East, Civilization of the Ancient Near East*, (New York: 1995), 1591.

³⁹ A.g.e., 1591.

⁴⁰ Canan Karataş Yüksel, "Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu'da Mühürlerin Gelişimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: 2017), 22.

⁴¹ A.g.t., 22.

⁴² Collon, *Interpreting the Past Near Eastern Seals*, 11-12.

⁴³ James Mellart, "Excavation at Çatalhöyük 1963", *Anatolian Studies*, No. XIV, (1964): 97.

⁴⁴ Klaus Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe. En Eski Tapınağını Yapanlar*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007) 101.

⁴⁵ Türkcan, "Çatalhöyük Damga Mühürleri: Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük", 45.

bilinmektedir.⁴⁶ Anadolu’da Neolitik Çağ’a ait mühür buluntusu en yoğun Çatalhöyük⁴⁷ yerleşiminde görülmüştür. Ayrıca Neolitik Çağ önemli yerleşimlerinden biri olan Diyarbakır ili Bismil ilçesi Tepe köyünde Ilisu Barajı Kurtarma Kazısı kapsamında kazılan Hakemi Use’de Geç Neolitik Çağ’a tarihlenen siloların etrafında birkaçının üzerinde mühür baskısı olan kil kapamalar ve taş mühürler bulunmuştur.⁴⁸ Orta Anadolu’da Tepecik-Çiftlik⁴⁹, Köşkhöyük⁵⁰, Batı Anadolu’da Yeşilova⁵¹, Ulucak⁵², Ege Gübre⁵³ yerleşimlerinde de yapılan kazılar sonunda Neolitik Çağ tarihli damga mühürler ele geçmiştir.

Neolitik Çağ damga mühürlerde malzeme olarak pişmiş toprak ya da kil kullanılmış; baskı yüzeyi yuvarlak ya da oval biçimde yapılmıştır. Baskı biçimlerinde görülen en sık motif ise birbiriyle bağlantılı iç içe aç (zig zag) motifidir.⁵⁴ Çatalhöyük, Bademağacı ve Höyücek⁵⁵ mühürlerinin aynı dönemlerde birbirlerine paralel şekilde geliştiği ve dönemine nazaran oldukça ileri düzey mühürlerin, üç merkezde de ele geçtiğini söylemek yanlış olmaz.⁵⁶ Mühürler dışında, Çatalhöyük ile olan ilişkiyi kanıtlayacak somut arkeolojik belgeler olarak sepet kulplu çömlekler, kutu biçimli kap ve baskı tekniği ile yapılmış obsidyen uçlar da sayılabilir.⁵⁷

⁴⁶ Gülsün Umurtak, “Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler”, *ADALYA*, Sayı. IV, (1999-2000): 1-19.

⁴⁷ Türkcan, “Çatalhöyük Damga Mühürleri: Toprakdan Sonsuzluğa Çatalhöyük”, 175-183.

⁴⁸ Halil Tekin, “Hakemi Use / Diyarbakır Çiftçilerin Mührü”, *Arkeo Atlas 8*, (2013): 66.

⁴⁹ E. Bıçakçı, Ç. Altınbilek-Algül, *Tepecik-Çiftlik, Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 248.

⁵⁰ Aliye Öztan, *Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşimi, Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Metin ve Levhalar*, (Ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 230.

⁵¹ Zafer Derin, “Türkiye ‘de 2006 Yılında Yapılan Araştırma ve Kazılar: Yeşilova Höyüğü”, *TÜBA-AR*, C. 10, (2007): 126.

⁵² Çiler Çilingiroğlu, “Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, İzmir, Turkey”, *Journal of Mediterranean Archaeology*, Vol. 22, C. 1, (2009): 12.

⁵³ Haluk Sağlamtimur, *Ege Gübre Neolitik Yerleşimi, Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 375.

⁵⁴ Mellart, Excavation at Çatalhöyük 1963, 97; Fulya Dedeoğlu, “Cultural transformation and settlement system of Southwestern Anatolia from Neolithic to LBA: A case study from Denizli / Çivril Plain”, *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, (Ed.) Joagnuin M Cordoba, Miquel Molist, M Carmen Perez, Isabel Rubio, Sergio Martinez, (Madrid: 2008): 601 (Fig. 10).

⁵⁵ Refik Duru ve Gülsün Umurtak, *Höyücek: 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), 110 (Lev. 132 (3-4), Lev. 177 (2-3)).

⁵⁶ Duru, MÖ 8000’den MÖ 6000’e Burdur – Antalya Bölgesi’nin AltıBin Yılı, 106.

⁵⁷ Umurtak, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler, 8.

Neolitik Çağ damga mühürlerin kullanım alanları oldukça çeşitlidir. Çiler Çilingiroğlu, damga mühürlerin kullanım alanlarına dair bir sıralama oluşturmuştur.

Bu sıramaya göre mühürler:

- “1. Ekmek ya da sepet gibi nesnelere damgalamak,
2. Bireyin kişisel eşyasını damgalaması,
3. Amulet,
4. Bir toplumun mal kaydı ve sayısını kayıt altına almak için token,
5. Çömlekçi işaretleri,
6. Topluluk hayvanlarının işaretleri,
7. Tekstil, deri ve vücut damgası ya da diğer kültürel objeler olarak kullanılmaktadır.”⁵⁸

Anadolu’da Neolitik Çağ’da bulunan mühürlerin ticaret ve özel mülkiyet amaçlı kullanılmamış olabileceğine dair görüşlerin aksine; Mezopotamya’da durum Anadolu’dan farklıdır. Önasya’da ilk damga mühür örneği M.Ö. 8000-7000’e tarihlenmiş ve alçı taşından yapılmış olup; ilk kez Suriye’nin Tell Bouqras merkezinde açığa çıkarılmıştır.⁵⁹ Mühürlerin ticarete kullanıldığı arkeolojik verilerle açıklanmaktadır. Mezopotamya’da ticari hareketliliğin başladığını gösteren Tell Sabi Abyad⁶⁰ yerleşiminde kerpiç odalar içinde toplam 67 değişik baskı yüzeyi olan 300 mühür baskısı ve tokenler (jeton) saptanmıştır.⁶¹ Söz konusu dönemde bu toplu buluntular bir mülkiyet kontrolü ve idari yönetim sisteminin M.Ö. 7000’li yıllara gittiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁶²

Kalkolitik Çağ damga mühür örneklerinde; tutamak ve baskı yüzeyinde farklılık başlar. Neolitik Çağ’da sıklıkla karşılaşılan spiral, haç kolları içinde iç içe aç ve sepet motiflerinin yanı sıra bu dönemde stilize hayvan ve insan motifleri de kullanılmaya başlamıştır.⁶³ Ayrıca bitkisel motifler de bu dönemde mühürler üzerinde görülmeye başlanır.⁶⁴ Mühürlerin tutamakları genel olarak ip delikli, konik ya da düğme şeklinde

⁵⁸ Çilingiroğlu, Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, 7.

⁵⁹ Collon, Interpreting the Past Near Eastern Seals, 11.

⁶⁰ Peter M. M.G. Akkermans and Kim Duistermaat, “More Seals and Sealings from Neolithic Tell Sabi Abyad - Syria”, *LEVANT*, No. 36, C. 1, (2004): 4.

⁶¹ Peter M. M. G. Akkermans, Kim Duistermaat, “The Sealings From Late Neolithic Sabi Abyad, Syria”, *Paléorient*, Vol. 22, C. 2, (1997): 19.

⁶² Yüksel, Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu’da Mühürlerin Gelişimi, 22.

⁶³ Holly Pittman, “Son Kalkolitik Çağ Mühürleri”, *Arkeo Atlas 2*, (2003): 35.

⁶⁴ A.g.e., 35.

olduğu gibi; hayvan başı şeklinde tutamağı olan mühürlerde göze çarpmaktadır. Son Kalkolitik Çağ'da özellikle Yukarı Fırat Havzası'nda Değirmentepe, Hacinebi, Aslantepe, Hassek Höyük ve Norşuntepe'de yapılan kazılarda bol miktarda mühür bulunmuştur.⁶⁵ Orta Anadolu Bölgesi'nde yer alan Güvercinkayasası⁶⁶ yerleşiminde ise III. Tabakası Kalkolitik Çağ'a tarihlenen çok sayıda mühür ve baskısı bulunmuştur. Göller Bölgesi'nde ise Hacılar⁶⁷ yerleşiminde Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen mühürler bulunmuştur. M.Ö. 5. bine tarihlenen Malatya-Değirmentepe'de bulunan, üzerinde hayvan, bitki, güneş motifleri ve mitolojik betimlerin yer aldığı damga mühürler, Kuzey Irak'taki Tepe Gawra'dan sonra bu dönemin en önemli mühür koleksiyonuna sahiptir.⁶⁸ Halaf Dönemi'nde Domuztepe⁶⁹ yerleşiminde görülen daire biçiminde baskı yüzeyi üzerinde iç açe açığı motifi ve haç biçiminde baskı yüzeyli damga mühürler, İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda da kullanılmaya devam ettiği koleksiyonda yer alan örnekler ile kazılardaki mühür buluntularından anlaşılmaktadır. Ayrıca Değirmentepe Ubeyd Dönemi depo odalarında bulunan minik kazıyıcı ve kalemlerin, mühürler üzerindeki betimlerin bu aletlerle kazındığı düşünülmektedir.⁷⁰ Kuzey Irak'ta bulunan Tepe Gawra yerleşiminde bulunan en zengin mühür buluntusundan sonra; Değirmentepe, en fazla mühür buluntusu olan ikinci Ubeyd yerleşimidir.⁷¹

Tunç Çağlarının üç ana döneminin ilk aşaması olan İlk Tunç Çağı'nda, Anadolu'nun büyük bölümünde yerleşim görülmektedir.⁷² Anadolu'nun hemen hemen her höyüğünde İlk Tunç Çağ tabakasına ulaşılır. Bu dönemde tarım ve hayvancılığın geliştiği gibi; dokuma, kişisel eşyalar, çanak-çömlek ve süs eşyalarında da gelişim vardır. Tuncun bulunmasıyla birlikte silah ve diğer nesnelerin üretiminde tuncun kullanımı yaygınlaşmıştır.⁷³ Mühür yapımında madenin kullanılmaya başlaması ile de

⁶⁵ A.g.e., 36.

⁶⁶ Işıl Demirtaş, "Güvercinkayasası Damga Mühür ve Mühür Baskıları", *Arkeoloji Dergisi*, Sayı. XX, (2015): 22.

⁶⁷ Duru, MÖ 8000'den MÖ 6000'e Burdur – Antalya Bölgesi'nin AltıBin Yılı, 106.

⁶⁸ Ufuk Esin, "Değirmentepe", *Arkeo Atlas 1*, (2002): 118.

⁶⁹ Ellen H. Belcher, "Halaf bead, pendant and seal "Workshops" at Domuztepe: technological and reductive strategies, *The State of the Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics. Studies in Early Near Eastern Production*", (Ed.) E. Healey, S. Campbell and O. Maeda, *Subsistence, and Environment* 13, (2011): 139 (Fig. 9).

⁷⁰ Ufuk Esin, *Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazıları, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ankara: 2000), 84.

⁷¹ Esin, Değirmentepe, 118.

⁷² Duru, MÖ 8000'den MÖ 6000'e Burdur – Antalya Bölgesi'nin AltıBin Yılı, 145.

⁷³ A.g.e., 45.

mühürler günümüze kadar ulaşması kolaylaşmıştır. Bu dönemde mühür yapımında mermer, serpantin, steatit ve lapis lazuli taşlarının yanı sıra akik, safir, ametist gibi taşlar yeni olarak kullanılmaya başlamıştır.⁷⁴ Mezopotamya’da da bu dönemde Brak ve Chagar Bazar yerleşimlerinde malzemesi taş olan mühürler ele geçmiştir.⁷⁵

Neolitik Çağ’da görülmeye başlayan damga mühürlerin tutamak kısımları ve baskı yüzeyleri İlk Tunç Çağı’nda ve Orta Tunç Çağı’nda profesyonelleşmeye başlar. Bu dönemde mühürcülük, kişisel bağımsız tercihlerden ziyade, bazı semboller ve işaretlerin yer aldığı mühürlerin merkezi otoritenin izni ile yapıldığı düşünülmektedir.⁷⁶ Şehirlerin büyük depo binaları, madeni eşyaları, yerleşimlerdeki büyüklük bu mühürlerin kullanım alanı ve işlevleri hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda küçük boyutlu ve sade baskı yüzeyi olan mühürler günlük yaşam için, kişisel hâkimiyet için, daha iri boyutlu ve baskı yüzeylerinde bir kompozisyon olan mühürler resmi işler için merkezi otorite tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca farklı bölgelerde aynı baskı yüzeylerini görmek mümkündür.⁷⁷

Anadolu’da İlk Tunç Çağı damga mühürlerin tutamak kısımları genellikle ip delikli, konik, çan biçimli, ayak biçimli, primidal biçimli olup; baskı yüzeylerinde merkezi haç etrafında kazıma yöntemiyle iç içe açılı, daire motifi, yatay ve dikey çizgiler, zigzag motifleri, baklava, üçgen motifleri stilize insan ve hayvan motifleri, insan ve hayvan karışımı yaratıklar işlenmiştir.⁷⁸ Ayrıca geometrik desenler bu dönemde baskı biçimi olarak yoğun bir kullanım görmüştür.⁷⁹ Keban Projesi kapsamında yapılan kurtarma kazılarında ele geçen mühürlerin baskı yüzeyleri genel olarak oval ya da dikdörtgen biçimde olup; tutamak kısımları konik, düğme şeklinde ve ip deliklidir. Baskı yüzeylerinde yer alan dört, yedi ve dokuz kollu anafor motifi çok yaygındır.

⁷⁴ Berna İşbilir Aydın, “Kimlik belirleyici Tasarımlar: Mühürler”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas: 2007), 15.

⁷⁵ Max Mallowan, “Excavations at Brak and Chagar Bazar”, *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 9, (1947): Plate XX.

⁷⁶ Gülsün Umurtak, “Some Comments on a few Intrigving Seals Found in the EBA Settlements at Hacılar Büyük Höyük and a Seal from Burdur Museum”, *ADALYA*, Sayı. XVI, (2013): 56.

⁷⁷ A.g.e., 56.

⁷⁸ Yağcı, “Anadolu Müzesi Koleksiyonundaki Geç Assur- Yeni Babil Akamenid Damga Mühürleri”, 3.

⁷⁹ A.g.e., 3.

Pulur-Sakyol⁸⁰, Yeniköy Höyüğü⁸¹, Han İbrahim Şah⁸² ve Tepecik⁸³ merkezlerinde bu mühürler oldukça fazladır.

Anadolu'nun batısında mühürlerin yoğunluğu güneyine nazaran daha seyrekdir. Mühür buluntusu en çok iç Batı Anadolu'da Küllüoba⁸⁴ ve Batı Anadolu'da Bademağacı⁸⁵ yerleşimlerinde ele geçmiştir. Buradaki mühürlerin baskı yüzeyleri dikdörtgen ya da oval biçimde olup; yüzeyinde geometrik desenler işlenmiştir. 2010 yılında son bulan Bademağacı kazılarında 120'nin üzerinde damga mühür bulunmuştur. Refik Duru ve Gülsün Umurtak, “mühürlerin neredeyse tamamının geometrik bezemeli olduğunu” ifade etmektedirler.⁸⁶ Batı Anadolu'da Bademağacı yerleşiminde yaklaşık 120 mührün ele geçmesi, sosyo-ekonomik anlamda bir ihtiyacın doğduğu ve mühürlerin bir sembol ayrıca bir işaret niteliğinde kullanılmış olduğunu düşündürebilir.⁸⁷ Batı Anadolu'daki bu çeşitlilik her ne kadar Mezopotamya kadar gelişkin olmasa da burada da, yazının olmadığı bir dönemde kayıt ve belgelemenin Batı Anadolu'daki varlığına kanıt niteliğindedir. Ayrıca Batı Anadolu ile uzak bölgeler arası ticaretin varlığı Bademağacı yerleşimindeki mühür buluntularıyla düşünülebilir.⁸⁸

Mührün kullanıldığı alanların ve mühür kullanan yönetimdeki kişilerin artmasıyla; yapılan işlemlerdeki karışıklıklar mühür biçiminin değişmesine ve baskı yüzündeki motif çeşitliliğinin artmasına neden olmuştur.⁸⁹ 2011 yılında kazılmaya başlanan Hacılar Büyük Höyük⁹⁰ İlk Tunç Çağı tabakasında pişmiş toprak mühürler ele

⁸⁰ Hamid Zübeyr Koşay, *Keban Projesi Pulur Kazıları 1968 – 1970*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri. III, No. 1, 1976), 69 (353/360), 88 (370/365/3667/368/369/370).

⁸¹ Hamid Zübeyr Koşay, *Yeniköy Höyüğü*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I, No. 5, 1976b).

⁸² Hayri Ertem, *Han İbrahim Şah Kazısı 1971*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I, No.3, 1974), 28 (265/266).

⁸³ Ufuk Esin, (1970), *Tepecik Kazısı 1968 Ön Raporu*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I, No.1, 1970), 110 (3).

⁸⁴ Turan Efe, “Küllüoba”, *Arkeo Atlas 2*, (2003a): 114.

⁸⁵ Gülsün Umurtak, “Bademağacı”, *Arkeo Atlas 2*, (2003): 108.

⁸⁶ Refik Duru ve Gülsün Umurtak, “Bademağacı Kazıları 2010 Yılı Çalışma Raporu”, *33. KST.*, C. 2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 120.

⁸⁷ Gülsün Umurtak, “Questions Arising from a Bulla Found in the EBA II Settlement at Bademağacı”, *ADALYA*, Sayı. XIII, (2010), 25.

⁸⁸ A.g.e., 27.

⁸⁹ Marcella Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002).

⁹⁰ Gülsün Umurtak, “Hacılar Büyük Höyük İlk Tunç Çağı I Yerleşmesi'nde Bulunmuş olan Bir Grup Mühür Üzerine Gözlemler”, *Pisidia Yazıları Hacı Ali İkinci Armağanı*, (Ed.) Hüseyin Metin, B. Ayça Polat Becks, Ralf Becks, Murat Fırat, (İstanbul: Ege Yayınları, 2015), 147-157.

geçmiştir. Mühürler yuvarlak ve kare biçimli olup, baskı yüzeylerinde zigzag, iç içe açılı, kafes motifi, geometrik şekiller ve haç motifleri görülmektedir.⁹¹

Ayak biçiminde yapılmış olan damga mühür buluntuları ise Anadolu'da Tarsus-Gözlükule, Karahöyük ve Küllüoba İlk Tunç Çağı tabakalarından ele geçmiştir.⁹² Ayak şeklinde mühürler çok yaygın kullanım alanı göstermiş ve baskıları sonraki dönemlerde dahi görülmüştür. Bu mühürlerin ticaretle doğrudan ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle Batı ve Orta Anadolu'da bulunan ayak biçimli mühürler ve silindir mühürler Mezopotamya ve yakın çevresi ile ticari ilişkilerin göstergesi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.⁹³

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kullanılan damga mühürler Kültepe, Acemhöyük, Karahöyük ve Boğazköy gibi merkezlerde ele geçen buluntulardan bilinmektedir.⁹⁴ Ayrıca Kültepe başta olmak üzere bazı yerleşimlerde, ticaret göstergesi olan mühürlü zarflar ve çoğu arşivlerde tabletlerin yanında, azı atılmış olarak mühürlü bullalar ve etiketler bulunmuştur. Kültepe metinlerinde 20.000 tablet bulunmuştur. Mühür sayısının bu tablet sayısına oranla az olması dikkat çekicidir. Bu soruya cevap olarak kişisel bir sembol, mülkiyet olan mühürlerin sahipleri tarafından yanlarında taşındığı, kazılarda bulunanların ise ya düşürülenler ya da mezar hediyesi olarak bırakılanlar olduğu düşünülmektedir.⁹⁵ Ayrıca Anadolu'da mühür kullanımının M.Ö. 2. binyılda Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaret için koloniler kurmasıyla birlikte arttığı görülmüştür. Ancak, Asurluların ülkeden ayrılmasıyla halk tekrar damga mühür kullanmaya başlamıştır.⁹⁶ Toplumsal statüsü yüksek olan insanların mühürleri, kıymetli ya da yarı kıymetli taşlardan yapılmıştır. Mühürlerin o kişinin ölümünden sonra başka bir yakınına geçerek kullanılmaya devam etmiş olabileceği muhtemeldir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da formu, baskı yüzeyi ve bezemesi farklı pek çok mühür ele geçmiştir. Bu durum ayrı dil ve kültüre sahip insanların birbirlerini etkilediklerini göstermesi açısından önemlidir.⁹⁷ Mühürlerin baskı yüzeyi

⁹¹ A.g.e., 150.

⁹² Turan Efe, Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı, *Arkeo Atlas 2*, (2003b): 125.

⁹³ A.g.e., 125.

⁹⁴ Ali Dinçol ve Belkıs Dinçol, *Büyükler, Prenslar, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirveindekiler*, Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk\ Die Hethiter und Ihr Reich das Volk Der 1000 Götter, (Ed.) Wanzel Jacob, (Bonn: 2002a), 429.

⁹⁵ Özgüç, Kültepe: Kanis/Nesa, 44.

⁹⁶ Süleyman Özkan, *The Glyptic Art at Kanesh, Anatolia's Prologue, Kultepe Kanesh Karum, Assyrians in Istanbul*, (Ed.) Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, (İstanbul: Seçil Ofset, 2011), 358 (Kat. No. 488).

⁹⁷ Özgüç, Kültepe: Kanis/Nesa, 12.

dikdörtgen ya da oval biçimde olup; tutamak kısımları bu dönemde oldukça çeşitlilik göstermiştir. Tutamak kısımları genellikle yumru, çekiç, hayvan başı ya da ip delikli konik biçimlidir. Damga mühürlerin baskı yüzeylerinde çoğunlukla geometrik desenler işlenmiştir. Merkezi haç kolları etrafında paralel iç içe açılı, spiral, anaför motifi bu dönemde sıklıkla kullanılmıştır.

Anadolu’da bu dönemde bir Anadolu üslubu oluşturulmuştur.⁹⁸ Nimet Özgüç, Kültepe (Kaniş) kentinde bulunan çok sayıdaki mühür ve mühür baskılarını; Eski Babil, Eski Asur, Eski Suriye, Yerli Anadolu Grubu olmak üzere 4 ana grup altında toplamış ve incelemiştir.⁹⁹ Bahsedilen 4 ana grupta motif açısından en çeşitli olanı “Yerli Anadolu” grubudur ve konular genel olarak av sahneleri, mitolojik sahneler, savaş sahneleridir.¹⁰⁰ Buradaki mühürlere “Yerli Anadolu” grubu denmesinin sebebi ise; mühür üzerinde betimlenen çeşitli çanak-çömleklerin Kültepe’de açığa çıkarılan çanak-çömlekler ile benzerlik göstermesidir.¹⁰¹ Kültepe Ib katında silindir ve damga mühür baskılı mühürler ele geçmiştir. Bu durum dikkate değerdir, çünkü damga mühür Anadolu’nun yerli halkı tarafından kullanılmıştır ve bu durum Anadolu halkının ticarete ne denli etkin olmaya başladığının kanıtıdır.¹⁰²

Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan sonra Eski Hitit Çağı’nda, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda görülen “Yerli Anadolu Grubu” mühürlerinin gelişerek yaygınlaşmıştır. Bu dönemde ayrıca Eski Hitit Çağı’nın yeni mühür biçimiyle, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın mühür biçimi birleştirilmiş ve yeni biçimler oluşturulmuştur. Yeni formulu mühürlerin tutamak kısmı çekiç, yumru şeklinde ve koniktir; baskı yüzeyleri ise yatayıdır.¹⁰³ Silindir-damga mühür de denilen bu yeni biçim mühürlerinde amaç mührün iki yönünden de yararlanmaktır. Bu tip mühürlerden çok yoktur ve “Tyskiewicz Grubu” adıyla bilinir.¹⁰⁴ Eski Hitit Çağı’nda bu gruba giren mühürlerin baskı yüzeyinde ilmik ve örgü motifleri yer almakla birlikte; silindirik

⁹⁸ Nimet Özgüç, “Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları”, *Belleten*, No. XLI, S. 162, (1977a): 377-379.

⁹⁹ Nimet Özgüç, *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977b), 3.

¹⁰⁰ A.g.e., 3-4.

¹⁰¹ A.g.e., 3-4.

¹⁰² A.g.e., s. 44

¹⁰³ Dinçol ve Dinçol, “Büyükler, Prenslar, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirveindekiler”, 429.

¹⁰⁴ A.g.m., 429.

gövdelerinde genellikle dinsel seremoni işlenmiştir.¹⁰⁵ Silindir-damga mühürlerde motifler hem silindir çevresinde hem de silindirin alt yüzünde yer almaktadır. Genellikle deliksiz olan bu mühürlerin taşıma şekli de mühürün kendisi gibi farklıdır. Kültepe Ib katında bulunan kil tabletler üzerinde silindir-damga mühür baskıları görülmektedir. Ayrıca çeşitli kap kapaklarının üstünde de görülmektedir. Malzeme olarak genellikle hematit, serpantin, steatit, diorit, porfir, taş, bronz, gümüş ve kireç kullanılmıştır.¹⁰⁶

Hitit İmparatorluk Çağı'nda mühür kullanımı hiyerarşiye göredir ve iki gruba ayrılmaktadır: Bunlardan birincisi kral ve kraliçe mühürleri, ikincisi halkın kullandığı mühürlerdir.¹⁰⁷ Hitit yazılı belgelerinden bilinen Hattuşa ve diğer Hitit şehirlerinde açığa çıkarılan “mühür evleri”, kral mühürlerinin ele geçtiği zengin bir depo durumundadır.¹⁰⁸ Hitit İmparatorluk Çağı'nda kullanılan kral mühürleri de ilk olarak damga mühür şeklindedir. Hitit kralları Tuthaliya, Şuppiluliuma ve Muşşili mühürlerinde ortada bir rozetin yer aldığı, iç ve dış çerçevede çivi yazısıyla krallık unvanları ve kralın adının yazılı olduğu mühürler kullanılmış olup; I. Şuppiluliuma zamanında mühür alanının ortasından rozet kaldırılıp; yerine kanatlı güneş kursu altında bulunan, hiyeroglif işaretlerle yazılmış kral adı almıştır.¹⁰⁹ “Aedacula Mühürleri” denilen bu üsluptaki mühürlerin II. Muşşili sonuna kadar kullanıldığı bilinmektedir.¹¹⁰ Bu üslup devletin yıkılışına kadar sürmüştür; ancak IV. Tuthaliya Dönemi'nde kral mühürlerine, “Büyük Kral” ünvanıyla ad işaretleri arasında Tabarna ünvanını gösteren işaretler ve bu krala ait bazı mühürlere figürler eklenmiştir.¹¹¹ Muwattali Dönemi'nde ise orta alanda hiyeroglif ad işaretleriyle birlikte kralın koruyucu tanrısının betimlerine yer verilmiştir.¹¹² Hitit halk mühürlerinin baskı yüzeyinde sadece hiyeroglif kullanılmış olup; kadın ya da erkek adları yazılmıştır ve kazılarda bu mühürlerin baskıları değil genellikle asılları ele geçmiştir.¹¹³

¹⁰⁵ A.g.m., 431.

¹⁰⁶ Dinçol, Hitit Mühürcülüğü, 1313.

¹⁰⁷ A.g.e., 1316.

¹⁰⁸ Darga, Hitit Sanatı, 69-70.

¹⁰⁹ Ali Dinçol ve Metin Alparslan, Hitit Mühürcülüğü (Gliptik), *Hititler - Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Haz.) Melten Doğan – Alparslan ve Metin Arparslan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 196.

¹¹⁰ Ali Dinçol ve Belkis Dinçol, *Tabarna ve Aedacula Mühürleri*, Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk\ Die Hethiter und Ihr Reich das Volk Der 1000 Götter, (Ed.) Wanzel Jacob, (Bonn: 2002b), 432.

¹¹¹ Dinçol, Hitit Mühürcülüğü, 1316.

¹¹² A.g.e., 1316.

¹¹³ A.g.e., 1316.

Demir Çağı'nda Doğu Anadolu Bölgesi'nde mühür kullanımı Urartu İmparatorluğu ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Urartu İmparatorluğunun mühür sanatı Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu ile sıkı bir bağlantı içindedir.¹¹⁴ Kazılar ve çeşitli yollarla ele geçmiş olan Urartu mühürlerinin taş, metal, pişmiş toprak ve kemikten yapılmış olanlarının dışında steatit, alabaster, frit, mermer, diorit ve porfir gibi sert taşlardan yapılan mühürler de büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.¹¹⁵ Urartu mühürleri de tıpkı diğer dönem mühürlerinde olduğu gibi özel mülkiyeti yansıtmıştır; fakat bu mühürlerin muska ve tılsım olarak da kullanıldığı düşünülmektedir.¹¹⁶ Urartu mühürleri genel olarak damga, silindir, silindir-damga olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır. Biçim olarak bakıldığında ise konik yapıllılar, hayvan biçiminde ve makara ve disk şeklinde olanlar yaygın olarak kullanılmıştır ve bu biçimlerin öncüleri Hitit İmparatorluğu olarak gösterilmektedir.¹¹⁷ Urartulara özgü damga mühürler ise genellikle prizmatik ve elips şeklindedir ve motif olarak kutsal ağaç¹¹⁸, kanatlı at ve keçi ayrıca karışık yaratıklar kullanılmıştır.¹¹⁹ Bunların dışında ender rastlanan “kutsal ziyafet” ve “tanrılara sunu” gibi betimlemeler de mühürlerin konusunu oluşturmuştur.¹²⁰ Mühür ya da mühür baskısının ele geçtiği Urartu merkezleri: Van-Toprakkale¹²¹, Van-Çavuştepe¹²², Van-Ayanis Kalesi¹²³, Erzincan-Altın-tepe¹²⁴, Van-Karagündüz¹²⁵, Van-Tuşpa/Altın-tepe Nekropolü¹²⁶ olarak sıralanabilir.

¹¹⁴ Oktay Belli, *Urartu Mühürçülüğü*, *Urartu: Savaş ve Estetik*, (Ed.) Filiz Özden, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 144.

¹¹⁵ A.g.e., 146.

¹¹⁶ A.g.e., 144.

¹¹⁷ Baki Ögün, *Urartular*, *Türkiye Ansiklopedisi*, C. 33, (İstanbul: 1983), 76.

¹¹⁸ Oktay Belli, “Urartular’da Hayat Ağacı İnancı”, *ANAR*, Sayı. VIII, (1981): 237-247.

¹¹⁹ Belli, “Urartu Mühürçülüğü”, *Urartu: Savaş ve Estetik*, 146-147.

¹²⁰ Hanefi Biber, “Van Müzesi’nden “Hayvanlar Hakimi” Betimli Bir Urartu Damga Mührü”, *ANAR*, Sayı. XVII, C. 2, (2004): 79.

¹²¹ U. Seidl, “Siegelabdrücke auf Ton verschlüssen aus Toprakkale”, *Beiträge zur Vorderasiatischen Archäologie Winfried Orthmann Gewidmet*, (Berlin: 2001), 445-446.

¹²² Afif Erzen, *Çavuştepe I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978), 41-42.

¹²³ Eşref Abay, *Seals and Sealings*, *Ayanis I*, (Ed.) Altan Çilingiroğlu-Mirjo Salvini, (Roma: 2001), 322-325.

¹²⁴ Tahsin Özgüç, *Altın-tepe I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1966), 29.

¹²⁵ Veli Sevin, “Karagündüz Höyüğü ve Demir Çağı Mezarlığı”, *Arkeo Atlas 4*, (2005): 102.

¹²⁶ Aynur Özfirat, “Altın-tepe”, *Arkeo Atlas 4*, (2005), 83.

M.Ö. 1. bin’de Anadolu’nun iç kesimlerine Hitit İmparatorluğu’nun ardından göç dalgası ile yerleşen Friglerin mühür ve mühür sanatına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu uygarlığa ait mühürler Gordion¹²⁷, Boğazköy¹²⁸, Şarhöyük¹²⁹, Kastamonu-Kınık¹³⁰ merkezlerinde yapılan kazılarda ele geçmiştir. Frig mühürlerinin baskı yüzeyi genel olarak ovaldir ve bu damga mühürler genellikle tutamaklıdır. Tutamaklar delikli veya hayvan figürü şeklindedir. İşlenen konular; keçi, geyik gibi hayvan figürleri yanında karışık yaratık figürlerinden oluşur ve mitolojik konular yer almaz.¹³¹ Frig mühürleri, işlenen figürlerin yapılış tarzı bakımından başka kültürlerden etkilenmiş olsa da mührün bütününe bakıldığında bir özgünlüğü olduğu anlaşılmaktadır.¹³²

Achaemenid Dönem mühür sanatında erken dönem mühür örnekleri yeterince bilinmemesine karşın, I. Darius Dönemi’yle birlikte Babil’de, Yeni Babil mühürlerinin yerini Pers mühürlerinin aldığı görülmektedir.¹³³ Pers mühürleri, gerçek anlamda Geç Asur-Yeni Babil ve Doğu Grek etkisindedir; bazı örneklerde ise Mısır ve Fenike etkisi görülür. Mühür yapımında malzeme olarak cam, ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlamıştır.¹³⁴ Achaemenid Dönem mühür biçimleri skaraboid, pyramidal, silindirik, konoid ve tabloid şeklindedir. Mühür üzerinde av sahneleri, karışık yaratıklar, kabul sahneleri, saray seremonisi, dinsel sahneler, kanatlı disk ile taçlanmış olan magos ve etrafında çevrili büstlerde figürler görülmektedir. Silindir mühürlerin kullanımı Achaemenid sülalesinin M.Ö. 331’de yıkılmasıyla son bulmuştur.¹³⁵

Damga mühür kullanımı geçmişten gelen neredeyse tüm özellikleri, kuralları, yapılış yöntemleri ve sistemiyle günümüzde de teknolojinin gelişimi doğrultusunda aynı amaçla kullanılmaya devam etmektedir.

¹²⁷ Elspeth R.M. Dusinger, *Gordion Seals and Sealing: Individuals and Society*, University Museum Monograph 124, (Philadelphia: 2005).

¹²⁸ Rainer Michael Boehmer ve Hans Gustav Guterbock, *Glyptic Aus Dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978*, (Berlin: 1987).

¹²⁹ Muhibbe Darga, “Şarhöyük-Dorylaion Kazıları 1989-1992”, *15. KST*, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993).

¹³⁰ Aykut Çınaroğlu ve Elif Genç, “Kastamonu Kınık 2002 Yılı Kazısı”, *25. KST*, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 358.

¹³¹ Birgül Yıldız, “Frig Dönemi Mühür ve Mühür Baskıları”, (Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: 2010), 22.

¹³² A.g.t., 22.

¹³³ Yağcı, Anadolu Müzesi Koleksiyonundaki Geç Assur- Yeni Babil Akamenid Damga Mühürleri, 57.

¹³⁴ A.g.t., 61.

¹³⁵ Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliği’ne Kadar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2003), 170.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DAMGA MÜHÜRLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

3.1. DAMGA MÜHÜRLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

Halûk Perk Müzesi envaterine kayıtlı olup, tez çalışmasının konusunu oluşturan 54 adet damga mühür ayrıntılı olarak incelenmiştir. Mühürlerden 22'si kurşun ve 32'si bakır (tunç)? damga mühürdür.¹³⁶ Bu mühürler satın alma yoluyla müzeye kazandırıldığı ve buluntu yerleri, kontekstleri belli olmadığı için Anadolu, Mezopotamya ve Balkanlarda ele geçen benzer örnekler, yurt içi ve yurt dışındaki müze koleksiyonlarında tarihlemesi yapılmış envanterli mühür örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Ardından çalışma kapsamındaki mühürlere yaklaşık bir tarih aralığı verilerek buluntu yerleri hakkında yorumlar yapmamıza imkân doğmuştur.

Anadolu'da yayınlanmış benzer örneklerden yola çıkılarak bir tarih aralığı verilen mühürlerin 47'si yaklaşık olarak İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiş olup; biri yayınlardaki benzer örnekler doğrultusunda yaklaşık olarak Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Çalışma kapsamına alınan altı mühür (labirent baskı yüzeyli ve ayak biçimli baskı yüzeyi geometrik motifli olanlar) ise baskı yüzeylerinden yola çıkılarak Anadolu'da hem İlk Tunç Çağı'na hem de Orta Tunç Çağı'na tarihlenen mühürler üzerinde görülmektedir. Bu sebeple bu mühürlerin tarihleme kısmına (?) işareti ile belirtme yapılmıştır. Bu mühürlerin tümü satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış olup; buluntu yerleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Fakat biçimleri ve damga yüzeylerindeki motiflere bakılarak benzer örneklerinin Anadolu'da bulunduğu, Mezopotamya ile etkileşim içinde olduğu ve belki de bu mühürlerin Mezopotamya'dan tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirildiği ve bu örneklerden yola çıkılarak mühürlerin Anadolu'da da üretilmeye başlanmış olabileceği şeklinde bir yorum yapılabilir. Mühürlerin 22'si kurşun¹³⁷, 32'si bakır (tunç)?'dan¹³⁸ yapılmıştır. Baskı yüzeyleri kare, üçgen, oval ve ayak biçiminde olan mühürlerin neredeyse tamamı tutamaklıdır. Tutamak kısımları, baskı yüzeyinden daralarak yükselen, yatay bir ip delikli ve genellikle tutamağın gövde kısmına birer ya da ikişer kabartma halka şeklinde motif

¹³⁶ Bkz. Grafik 1

¹³⁷ HPM 2426, HPM 2435, HPM 2438, HPM (3365) 11228, HPM 12467, HPM 12468, HPM 9746, HPM 10198, HPM 2433, HPM 2437, HPM 2441, HPM 2429, HPM 2430, HPM 15346, HPM 2425, HPM 11229, HPM 12474, HPM 12478, HPM 15330, HPM 15331, HPM 15353, HPM 15359.

¹³⁸ HPM 3565, HPM 3558, HPM 3562, HPM 15296, HPM 15299, HPM 15300, HPM 15292, HPM 15302, HPM 15308, HPM 15310, HPM 15311, HPM 15320, HPM 15321, HPM 15329, HPM 15316, HPM 15318, HPM 15343, HPM 15348, HPM 15349, HPM 15350, HPM 15333, HPM 673, HPM 2597, HPM 15355, HPM 15357, HPM 11262, HPM 15354, HPM 15324, HPM 15325, HPM 3561, HPM 10190, HPM 15293..

yapılmıştır. Halka motifler baskı yüzeyi ve tutamak kısmının birleştiği noktaya yapıldığı için, mühürlerin iki aşamada üretilip sonradan birleştirildiği düşünülebilir. Mühürlerin bazılarında kaynak izlerinin görülmesi bu bilgiyi doğrulayacak niteliktedir. Baskı yüzeyleri ise dairesel ve kare biçimdedir. Mühürlerin baskı yüzeyleri Neolitik Çağ'dan itibaren görülen, merkezi bir haç ve haçın kolları arasında yapılmış iç içe açılı motifi, birbirlerine bağlı yapılmış spiral, mührün tek merkezi yerinde ya da dört köşesinde birbirine bağlı yapılmış gamalı haç (svastika), labirent, dört yapraklı yonca, konsantrik daire, labirent, rozet ve karışık geometrik motiflerle bezenmiştir. Mühürlerin neredeyse hepsi tam bir tanım yapmamıza imkân vermektedir. İzmir¹³⁹, Abu-Habba¹⁴⁰, Akhisar¹⁴¹, Lipchitz¹⁴², Titriş Höyük'te¹⁴³ bulunan İlk Tunç Çağ tarihli taş kalıp levhalar üzerinde yer alan motifler çalışma kapsamındaki kurşun mühürlerin baskı yüzeyindeki motiflerle neredeyse birebir benzerlik göstermektedir. Bu kalıplar British ve Louvre müzesi¹⁴⁴ koleksiyonunda da yer almaktadır ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Kalıpların komşu bölgelerde var olması fakat bu kalıplardan yapılan mühürlerin kazılardan seyrek çıkması dikkat çekicidir. Bulunan taş kalıplarından yola çıkılarak daire ya da kare baskı yüzeyi olan ve merkezi bir haçın kolları arasında yapılmış iç içe açılı motifinin İlk Tunç Çağı ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Farklı olarak HPM 15354 envanter numaralı damga mührü diğerlerinden ayıran özellik baskı yüzeyinin bir idolü andırmasıdır. Bu tip bir örnek Suriye'nin Neolitik Çağ yerleşimi Tell Shir¹⁴⁵ ile İlk Tunç Çağ yerleşimi Tell Qashish¹⁴⁶'de görülen kafes motifli damga mühür çalışma kapsamındaki mühür ile karşılaştırılabilir. Tell Shir ile Tell Qashish yerleşimlerinde bulunan damga mühürlerin baskı yüzeylerindeki kafes motifi ve tutamak kısmı çalışma kapsamındaki HPM 15354

¹³⁹ Kutlu Emre, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971), 44.

¹⁴⁰ A.g.e., 44.

¹⁴¹ A.g.e., 44.

¹⁴² A.g.e., 44.

¹⁴³ Nicolas Laneri, "The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and Her Descent to the Nether World in Titriş Höyük", *Turkey, East and West*, Vol. 52, S. 1/4 (December 2002): 25 (Fig 12).

¹⁴⁴ J.V. Canby, Early Bronze "Trinket" Moulds, *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 27, S. 1, (1965): 43.

¹⁴⁵ Kim Duistermaat, "Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some Thought, on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria", *Seals and Sealing Practices in the Near East, Orientalia Lovaniensia Analecta*, (Leusen-Paris-Walpole-Ma: 2012), 4.

¹⁴⁶ Amnon Ben-Tor, "Early Bronze Age Cylinder Seal Impressions and a Stamp Seal from Tell Qashish", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 295 (Aug., 1994), Fig. 21b.

envanter numaralı mühür ile oldukça benzerlik göstermektedir. Ayak biçimli mühürlerin ise, bir ayak tabanı ve bilekten daralarak yükselen tutamak kısmı vardır ve İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda farklı malzemelerde görülmektedir. Pişmiş topraktan yapılmış ayak şeklinde mühür Küllüoba¹⁴⁷ İlk Tunç Çağı III evresinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca HPM 15357 envanter numaralı ayak şeklinde damga mühüre çok benzeyen ve malzeme olarak gümüşten yapılmış bir diğer mühür ise Kültepe'de¹⁴⁸ bulunmuş ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Kültepe Ib katında bulunan gümüşten yapılmış ayak biçimli mühür için Nimet Özgüç, "Kültepe Ib katındaki damga mühürün aslında erken döneme ait olduğu ama Orta Tunç Çağı'nda da kullanıldığını" ifade eder.¹⁴⁹ Bu mühürlerin damga kısmı ayak tabanlarıdır. Tabanlardaki damga şekilleri ise genellikle yatay ve dikey kazıma yöntemi ile yapılmış çizgilerdir. Genellikle ayak tabanının topuk kısmına farklı gövde kısmına farklı şekil uygulanmıştır.

İlk Tunç Çağı'nda çanak çömlek yapımında, mimaride ve yaşam şekillerindeki değişim ve gelişim mühürlere de yansımıştır. Özellikle Bademağacı'nda¹⁵⁰ İlk Tunç Çağı'na tarihlenen iki damga mührün baskı yüzeyinde görülen labirent motiflerinin aynı zamanda şehir planı da olabileceği konusunda görüşler belirtilmiştir.¹⁵¹ Bu dönemde sadece baskı yüzeylerinde değil tutamak kısımlarında da gelişim vardır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamaklar bir ip deliği ile son bulmaktadır. Özellikle işçiliğin geliştiği göze çarpmaktadır.

Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen HPM 15346 envanter numaralı kurşun mühürde görülen signe royal motifinin benzerinin Kültepe'de¹⁵² Orta Tunç Çağı katında çıkmış olması bu mührü tarihlememiz açısından yol gösterici olmuştur.

¹⁴⁷ Beyil Öner, "Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Yontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2009), 192.

¹⁴⁸ Özkan, *The Glyptic Art at Kanesh, Anatolia's Prologue*, Kültepe Kanesh Karum, 358.

¹⁴⁹ Nimet Özgüç, "Seals From Kültepe", *Anadolu*, Sayı.3, (1959): 48.

¹⁵⁰ Refik Duru, *Bademağacı Höyüğü'nde Bulunmuş İki Mühür, Muhibbe Darga Armağanı*, (Ed.) T. Tarhan, A. Tibet, E. Konyar, (İstanbul: 2008a), 236-243.

¹⁵¹ A.g.e., 238.

¹⁵² Özkan, *The Glyptic Art at Kanesh, Anatolia's Prologue*, Kültepe Kanesh Karum, 358 (Kat. No. 488).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DAMGA MÜHÜRLERİN TİPOLOJİSİ

4.1. DAMGA MÜHÜRLERİN TİPOLOJİSİ

4.1.1. Damga Mühür Biçimleri

Halûk Perk Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen ve tez çalışmasının konusunu oluşturan 54 adet damga mührün tutamaklı ve tutamaksız olanları özelliklerine göre alt gruplara ayrılmış ve ayrıntılı incelenmeye çalışılmıştır. Bu mühürler ayrıca baskı yüzeyinde yer alan motiflere göre de alt başlıklara ayrılmıştır.

4.1.1.1. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Daire Biçimli

Tez çalışması kapsamına alınan tutamaklı damga mührlerden 20 adedi bu başlık altında gruplandırılmıştır. Baskı yüzeyleri daire şeklinde olan HPM 15292, HPM 15293, HPM 15299, HPM 15308, HPM 15310, HPM 15311, HPM 15320, HPM 15321, HPM 15329, HPM 15354, HPM 2439, HPM (3365) 11228, HPM 2430, HPM 12468, HPM 11229, HPM 3561, HPM 12474, HPM 3558, HPM 2425 numaralı damga mührlerin tutamak kısımlarına bakarak; baskı yüzeyinden daralarak yükselen silindirik tutamak kısımlarında yatay ip deliği görülmektedir. Tutamak kısımlarında bezeme olarak kabartma halka motifi uygulanmıştır. Bazı örneklerde aynı atölyeden çıktığına dair izler görülmekle birlikte, kesin bir bilgi vermek zordur. Fakat tutamak kısımlarındaki kabartma halkaların varlığı, bu mührlerin aynı atölyede üretildiği ya da yakın bölgelerde üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Baskı yüzeylerinde ise merkezin bir haç ve bu haçın kolları altında yer alan iç içe açılı motifleri yer almaktadır. Bu motifin dışında anafor motifi ve rozet motifinin de damga mührlere uygulandığı görülmektedir.

4.1.1.2. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Kare Biçimli

Çalışma kapsamındaki 13 adet damga mührün tutamak kısımları bir önceki başlıkta belirtilen özelliklerle benzerlik göstermektedir. Burada değinilen mührlerin farkı, baskı yüzeylerinin kare biçimli olmasıdır. HPM 3565, HPM 2429, HPM 2426, HPM 10198, HPM 2435, HPM 2449, HPM 9746, HPM 15316, HPM 15318, HPM 15349, HPM 15353, HPM 15355, HPM 15359 envanter numaralı damga mührlerin baskı yüzeyleri kare biçimli olup; baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısımlarında dairesel bir ip deliği mevcuttur. Baskı yüzeylerinde labirent motifleri,

gamalı haç (svastika) ve merkezi haçın kolları arasında yer alan iç içe açılı motifleri görülmektedir.

4.1.1.3. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Dört Yapraklı Yonca Biçimli

HPM 10190, HPM 15324, HPM 15325, HPM 2597 envanter numaralı damga mühürlerin baskı yüzeyi dört yapraklı yonca şeklini anımsatır. Bu mühürlerin tutamakları baskı yüzeyinden daralarak yükselir ve tutamağın bitiş noktasına ip deliği yapılmıştır. Daha önce bahsedilen damga mühürlerdeki gibi gövde kısmına kabartma şeklinde halka motifi uygulanmıştır.

4.1.1.4. İp Delikli Tutamaklı Baskı Yüzeyi Üçgen Biçimli

Baskı yüzeyindeki biçimin farklı olmasıyla diğer mühür gruplarından ayrılan HPM 15343 envanter numaralı damga mührün baskı yüzeyi üçgeni anımsatmaktadır. Yüzeyin üç tarafında kazıma yöntemi ile yapılmış spiral motifinin uygulandığı görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralıp yükselen tutamak kısmında ip deliği mevcuttur. Tüm olarak korunan mühür tam tanım yapmamıza imkân sağlamıştır.

4.1.1.5. Ayak Biçimli

Tarih Öncesi Dönemde yaşamış ve mühür yapımını bilen insanların yaratıcılıklarını kullanarak ayak şeklinde mühür yaptıkları görülmektedir. Bu biçimde mühür yapımına, kendi adımları sonucunda ortaya çıkan izlerden esinlenmiş olabileceklerine dair bir yorum yapılabilir. Ayrıca sadece kendi ayakları değil, hayvanların ayaklarından da esinlenerek onların ayaklarına benzeyen mühürler üretmişlerdir. HPM 15333, HPM 15357, HPM 11262 envanter numaralı üç adet damga mührün baskı yüzeyleri ayak şeklinde olup; ayak tabanından daralarak yükselen ve bacak şeklinde tutamak kısımları vardır. Tutamak kısımlarında kabartma şeklinde olan kabartma halkalar ve ip delikleri mevcuttur. Ayak tabanlarının baskı yüzeyi olarak kullanıldığı bu mühürlerde motif olarak karışık geometrik desenlerin tercih edildiği görülmektedir.

4.1.1.6. Tutamak Kısmı İğne, Baskı Yüzeyi Kare Biçimli

HPM 673 envanter numaralı damga mührün tutamak kısmı iğne şeklindedir. İğne biçiminde tutamaklı damga mührü Anadolu'da Oymaağaç¹⁵³ Höyüğünün Geç Tunç Çağı tabakasında rastlanmıştır. Çalışma kapsamındaki mührün baskı yüzeyi kare şeklindedir ve gamalı haç (svastika) motifi işlenmiştir. İğne şeklinde mührlerin Anadolu'ya Asurlu tüccarlar tarafından getirilmiş olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁴ Bu sebeple çalışma kapsamındaki mührün Orta Tunç Çağı mührleriyle daha çok benzeştiği söylenebilir.

4.1.1.7. Tutamaksız Daire Biçimli

Çalışma kapsamına alınan bir adet damga mührü tutamaksızdır. HPM 15346 envanter numaralı kurşun mührün baskı yüzeyinde signe royal motifi işlenmiştir.

4.1.1.8. Tutamaksız Üçgen Biçimli

HPM 12478 envanter numaralı kurşun mührü tutamaksızdır. Mührün baskı yüzeyi üçgen biçimindedir. Damga mührün üçgen biçimindeki baskı yüzeyi uç kısımlarından kıvrılarak üçlü spiral motifini oluşturmaktadır.

4.1.1.9. Tutamak Kısmı Kırık

HPM 15350, HPM 15302, HPM 15300, HPM 15348 envanter numaralı damga mührlerin tutamak kısımları kısmen korunduğu; bunun yanı sıra bir kısmı ezik veya korunamadığı için ayrı bir başlık altında belirtilmiştir.

4.1.1.10. Çan Biçimli

HPM 3562 ve HPM 15296 envanter numaralı damga mührlerin tutamak kısmı çan biçimli olup; ip deliklidir. Mührlerin baskı yüzeyinde merkezi haç kolları arasında iç içe açılı motif uygulanmıştır. Bilim insanları çan biçimli mührlerin ilk üretiminin Mezopotamya olduğunu öne sürmektedirler.¹⁵⁵

¹⁵³ http://www.nerik.de/downloads/Oymaagac_2009_Nerik_Raporu_2009.pdf

¹⁵⁴ Perk, Halûk Perk Müzesi'nde Bulunan İğne Mührler, 58.

¹⁵⁵ Briggs Buchanan, *Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum, Vol. II, The Prehistoric Stamp Seals*, Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1984.

4.1.1.11. Konik Biçimli

HPM 2438, HPM 2433, HPM 2437, HPM 2441, HPM (4575) 12467 envanter numaralı damga mühürlerin tutamak kısımları konik biçimlidir. Baskı yüzeyleri kare ve oval olan mühürler boyut olarak da birbirine benzemektedir. Kurşundan yapılan mühürlerin baskı yüzeylerinde merkezi haç kolları arasında iç içe aç motifinin işlendiği görülmektedir.

4.1.2. Damga Mühürler Üzerine İşlenen Motifler

Çalışma kapsamında yer alan 54 adet damga mührün baskı yüzeyleri çeşitli motiflerle biçimlendirilmiştir. Mühürler 11 alt başlık altında toplanarak damga kısımlarındaki motiflerin özellikleri belirtilerek yayınlanmış benzer mühür buluntularıyla birlikte sıralanmıştır.¹⁵⁶

4.1.2.1. İç İçe Aç (Haç, Üçgen) (Kat. No. 1-29 / Lev. I-XV(a))

(Kat. No. 50, Lev. XXV (b))

İç İçe Aç (Haç, Üçgen); çalışma kapsamındaki damga mühürlerin büyük çoğunluğunu oluşturur. 54 damga mührün 30'unda (HPM 15299, HPM 15300, HPM 15302, HPM 15308, HPM 15310, HPM 15311, HPM 15348, HPM 3558, HPM 15292, HPM 15293, HPM 15296, HPM 2426, HPM 2435, HPM 2438, HPM 12467, HPM 12468, HPM 9746, HPM 3561, HPM 10198, HPM 2433, HPM 2437, HPM 2441, HPM 2429, HPM 2430, HPM 15349, HPM 3365 (11228), HPM 15353, HPM 15359, HPM 3562, HPM 15320) merkezi haç kolları arasında yer alan iç içe aç motifleri görülmektedir. Bu motif sadece Anadolu'da değil; Mezopotamya¹⁵⁷ ve Balkanlarda¹⁵⁸ da yoğun olarak kullanılmıştır. Bu baskı motifinin ilk örnekleri Neolitik Çağ'da Bademağacı¹⁵⁹, Tell Kurdu¹⁶⁰ ve Domuztepe¹⁶¹ yerleşimlerinde görülmektedir. Ayrıca Kıta Yunanistan'da

¹⁵⁶ Bkz. Grafik 2.

¹⁵⁷ Metropolitan Museum, Online Collection. <http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/327090?rpp=20&pg=1&ao=on&ft=1985.192.21&pos=1>.

¹⁵⁸ János Makkay, *Early Stamp Seals in South-Europe*, Akademiai Kiado, (Budapest: 1984), 139.

¹⁵⁹ Umurtak, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler, 18 (Res. 5.4).

¹⁶⁰ Aslıhan Yener vd., "The Amuq Valley Regional Project, 1995-1998", *AJA*, Vol. 104, S. 2, (2000): 204 (Fig. 23).

¹⁶¹ A.M. Greaves and B. Helving, "Archaeology in Turkey: The Stone, Bronze, and Iron Ages 1997-1999", *AJA*, Vol. 105, S. 3, (2001): 463-513 (Fig. 8).

yer alan Sesklo¹⁶² yerleşiminde yuvarlak baskı yüzeyinde yer alan merkezi haç kolları altında yer alan iç içe açılı motifli Neolitik Çağ için örnek oluşturmaktadır. János Makkay'ın: “*Early Stamp Seals in South-Europe*” adlı kitabında yer alan mühürler, Neolitik Çağ'a tarihlendirilmiş¹⁶³ ve çalışma kapsamındaki mühürler ile baskı yüzeyleri ve tutamak kısımları açısından oldukça benzerdir fakat malzeme ve üretim teknikleri açısından farklılık göze çarpmaktadır.¹⁶⁴

Kalkolitik Çağ'da baskı yüzeyinde iç içe açılı motifinin işlendiği mühürler Hacılar¹⁶⁵ IIb katında ele geçmiştir.

İlk Tunç Çağı'nda ise bu bezeme motifli Anadolu'da geniş bir bölgede görülmeye devam etmiştir. Bademağacı¹⁶⁶, Laodikeia-Kandilkiri¹⁶⁷, Karataş-Semayük¹⁶⁸, Kanlıtepe¹⁶⁹, Kusura¹⁷⁰, Gözlükule¹⁷¹, Köşkhöyük¹⁷², Tepecik¹⁷³, Alacahöyük¹⁷⁴, Yumuktepe¹⁷⁵, Beycesultan¹⁷⁶, Etiyokuşu¹⁷⁷ merkezlerinden ele geçen benzer mühür örneklerinden yola çıkılarak Anadolu'nun neredeyse tüm bölgelerinde iç içe açılı motifli damga mühür buluntularının varlığı görülmektedir. Özellikle Bademağacı yerleşiminde bulunmuş olan kurşun damga mührün baskı yüzeyindeki iç içe açılı motifli ve baskı yüzeyinden daralarak yükselen ip delikli tutamak kısmı, çalışmamız

¹⁶² Makkay, *Early Stamp Seals in South-Europe*, 139.

¹⁶³ A.g.e., 149.

¹⁶⁴ A.g.e., 149-153-157.

¹⁶⁵ Umurtak, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur – Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler, 17.

¹⁶⁶ Duru, MÖ 8000'den MÖ 6000'e Burdur – Antalya Bölgesi'nin AltıBin Yılı, 172 (Res. 344).

¹⁶⁷ Umay Oğuzhanoglu, A Lead Seal from the Laodikeia – Kandilkiri Excavations and an Overall Assessment of Seal Use in South-Western Anatolia During the Early Bronze Age, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 38, S. 1, (2019): 50.

¹⁶⁸ M.J. Mellink, “Excavations at Karataş Semayük and Elmalı- Lycia 1969”, *AJA*, Vol. 74, S. 3, (1970): 245-259.

¹⁶⁹ M. Özsaıt, “1991 Yılı Burdur- Çeltikçi ve Yeşilova Yüzeysel Araştırmaları”, *AST*, C. X, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 334- 335.

¹⁷⁰ W. Lamb, *Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II*, (Oxford, 1938)

¹⁷¹ H. Goldman, “Excavations at Gözlükule, Tarsus, 1937”, *AJA*, Vol. 42, S. 1, (1937): 30-54 (Fig. 26A).

¹⁷² Süleyman Özkan, “Köşk Höyük Seals”, *Anatolica*, Sayı. XXVII, (2001): 22 (Kş. 95\74).

¹⁷³ Ufuk Esin, *Tepecik Kazısı 1970 Ön Raporu*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I/1, 1972), 139-147.

¹⁷⁴ Hamid Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok, *Alacahöyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973), Lev. XLIII pt. XLIII (Al.n.222).

¹⁷⁵ Isabella Caneva ve Gülşün Köroğlu, *Yumuktepe DokuzBin Yıllık Yolculuk*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2010), 55 (Res.89).

¹⁷⁶ Levent Keskin, “Başlangıcından M.Ö. III. Binyılın Sonuna Kadar Batı Anadolu Madenciliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2003), 551 (1900).

¹⁷⁷ Şevket Aziz Kansu, *Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları Seri V/3, 1940), 80- 89 (78).

kapsamında yer alan kurşun mühürlerle oldukça benzerdir.¹⁷⁸ Bu benzerlik, mühürlerin tarihlendirilmesi açısından yol gösterici olmuştur. Kutlu Emre, iç içe açılı motifli taş kalıpların varlığından bahseder.¹⁷⁹ Bu taş kalıplar mühürlerin üretimini hazırlamak, hızlandırmak ve geniş bir bölgede kullanımı sağlamak için yapılmış olmalıdır. Kutlu Emre'nin sözünü ettiği taş kalıplardaki bezeme motiflerinin geniş bir coğrafyada görülmesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Kutlu Emre'nin "*Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*" kitabında¹⁸⁰ bahsi geçen mühürlerin baskı yüzeyi için kullanılmış taş kalıpların dördü üzerinde görülen haçın kolları arasında yer alan iç içe açılı motif çalışmaları kapsamında kurşun mühürlerin baskı yüzeyleri dikkate alındığında neredeyse bire bir benzerlik göstermektedir. Bahsi geçen taş kalıplar, Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu'da görülmektedir. Fakat İlk Tunç Çağı'nda bahsi geçen baskı yüzeyine sahip mühürler sadece Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu'da değil, Orta Anadolu, Güney Anadolu'da da görülmektedir. Kıta Yunanistan'da yer alan Lerna¹⁸¹ yerleşiminde de İlk Tunç Çağı'na tarihlenen iç içe açılı motifli mühürler açığa çıkartılmıştır. Kıta Yunanistan'da Antik Nemea kentinde, Tsoungiza¹⁸² yerleşiminde İlk Tunç Çağı'na tarihlenen baskı yüzeyinde de iç içe açılı motifinin işlendiği yuvarlak biçimli kurşun damga mühür baskı yüzeyleri dikkate alındığında çalışmaları kapsamında kurşun mühürler ile oldukça benzerdir. Ayrıca British Museum envanterine 132352¹⁸³ numara ile kayıtlı, merkezi haç kolları altında iç içe açılı motifli damga mühür Anadolu kökenli olup; İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Orta Tunç Çağı'nda ise motifin kullanılmaya devam ettiği; fakat İlk Tunç Çağı'nda kullanıldığı kadar yoğun olmadığı gözle çarpılmaktadır. Çekoslovakya, Zahorska Ves¹⁸⁴ yerleşiminde bulunan baskı yüzeyinde iç içe açılı motifli bulunan damga mühür Orta Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.

¹⁷⁸ Gülsün Umurtak, "Some Observations on a Lead Stamp Seal from the Bademağacı Excavations", *Anatolica*, Vol. XXVIII, (2002), 166-168.

¹⁷⁹ Emre, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, 44.

¹⁸⁰ Kutlu Emre, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971).

¹⁸¹ Martha Heath Wiencke, "Further Seals and Sealings from Lerna, Hesperia", *The Journal of American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 38, S. 4, (oct – dec. 1969): 500 – 521.

¹⁸² Daniel J. Pullen, "A Lead Seal from Tsoungiza, Ancient Nemea and Early Bronze Age Aegian Sealing Systems", *AJA*, Vol. 98, S. 1, (Jan. 1994): 35 – 52.

¹⁸³ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=369534&partId=1&searchText=Stamp+seals&place=41031+41368&museumno=132352&page=1

¹⁸⁴ Makkay, *Early Stamp Seals in South-Europe*, 153 (Fig. XXVII, No. 282).

Ayrıca British Museum envanterine 136217¹⁸⁵ ve 135902¹⁸⁶ numara ile kayıtlı olan yuvarlak baskı yüzeyli iç içe açılı motifli iki damga mühür de yine Orta Tunç Çağı'na tarihlenmiştir. İlk Tunç ve Orta Tunç Çağı'nda farklı coğrafyalarda benzer buluntuların aynı dönemlerde açığa çıkmış olması, sadece Anadolu'da değil çevre bölgelerde de bir etkileşim olduğunu göstermektedir.

4.1.2.2. Labirent (Kat. No. 30-32, Lev. XVb-XVI)

Labirent motifli baskı yüzeyine sahip üç adet damga mühür vardır. HPM 15316, HPM 15318, HPM 15355 envanter numaralı mühürler bu gruba dâhildir. Bu grubun mühürleri bakır (tunç)'dan yapılmıştır. Biri kare, ikisi daire şeklinde baskı yüzeyine sahip olan mühürlerin baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısımlarında dairesel ip delikleri vardır. Anadolu'da Gözlükule¹⁸⁷ yerleşiminde labirent baskı yüzeyli damga mühür tespit edilmiştir fakat çalışma kapsamındaki mühürler ile birebir benzerlik göstermemektedir. Çalışma kapsamına alınan mühürlere benzer örnek Eski Çağ'da Mısır'da¹⁸⁸ bulunan labirent baskı yüzeyli damga mühürde görülmektedir.¹⁸⁹ Mısır kökenli mührün baskı yüzeyindeki labirent motifi çalışmamız kapsamındaki mühürlerin baskı yüzeyi ile daha çok benzeşmektedir. British Museum'da Helenistik Çağ'a tarihlenen Knossos¹⁹⁰ sikkesi üzerinde betimlenmiş olan labirent motif de dikkat çekicidir.¹⁹¹

4.1.2.3. Anafor Motifi (Kat. No. 33-37, Lev. XVII-XIXa)

HPM 11229, HPM 2425, HPM 15321, HPM 15330, HPM 15331 numaralı mühürler bu grubu oluşturmaktadır. Dört, yedi, dokuz, on iki kollu anafor motiflerine Keban Projesi kapsamında yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen mühürlerde

¹⁸⁵http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=367936&partId=1&searchText=136217&page=1

¹⁸⁶http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=367937&partId=1&searchText=135902&page=1

¹⁸⁷ Şahin, Çukurova ve Çevre Kültür Bölgelerinin M.Ö. 3. Binde Ege İle Olan Bağlantısı, 268 (Lev. La).

¹⁸⁸Metropolitan Museum Online Collection.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search#!?q=26.7.42>

¹⁸⁹ Bahsi geçen mühür Metropolitan Museum'da yer almaktadır.

¹⁹⁰ British Museum, Online Collection

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1283170&partId=1&searchText=knossos&page=1

¹⁹¹ Bahsi geçen mühür British Museum'da yer almaktadır.

rastlanmaktadır. Tepecik¹⁹², Pulur-Sakyol¹⁹³, Han İbrahim Şah¹⁹⁴ kazılarında açığa çıkartılan anaför motifli mühürler, çalışmamız kapsamına alınan mühürler ile oldukça benzerlik göstermektedir. Pulur-Sakyol kazılarında 20 adet çeç mührün¹⁹⁵ bulunduğu; beş tanesinin yayımlandığı bilinmektedir.¹⁹⁶

4.1.2.4. Spiral (Kat. No. 38-40, Lev. XIXb-XX)

HPM 12478, HPM 15343, HPM 15350 envanter numaralı mühürlerin baskı yüzeyinde birbiriyle bağlantılı spiral motifler görülmektedir. Spiral motif için kendi içinde kıvrım yapan sarmal biçimli motif tanımı yapılabilir. Baskı yüzeyleri üçgen ya da yuvarlak olan bu mühürlerin İlk Tunç Çağı'nda benzerleri Abu Habba¹⁹⁷, İzmir¹⁹⁸ ve Lipchitz¹⁹⁹ merkezlerinden ele geçen mühür üretimi için yapılan taş kalıplardan bilinmektedir. Spiral motifi için Kutlu Emre, "spiral motifli taş kalıp, mühürlerin yanı sıra süs eşyası olarak kullanılan malzemelerin bezenmesinde de kullanılmış olabileceğini" belirtmiştir.²⁰⁰ Dönem ve coğrafyaya bağlı olarak spiral motifi geliştirilip zenginleştirilmiştir.²⁰¹

4.1.2.5. Gamalı Haç (Svastika) (Kat. No. 41-43, Lev. XXI-XXIIa)

Svastika kelimesinin Hint yarımadasında konuşulan Sanskritçe dilinde manası "iyi olmak, mutlu ve sağlıklı olmak"tır.²⁰² Gamalı Haç kelimesi ise TDK'ya göre: "“+” işaretinin dört kolunun uçlarına dik olarak getirilen eşit çizgilerle oluşturulan haç biçimi olarak tanımlanır.”²⁰³ Malzemesi bakır (tunç)? olan HPM 673, HPM 3565, HPM 2597 envanter numaralı damga mühürlerin baskı yüzeyinde svastika motifi görülmektedir. İlk Tunç ve Orta Tunç Çağı'nda sıklıkla kullanılan bu motifin çalışma kapsamındaki en

¹⁹² Esin, Tepecik Kazısı 1970 Ön Raporu, 139-147, (Lev. 12/3).

¹⁹³ Koşay, Keban Projesi Pulur Kazıları 1968 – 1970, (Lev. 88/2, 88/3, 88/4).

¹⁹⁴ Ertem, Han İbrahim Şah Kazısı 1971, 59-71, (Lev. 67).

¹⁹⁵ Çeç damgaları olarak da bilinen bu mühürler savrulmuş tahıl ürünlerini damgalamak amacıyla kullanılmaktadır.

¹⁹⁶ Koşay, Keban Projesi Pulur Kazıları 1968 – 1970, 68-70.

¹⁹⁷ Kutlu, Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları, 44 (Lev. 36-C).

¹⁹⁸ A.g.e., 44 (Lev. 37-C).

¹⁹⁹ A.g.e., 44 (Lev. 38-C).

²⁰⁰ A.g.e., 45.

²⁰¹ Dominique Collon, *The Seal Impressions from Tell Atchana/Alalakh (Alter Orient Und Altes Testament)*, (Butzon & Bercker: 1975), Plate L / LI.

²⁰² Norman W. Brown, *The Swastika*, (New York: Emerson Books, 1933).

²⁰³ Türk Dil Kurumu Ana Sayfası – Güncel Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr

yakın örneği Beycesultan'da²⁰⁴ bulunmuş ve İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Beycesultan dışında Anadolu'da svastika motifi Çiledir²⁰⁵, Bademağacı²⁰⁶, Hacılar-Büyük Höyük²⁰⁷, Alacahöyük²⁰⁸, Ahlatlıbel²⁰⁹, Oymağaç²¹⁰, Karaoğlan²¹¹, Kültepe²¹², Pulur-Sakyol²¹³ yerleşimlerinde ele geçen mühürler üzerinde görülmekte ve İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Farklı olarak Kaman-Kalehöyük²¹⁴ ve Yumuktepe²¹⁵ yerleşiminde bulunan svastika motifli damga mühürler Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. HPM 2597 envanter numaralı damga mühür, Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Mersin-Yumuktepe yerleşimindeki svastika motifli mühür ile benzeşmektedir. Erken Hellas Dönemi'nde Lerna²¹⁶ ve Geraki²¹⁷ yerleşiminde mühürler üzerinde svastika kullandıkları, buluntulardan bilinmektedir. Ayrıca Sadberk Hanım Müzesi²¹⁸ koleksiyonu'nda yer alan ve İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilen iki adet bakır (tunç)? damga mührün baskı yüzeyinde yer alan svastika ile çalışmamız kapsamındaki svastika motifleri yapılış biçimi açısından birbirleriyle oldukça benzerdir.

²⁰⁴ Seton Lloyd ve James Mellaart, *Beycesultan I, Vol. I*, (London: British Institute of Archaeology of Ankara, 1962), 272.

²⁰⁵ Metin Türktüzün, Serdar Ünan ve Semih Ünal, "Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları" *TÜBA-AR*, Sayı. XVII, (2014): 60.

²⁰⁶ Refik Duru, "Bademağacı Kazıları 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu", *Belleten*, Sayı. LXIV, (2000): 202.

²⁰⁷ Gülsün Umurtak ve Refik Duru, "Hacılar Büyük Höyük Kazısı- 2011", *ANMED*, Sayı. X, (2012), 25.

²⁰⁸ Duygu Çelik, "Yeni Dönemde Alacahöyük Kazılarında Mimari Buluntular", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2008), 87.

²⁰⁹ Hamid Zübeyr Koşay, "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yapıtılan Ahlatlıbel Harfiyatı", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, C. 3-4, S. 2, (1934): 8-70.

²¹⁰ http://www.nerik.de/downloads/Oymaagac_2009_Nerik_Raporu_2009.pdf

²¹¹ Özlem Tütüncüler, "Swastika: a Symbol Known to be of Indo-European Origin in the Early Bronze Age Anatolia", (Ed.) Luca Bombardieri, Anacleto D'Agostino, Guido Guarducci, Valentina Orsi and Stefano Vlentini, *Symposium on Mediterranean Archaeology 16*, C. 2, (1-3 March, BAR S2581(I), (England: 2013): 203.

²¹² Özgüç, *Kültepe: Kanis/Nesa*, 12.

²¹³ Koşay, Keban Projesi Pulur Kazıları 1968 – 1970, 70-71.

²¹⁴ Sachihiro Omura, "Preliminary Report on the 20th Excavation Season at Kaman- Kalehöyük 2005", *AS*, Sayı. XV, (2006): 27.

²¹⁵ John Garstang, *Prehistoric Mersin: Yümük Tepe in Southern Turkey; the Neilson Expedition in Cilicia*, (Oxford: Clarendon Press, 1953), p. 2 (Lev.15, Kat. No. 42).

²¹⁶ Judith Weingarten, "Another at Lerna: An EH IIB Trading Psot?", *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 16, S. 2, (1997): 153-154 (93-95).

²¹⁷ Judith Weingarten vd., "Early Helladic Sealings from Geraki in Lakonia- Greece", *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 18, S. 4, (1999): 365 (fig. 10).

²¹⁸ *Kadim Çağlardan İzler, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*, (Ed.) Deniz Uygun ve Senem Özden Gerçeker, Sadberk Hanım Müzesi, (İstanbul: 2013), 103.

4.1.2.6. Dört Yapraklı Yonca (Kat. No. 44-46, Lev. XXII(b)-XXIII)

HPM (2595) 10190, HPM 15324, HPM 15325 envanter numaralı damga mühürler bu grubu oluşturmaktadır. Kare baskı yüzeyine sahip bakır (tunç)? damga mühürlerin merkezinde ve dört köşesinde olmak üzere beş adet kabartma tekniği ile damla motifi yapılmıştır. Kare baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısımlarında ip deliği vardır. Çalışma kapsamındaki mühürlerin benzer örneği Tarsus-Gözlükule²¹⁹ yerleşiminde görülmektedir.

4.1.2.7. Konsantrik Daire (Kat. No. 51, Lev. XXVI(a))

HPM 12474 (4582) envanter numaralı damga mührün baskı yüzeyinde konsantrik daire motifi görülmektedir. Anadolu'da benzer örnekleri Koçumbeli²²⁰, Bademağacı²²¹ ve Kusura²²² yerleşimlerinde görülmektedir. Bu merkezlerde ele geçen konsantrik daire baskı yüzeyli damga mühürler İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir.

4.1.2.8. Kafes Motifi (Kat. No. 52, Lev. (XXVI(b))

HPM 15354 envanter numaralı bakır (tunç)? damga mührün baskı yüzeyinde kazıma tekniği ile yatay ve dikey çizgilerin birbirini kesmesi ile oluşan kafes motifi uygulanmıştır. Mührün baskı yüzeyinde yer alan yatay ve dikey çizgilerin dışında bir de rastgele çizgiler görülmektedir. Yale Babylonian Collection²²³ yayınında kafes motifinin uygulandığı Prehistorik Çağ damga mühürler yer almaktadır. Habuba Kabira'da²²⁴ bulunan Geç Uruk Dönemi steatitten yapılmış olan damga mührün baskı yüzeyinde kazıma tekniği ile yapılmış kafes motifi görülmektedir. HPM 15354 envanter numaralı damga mührde baskı yüzeyi, biçimsel olarak bir farklıdır. Baskı yüzeyi idolü anımsatan mührün bir benzeri Amuk Vadisi civarında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur.²²⁵

²¹⁹ Şahin, Çukurova ve Çevre Kültür Bölgelerinin M.Ö. 3. Binde Ege İle Olan Bağlantısı, 268, (Lev. Lc).

²²⁰ Numan Tuna ve vd., *ODTÜ Arkeoloji Müzesi, TAÇDAM*, (Ankara: 2012), 75.

²²¹ Refik, Duru, "Bademağacı Kazıları 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu", *Belleten*, Sayı. LXIV, (2000): Lev. 37.

²²² Lamb, Excavations at Kusura Near AfyonKarahisar II.

²²³ A.g.e., Fig. 2a/3a/7a/20a.

²²⁴ Astrid Nunn, *Stamp Seals from the Collections of the Aleppo Museum- Syrian Arab Republic*, BAR International Series 804, (Oxford: 1999), 98-99 (No. 245).

²²⁵ S. Batruk vd., *The Amuq Valley Regional Projects Volume 1; Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta-Turkey/1995-2002*, The Oriental Institute of the University of Chicago: No. 131, (Chicago-Illinois: 2005), Pl. 1 (D).

Ayrıca Suriye’de yer alan Tell Shir²²⁶ ve Tell Qashish²²⁷ yerleşiminde görülen kafes motifli damga mühür çalışma kapsamındaki mühür ile oldukça benzerlik göstermektedir.

4.1.2.9. Signe Royal (Kat. No. 53, Lev. XXVII(a))

HPM 15346 envanter numaralı damga mühürün baskı yüzeyinde yıldız motifi görülmektedir. HPM 15346 envanter numaralı malzeme olarak kurşundan yapılmış olan mühürün benzeri Kültepe’de²²⁸ ve Uluburun Batığı’nda²²⁹ çıkarılan altın bir madalyonun ön yüzünde ve Fraktin’de²³⁰ görülmektedir. Tahsin Özgüç’ün 1986 yılında yayınladığı Kültepe-Kaniş II kitabında özellikle Lev. 54’de ikinci fotoğrafta büyük küplerin üzerinde büyük boyutlu signe royal motifli mühürlerin basıldığı görülmektedir.²³¹ Aynı zamanda Tahsin Özgüç, “bu mühürlerin büyük boyutlu olanlarının Kültepe Ib katında bulunduğunu” eklemiştir.²³² Ayrıca Acemhöyük’te tanrıya sunuyu konu alan bir mühür baskısı üzerinde signe royal motifinin işlendiği görülmektedir.²³³

4.1.2.10. Geometrik Motifler (Kat. No. 47-49, Lev. XXIV-XXV(a))

Ayak biçimli, HPM 11262, HPM 15333, HPM 15357 envanter numaralı bakır (tunç)? damga mühürlerin taban kısmı mühür baskısı olarak kullanılmış olup; baskı yüzeylerinde karışık geometrik çizi bezemeleri işlenmiştir. Ayak şeklindeki mühürlerin benzerleri, Küllüoba²³⁴ ve Konya Karahöyük’ün XVI. katından ele geçmiştir.²³⁵ Ayrıca

²²⁶Duistermaat, Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some Thought, on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria, 4 (Fig. 3).

²²⁷ Ben-Tor, Early Bronze Age Cylinder Seal Impressions and a Stamp Seal from Tell Qashish, Fig. 21b.

²²⁸ Özkan, The Glyptic Art at Kanesh, Anatolia’s Prologue, Kultepe Kanesh Karum, 358 (Kat. No. 488).

²²⁹ George F. Bass, “Excavations at Ulu Burun (Kaş): 1986 Campaign”, IX. KST, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987): 382 (Fig. 3).

²³⁰ Robert L. Alexander, “The Signe Royal at Fraktin”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 36, S. 3, (Jul., 1977): 201 (Fig. 3).

²³¹ Özgüç, Kültepe: Kanis/Nesa, Lev. 54 (2).

²³² Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş II, Eski YakınDoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), Lev. 52 (2), Lev.92 (6) / Özgüç, Kültepe: Kanis/Nesa, 136 (138),137 (139), 141 (145), 158 (177), 159 (179).

²³³ Nimet Özgüç, *Seal Impressions from the Palaces at Acemhöyük, Ancient Art in Seals*, (Ed.) Edith Porada, (New Jersey: Princeton University Press, 1980), Fig. III-38 (a-c).

²³⁴ Turan Efe, “Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu’nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili”, *Colluquium Anatolicum*, Vol. III, (2004): 22.

²³⁵ A.g.m., s. 22.

Tarsus-Gözlükule²³⁶ yerleşiminde de ayak biçimli mühürler ele geçmiş olup; İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Kültepe yerleşiminde açığa çıkarılan gümüşten ayak şeklinde mühür ise Orta Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.²³⁷ Salvatori, 2000 yılında yayınladığı makale ile İtalya Bactria ve Margiana bölgelerinde yaptığı yüzey araştırması sonunda açığa çıkarılan mühür buluntularını yayınlamıştır.²³⁸ Bahsi geçen makalede karışık geometrik motiflerin işlendiği ayak biçimli damga mühürler görülmekte ve çalışma kapsamına alınan mühürlerle benzerlik göstermektedir.

4.1.2.11. Rozet (Kat. No. 54, Lev. XXVIIb)

HPM 15329 envanter numaralı bakır (tunç)? damga mühürlerin baskı yüzeyinde rozet motifini andıran biçimler göze çarpmaktadır. Mührün baskı yüzeyinin kendisi rozet motifli biçimlendirilmiş ve özelliğiyle Tarsus-Gözlükule'de²³⁹ ele geçen rozet biçimli damga mühürler ile oldukça benzerlik göstermektedir. Ayrıca Metropolitan Müzesi'nde yer alan damga mühür ve Acemhöyük yerleşiminde ele geçen rozet biçimli iki adet damga mühür ele geçmiştir.²⁴⁰ Hitit mühürlerinde²⁴¹ de görülen rozet motifleri, M.Ö. 14. ve 12. Yüzyıl'da Geç Kassit ve Orta Elam Dönemi silindir mühürlerinde de görülmektedir.²⁴²

²³⁶ Fatma Şahin, "Çukurova ve Çevre Kültür Bölgelerinin M.Ö. 3. Binde Ege İle Olan Bağlantısı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2002), 264 (Lev. LI a-b-c).

²³⁷Süleyman Özkan, "Kaniş'te Mühür Sanatı", *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da*, (Ed.) Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, (İstanbul: Seçil Ofset, 2011), 358 (Fig. 489).

²³⁸ Sandro Salvatori, "Bactria and Margiana Seals: A New Assessment of Their Chronological Position and A Typological Survey", *East and West*, Vol. 50 / S. ¼, (2000): 97-145.

²³⁹ Şahin, Çukurova ve Çevre Kültür Bölgelerinin M.Ö. 3. Binde Ege İle Olan Bağlantısı, 268.

²⁴⁰<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323539?sortBy=Relevance&ft=stamp+seal∓offset=20&rpp=20&pos=34>

²⁴¹ Alp, Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri, 142-146.

²⁴² Kaçmaz, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Urartu Damga Mühürleri, 32.

4.1.3. Seçilen Birkaç Damga Mührün Metalürjik Analizi

Halûk Perk Müzesi'nde bulunan eserlerin elementel analiz verilerine Olympus Delta Premium marka DP-2000 model el tipi XRF cihazı ile alaşım (Alloy Plus) ve toprak (Soil) modunda, 0-40kV enerji aralığı ve 25 saniyelik ışınlama ayarıyla ulaşılmıştır.

Tablo 4.1: Halûk Perk Müzesi'nden Seçilen Birkaç Mührün Elementel Analiz Verisini Gösteren Tablo

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1	ENV. NO	analiz	Au	Ag	Sn	Cu	Pb	S	Si	Al	P	Mn	Fe	Sb
3	M3563 Demir Sapı	#206	<LOD	<LOD	<LOD	0.2195	0.1395	0.57	18.55	18.26	0.66	0.54	58.83	<LOD
4	M3559 Mühür	#207	<LOD	<LOD	<LOD	78.48	16.05	<LOD	2.20	<LOD	<LOD	<LOD	0.1682	3.05
5	HPMA0016 Mühür	#208	<LOD	<LOD	<LOD	68.12	1.74	<LOD	14.26	<LOD	0.76	<LOD	1.83	13.11
6	HPMA0012 Mühür	#209	<LOD	<LOD	4.76	91.39	0.55	<LOD	1.40	<LOD	<LOD	<LOD	0.5115	<LOD
7	HPMA0019 Mühür	#210	<LOD	<LOD	<LOD	96.28	0.0836	0.8026	2.26	<LOD	<LOD	<LOD	0.5657	<LOD
8	Kurşun Mühür	#211	<LOD	<LOD	<LOD	0.1311	88.53	<LOD	5.74	2.90	16.762	<LOD	0.7589	<LOD
9	M3353	#212	<LOD	<LOD	0.80	96.03	0.2578	1.04	1.56	<LOD	<LOD	<LOD	0.0652	<LOD

Resim 4.1: Halûk Perk Müzesi'nden Seçilen Birkaç Eserin XRF Cihazı İle Veriye Ulaşırken Çekilen Görüntüler

a.

b.

c.

BEŞİNCİ BÖLÜM
KATALOG

5.1. MALZEMENİN TANIMLANMASI

Kat. No: 1

Levha I (Şekil 1)

No: HPM 15299

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

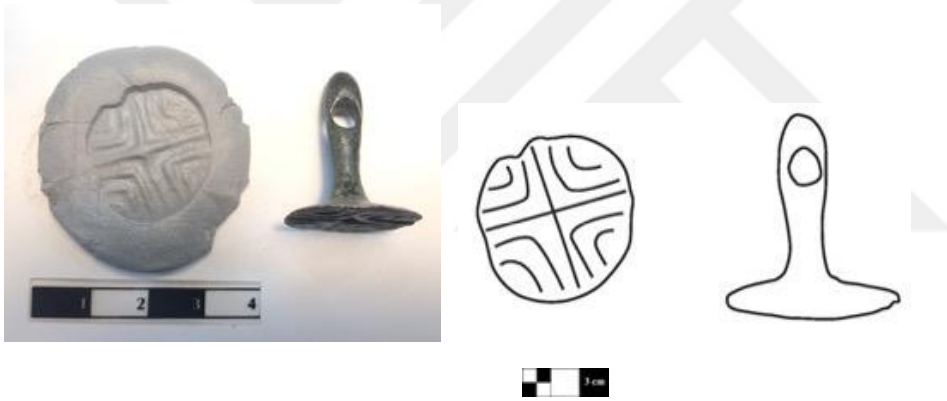
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,2cm. Y: 2,6cm.

Benzeri: Noveck, 1975: 24. (No.9); Makkay, 1984: 149 (Fig. XXIII), No. 2-4-8.; British Museum Online Catalog: 132352; Bittel, 1940: Taf. VI.

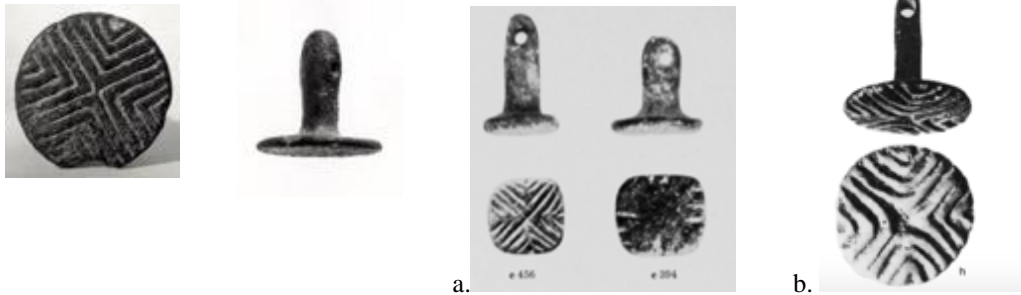
Tanım: Damga yüzeyi oval mühür merkezden bir haçla dört ayrı parçaya ayrılmıştır. Her parçada iç içe açılı motifleri görülmektedir. Damga baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.1: (Kat. No. 1) HPM 15299

Benzerleri:

Resim 5.1: British Museum Koleksiyonunda bulunan; Alışar ve Viranşehir'de bulunmuş damga mühürlere ait fotoğraflar

a.

Alışar

b.

Viranşehir-Soloi

British Museum Online Collection: 132352.

Osten, 1937: e456/e394.

Bittel, 1940: Taf. VI.

Kat. No: 2

Levha II (Şekil 1)

No: HPM 15300

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,3cm. Y: 2,9cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Noveck, 1975: 24. (No. 9); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Makkay, 1984: 149 (Fig. XXIII), No. 2-4-8.; Von der Osten, 1937: Fig. 189.

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyi merkezden bir haç ile dört ayrı parçaya bölünmüş olup; her parçada iç içe açılı motif yiv tekniği ile uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamağının uç kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.2: (Kat. No. 2) HPM 15300

Benzerleri:

Resim 5.2: Alişar'da bulunan damga mührün çizimi

a.

Alişar

Osten, 1937: Fig. 187.

Kat. No: 3

Levha III (Şekil 1)

No: HPM 15302

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2cm. Y: 1,9cm.

Benzeri: Özgüç, 1987: Res. 9 a-b.; Noveck, 1975: 24 (No. 9); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Braidwood, 1960: Fig. 253-5; Fidan vd., 2019: 40 (Şekl. 14).

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyi merkezden bir haçla dört ayrı parçaya bölünmüş olup; her parçada iç içe açılı motif uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamağın uç kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.3: (Kat. No. 3) HPM 15302

Benzerleri:

Resim 5.3: Tell el Cüdeyde ve Karaoğlan'da bulunan mühürlere ait fotoğraflar

Kat. No: 4

Levha IV (Şekil 1)

No: HPM 15308

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,8cm. Y: 2,9cm.

Benzeri: Umurtak, 2002: 167 (Fig. 2(a)); Noveck, 1975: 24. (No. 9); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7).

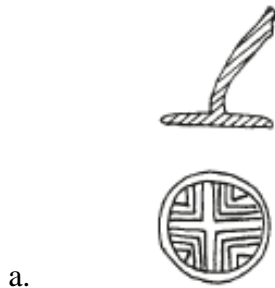
Tanım: Oval biçimli baskı yüzeyi merkezden dört ayrı parçaya ayrılmış olup; her parçada iç içe açılı motif görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.4: (Kat. No. 4) HPM 15308

Benzerleri:

Resim 5.5: Mersin Yumuktepe yerleşiminde bulunan damga mühre ait çizim

a.

Karataş-Semayük

Umurtak, 2002: 167 (Fig. 2(a)).

Kat. No: 5

Levha V (Şekil 1)

No: HPM 15310

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 4,5cm. Y: 4,2cm.

Benzeri: Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Makkay, 1984: 149 (Fig. XXIII, No. 2-4-8.; Noveck, 1975: 24 (9).

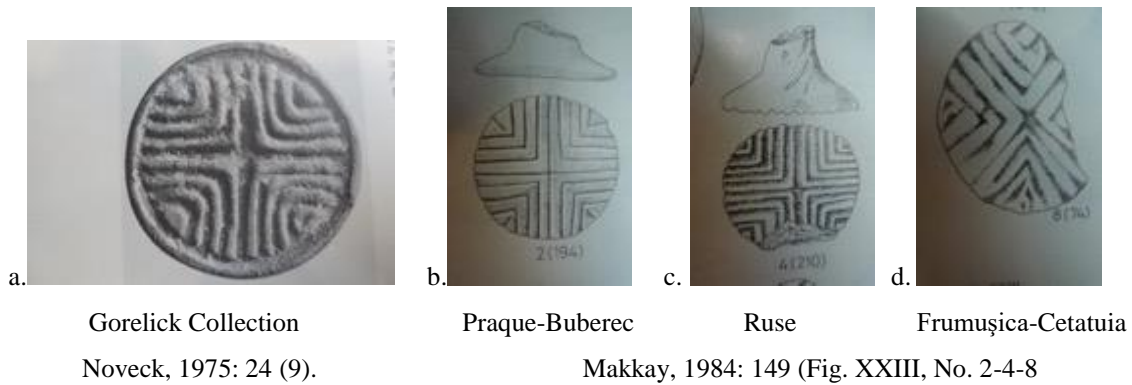
Tanım: Oval biçimli mühür baskısının yüzeyinin dört köşesine iç içe açılı motif uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak küt şekilde yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği bulunmaktadır.

Şekil 5.6: (Kat. No. 5) HPM 15310

Benzerleri:

Resim 5.6: Tepe Hissar, Praque-Buberec, Ruse ve Frumuşica-Cetatuia'da bulunmuş olan mühürlere ait fotoğraf ve çizimler

a. Gorelick Collection
Noveck, 1975: 24 (9).

b. Praque-Buberec

c. Ruse

d. Frumuşica-Cetatuia

Makkay, 1984: 149 (Fig. XXIII, No. 2-4-8)

Kat. No: 6

Levha VI (Şekil 1)

No: HPM 15311

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 4,7cm. Y: 6,3cm.

Benzeri: Noveck, 1975: 24. (No. 9); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7).

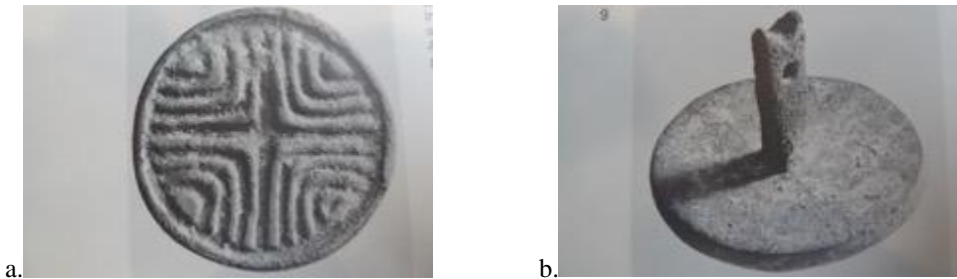
Tanım: Oval biçimli mühür baskısının yüzeyi merkezi bir haçla dört parçaya ayrılmış ve her parçada iç içe aç motifleri uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralıp yükselen kulp kısmında başta ve uç kısmında olmak üzere iki dizi kabartma bilezik motifleri vardır ve tutamağın tepe kısmında deliği mevcuttur ve bu hali ile silindir kúp şeklini andırmaktadır.

Şekil 5.7: (Kat. No. 6) HPM 15311

Benzerleri:

Resim 5.7: Tepe Hissar'da bulunan damga mühre ait fotoğraf

Gorelick Collection

Noveck, 1975: 24 (9).

Kat. No: 7

Levha VII (Şekil 1)

No: HPM 15348

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,1cm. Y: 1,3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Noveck, 1975: 24. (No. 9).

Tanım: Oval baskı biçimine sahip olan mührün yüzeyinde kazıma yöntemi ile yapılmış iç içe açılı motif vardır. Yüzeyden daralarak yükselen tutamak kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.8: (Kat. No. 7) HPM 15348

Benzerleri:

Resim 5.8: Viranşehir ve Dikmen Höyük'te bulunan mühürlere ait fotoğraflar

a.

Dikmen Höyük
Özgüç, 1945: 33.

Viranşehir-Soloi
Bittel, 1940: Taf. VI.

Kat. No: 8

Levha VIII (Şekil 1)

No: HPM 3558

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 4,9cm. Y: 4,3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Noveck, 1975: 24 (No. 9).

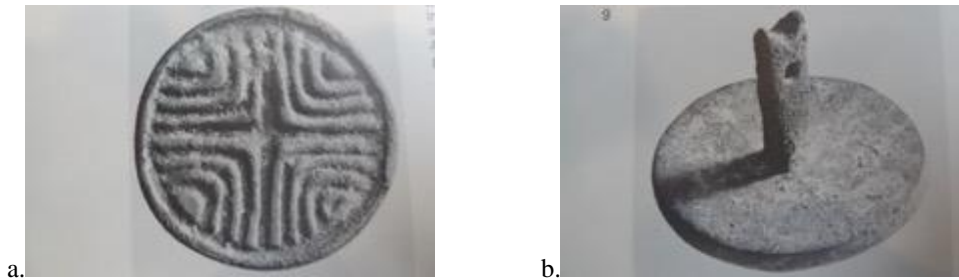
Tanım: Oval biçimli baskı yüzeyine sahip mühür merkezden dört ana parçaya ayrılmış ve her parçada simetrik olarak iç içe açılı motifleri uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak küt biçimde yükselen tutamağın dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.9: (Kat. No. 8) HPM 3558

Benzerleri:

Resim 5.9: Tepe Hissar'da bulunan damga mühre ait fotoğraf

Gorelick Collection

Noveck, 1975: 24 (9).

Kat. No: 9

Levha IX (Şekil 1)

No: HPM 15292

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

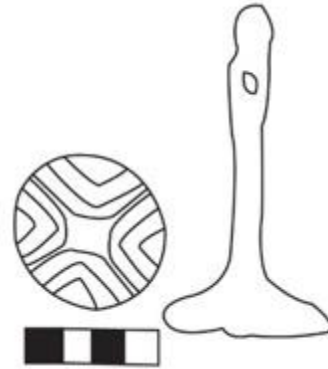
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,1cm, Y: 4,3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Noveck, 1975: 24 (No. 9); Özgüç, 1945: 33.; Bittel, 1940: Taf. VI.

Tanım: Oval biçimli baskı yüzeyi merkezden dört ayrı parçaya ayrılmış olup; her parçada iç içe açılı motif işlenmiştir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ise koniktir ve dairesel ip deliği vardır.

Şekil 5.10: (Kat. No. 9) HPM 15292

Benzerleri:

Resim 5.10: Viranşehir ve Dikmen Höyük'te bulunan mühürlere ait fotoğraflar

a.

Dikmen Höyük
Özgüç, 1945: 33.

Viranşehir-Soloi
Bittel, 1940: Taf. VI.

Kat. No: 10

Levha X (Şekil 1)

No: HPM 15293

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,8cm. Y: 5,2cm.

Benzeri: Duru, 2008: Res. 352; Noveck, 1975: 24 (No. 9).

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyi merkezi bir haçla dört ayrı parçaya bölünmüş olup; her parçada iç içe açılı motif kabartma tekniği ile uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamağın uç kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.11: (Kat. No. 10) HPM 15293

Benzerleri:

Resim 5.12: Bademağacı'nda bulunmuş olan damga mührün fotoğrafı

a.

Bademağacı

Duru, 2008: Res. 352.

Kat. No: 11

Levha XI (Şekil 1)

No: HPM 15320

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,3cm. Y: 1,6cm.

Benzeri: Özgüç, 1945: 33.; Bittel, 1940: Taf. VI.

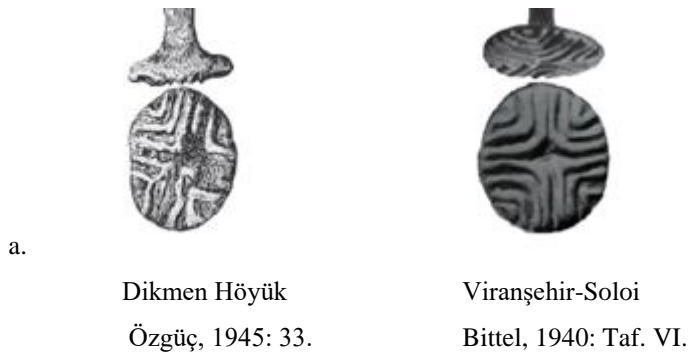
Tanım: Oval biçimli baskı yüzeyine sahip olan mührün baskı kısmında iç içe açılı motif uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen konik şekilde tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.13: (Kat. No. 11) HPM 15320

Benzerleri:

Resim 5.13: Viranşehir ve Dikmen Höyük'te bulunan mühürlere ait fotoğraflar

Kat. No: 12

Levha XII (Şekil 1)

No: HPM 15296

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,9cm. Y: 3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Noveck, 1975: 24 (No. 9); Tulunay, 2001: 119 (Res. 2); Goldman, 1956: Fig. 392-15.

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyin merkezinde bir oyuk ve etrafında kazıma tekniği ile iç içe açılı motif yapılmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında kabartma bilezik motifleri görülmektedir ve ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.14: (Kat. No. 12) HPM 15296

Benzerleri:

Resim 5.14: Gözlükule'de bulunan damga mühür fotoğrafı

a.

Gözlükule

Goldman, 1956: Fig. 392(15).

Kat. No: 13

Levha XIII (Şekil 1)

No: HPM 15349

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

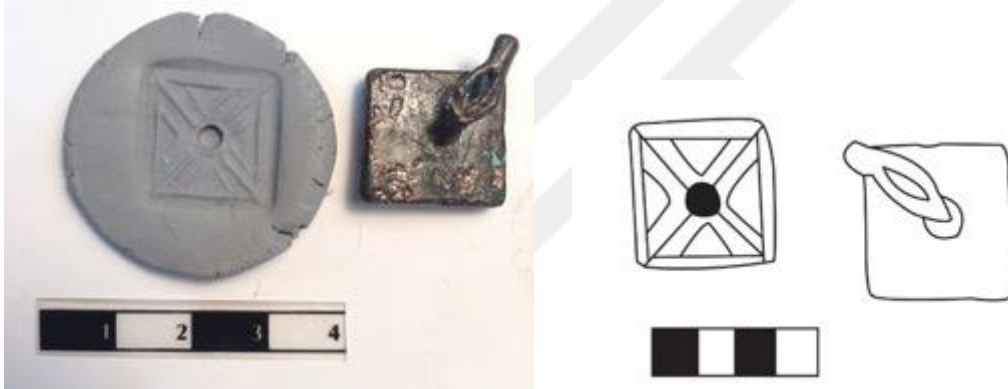
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 0,9cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Schmidt, 1932: Fig. 64.

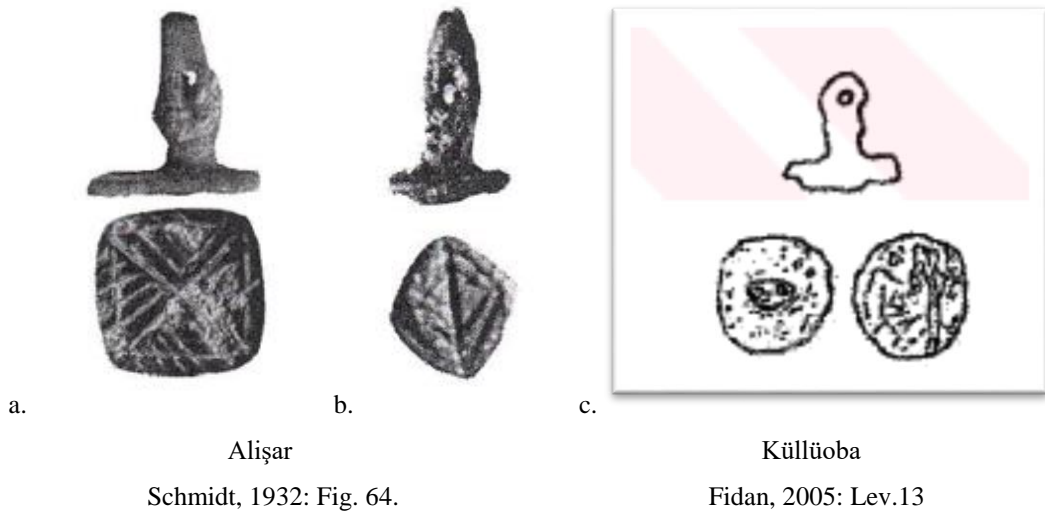
Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyine sahip mührün bir çerçeve ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Çerçeve içinde çizgi yöntemiyle yapılmış olan dört köşe iç içe açılı motifleri uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında ise yatay ip deliği mevcuttur ve ezilmiştir.

Şekil 5.15: (Kat. No. 13) HPM 15349

Benzerleri:

Resim 5.15: Alışar ve Küllüoba'da bulunmuş olan damga mühür fotoğrafları

a. Alışar
Schmidt, 1932: Fig. 64.

c. Küllüoba
Fidan, 2005: Lev.13

Kat. No: 14

Levha XIV (Şekil 1)

No: HPM 3562

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 0,9cm. Y: 2,3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Goldman, 1956: Fig. 392(15).

Tanım: Oval biçimli baskı yüzeyi bulunan mührün merkezden dört parçaya ayrıldığı ve her parçada iç içe açt motifinin uygulandığı görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen çan biçimli tutamak kısmının başladığı yerde kabartma olarak bir bilezik motifi vardır ve tutamağın orta kısmında bir ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.16: (Kat. No. 14) HPM 3562

Benzerleri:

Resim 5.16: Gözlükule'de bulunan damga mühür fotoğrafı

a.

Gözlükule

Goldman, 1956: Fig. 392(15).

Kat. No: 15

Levha XV (Şekil 1)

No: HPM 2426

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 1,6cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Umurtak, 2002: 167 (Fig.2(b)) / 168 (Fig.3(c-d-e)); Akdeniz, 1999: Lev. LIX (e,f,g); Bernabô-Brea, 1964: Pl. CLXX/4; CLXXV/1; Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32.

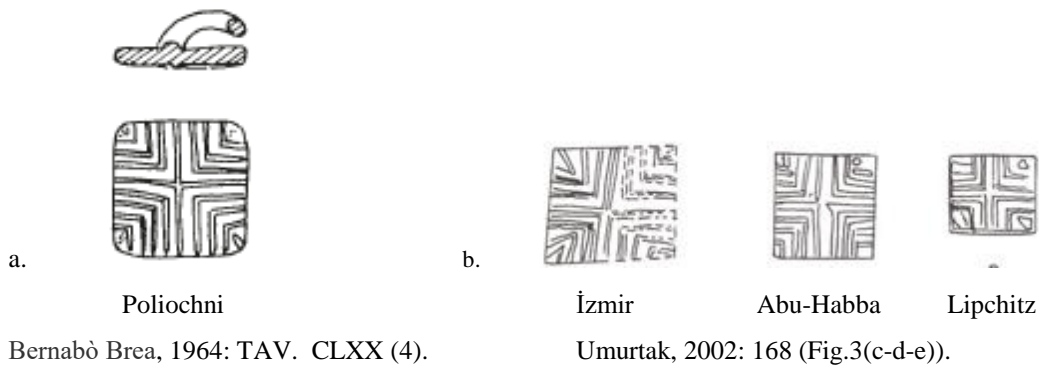
Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta, bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında bir ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.17: (Kat. No. 15) HPM 2426

Benzerleri:

Resim 5.18: Poliochni’de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz’de bulunan taş kalıp baskılarının çizimi

Kat. No: 16

Levha XVI (Şekil 1)

No: HPM 2435

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 1,9cm.

Benzeri: Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4); Umurtak, 2002: 167 (Fig.2(b))/168 (Fig.3(c-d-e)); Bernabò-Brea, 1964: Pl. CLXX/4; CLXXV/1; Emre, 1971: 31-32.

Tanım: Kare baskı yüzeyinde sahip olan mührün merkezi bir haç ve bu haçın kollarında iç açılı motif uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında bir ip deliği mevcuttur. Tutamak kısmı eziktir.

Şekil 5.19: (Kat. No. 16) HPM 2435

Benzerleri:

Resim 5.19: Poliochni’de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz’de bulunan taş kalıp baskılarının çizimi

Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4).

Emre, 1971: 31-32.

Umurtak, 2002: 168 (Fig.3(c-d-e)).

Kat. No: 17

Levha XVII (Şekil 1)

No: HPM 2438

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,9cm. Y: 1cm.

Benzeri: Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 31-32; Pullen, 1994: 36 (Fig.1); Baştürk ve Kaya, 2018: 7 (Fig.2).

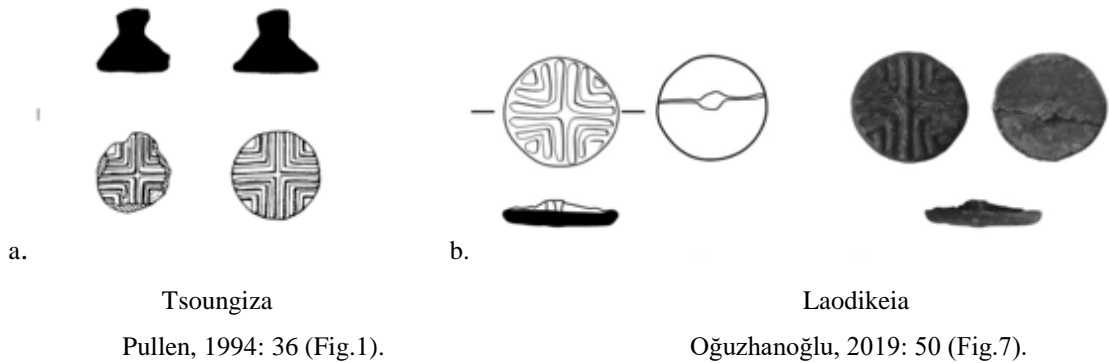
Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi, bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ip deliklidir.

Şekil 5.20: (Kat. No. 17) HPM 2438

Benzerleri:

Resim 5.20: Tsoungiza ve Laodikeia-Kandilkiri’de bulunan damga mühürlerin Çizimi

Kat. No: 18

Levha XVIII (Şekil 1)

No: HPM (3365) 11228

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Ölçüler: Ç: 1,9cm. Y: 0,6cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2f); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32.

Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyinin ortasında kabartma tekniği ile yapılmış bir haç motifi ve bu motifin dörde böldüğü alanlarda birer adet açığı bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.21: (Kat. No. 18) HPM (3365) 11228

Benzerleri:

Resim 5.21: Laodikeia-Kandilkiri’de bulunan damga mührün çizimi

a.

Laodikeia

Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7).

Kat. No: 19

Levha XIX (Şekil 1)

No: HPM (4575) 12467

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2cm. Y: 1,1cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Duru, 2003a: Lev. 49-11; Umurtak, 2002: 166 (Fig.1 (a-b)); Oğuzhanoglu, 2019: 50 (Fig.7).

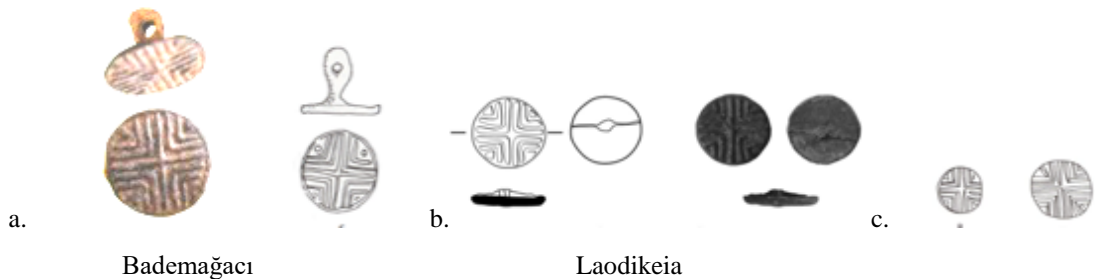
Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta ve bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri ve yuvarlak kabarcık bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı eziktir.

Şekil 5.22: (Kat. No. 19) HPM (4575) 12467

Benzerleri:

Resim 5.22: Bademağacı, Laodikeia-Kandilkiri, Akhisar'da bulunan mühürlere ait fotoğraf ve çizimler

Umurtak, 2002: 166 (Fig.1 (a-b)).

Oğuzhanoglu, 2019: 50 (Fig.7). Umurtak, 2002: 168 (Fig.3 (a-b)).

Kat. No: 20

Levha XX (Şekil 1)

No: HPM (4576) 12468

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 0,4cm.

Benzeri: Pullen, 1994: 36 (Fig.1); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7).

Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta ve bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe aç motifleri bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.23: (Kat. No. 20) HPM (4576) 12468

Benzerleri:

Resim 5.23: Laodikeia-Kandilkiri, Akhisar'da bulunan mühürlere ait çizimler

Laodikeia

Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7).

Umurtak, 2002: 168 (Fig.3 (a-b)).

Kat. No: 21

Levha XXI (Şekil 1)

No: HPM (2169) 9746

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,4cm. Y: 0,6cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Lev. 48-D; Res. 344-361); Noveck, 1975: 24 (No. 9); Akdeniz, 1999: Lev. LIX (e,f,g); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2b-f); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32; Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4).

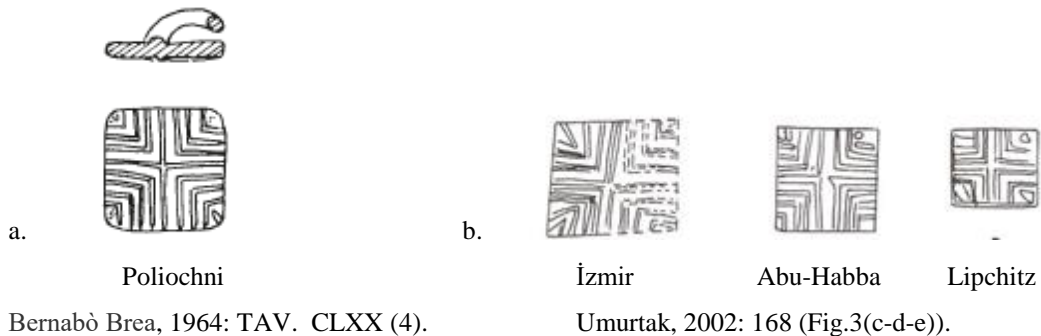
Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta ve bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında bir ip deliği mevcuttur. Tutamak kısmı eziktir.

Şekil 5.24: (Kat. No. 21) HPM (2169) 9746

Benzerleri:

Resim 5.24: Poliochni'de bulunan damga mührün ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz'de bulunan taş kalıp baskılarının çizimi

Kat. No: 22

Levha XXII (Şekil 1)

No: HPM 10198

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,4cm. Y: 0,9cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Lev. 48-D; Res. 344-361); Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2 b-f); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 31-32.

Tanım; Kare biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta, bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında bir ip deliği vardır. Tutamak kısmı eziktir.

Şekil 5.25: (Kat. No. 22) HPM 10198

Benzerleri:

Resim 5.25: Poliochni’de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz’de bulunan taş kalıp baskılarının fotoğrafı ve çizim

Kat. No: 23

Levha XXIII (Şekil 1)

No: HPM 2433

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,6cm. Y: 0,7cm.

Benzeri: Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2f); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 31-32.

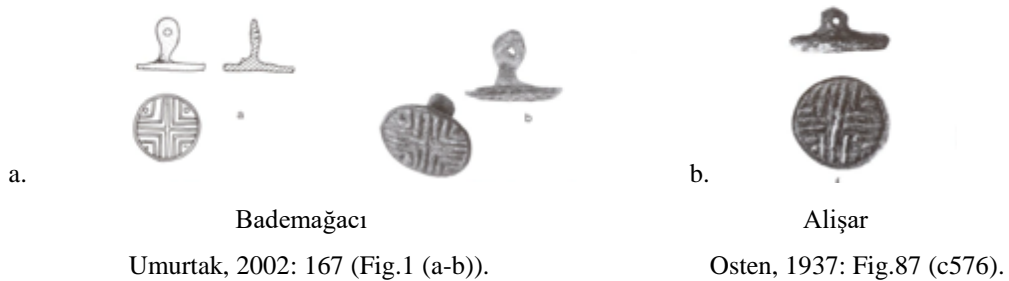
Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyine sahip olan mührün merkezde bir haç motifi ile dört parçaya ayrıldığı ve haçın kollarında iç içe açılış motifleri uygulandığı görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı kısadır.

Şekil 5.26: (Kat. No. 23) M 2433

Benzerleri:

Resim 5.26: Bademağacı ve Alişar'da bulunan damga mühürlerin fotoğrafları

Kat. No: 24

Levha XXIV (Şekil 1)

No: HPM 2437

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,7cm. Y: 1,8cm.

Benzeri: Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4); Mellink, 1965: Plate 64 (33b) / Plate 65 (37b); Umurtak, 2002: 168 (Fig.3(c-d-e)); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 31-32.

Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyinin ortasında bir haç motifi yer almakta, bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifleri bulunmaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ip deliklidir.

Şekil 5.27: (Kat. No. 24) HPM 2437

Benzerleri:

Resim 5.27: Poliochni'de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz'de bulunan taş kalıp baskılarının fotoğrafı ve çizim

Kat. No: 25

Levha XXV (Şekil 1)

No: HPM 2441

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,9cm. Y: 0,9cm.

Benzeri: Akdeniz, 1999: Lev. LIX (e,f,g); Umurtak, 2002: 168 (Fig. 2 c-d-e); Emre, 1971: 32.

Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyinin merkezinde bir haç motifi vardır. Bu motifin dörde böldüğü alanlarda iç içe açılı motifler yer alır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen ip delikli bir tutamağa sahiptir.

Şekil 5.28: (Kat. No. 25) HPM 2441

Benzerleri:

Resim 5.28: Lipchitz ve British Museum koleksiyonundaki taş kalıpların fotoğrafları ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz’de bulunan taş kalıp baskılarının çizimi

Kat. No: 26

Levha XXVI (Şekil 1)

No: HPM 2429

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 0,6cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4); Akdeniz, 1999: Lev. LIX (e,f,g); Umurtak, 2002: 167 (Fig.2(b))/168 (Fig.3(c-d-e)).

Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 31-32.

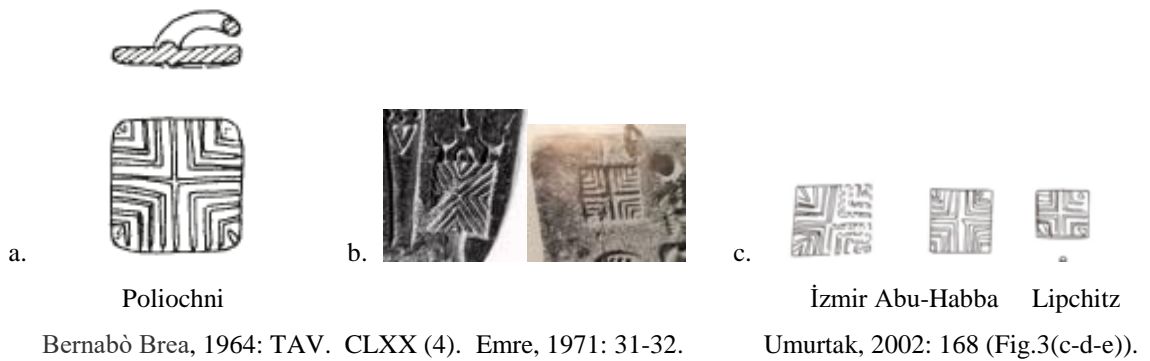
Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyinde dört tane üçgen vardır. Bu üçgenlerin içleri çapraz taranmış ve uçları birbirine temas etmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ip deliklidir ve eziktir.

Şekil 5.29: (Kat. No. 26) HPM 2429

Benzerleri:

Resim 5.29: Poliochni’de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz’de bulunan taş kalıp baskılarının fotoğrafı ve çizimi

Kat. No: 27

Levha XXVII (Şekil 1)

No: HPM 2430

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,8cm. Y: 1,3cm.

Benzeri: Duru, 2008: 172 (Res. 344-361); Pullen, 1994: 36 (Fig.1); Sherazadishvili, 2014: 181 (X-1/7); Umurtak, 2002: 168 (Fig.3 (a-b)); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32-33.

Tanım: Daire biçimli baskı yüzeyinde haç motifi ve haçın kolları arasında birer aç motifi uygulanmıştır. Mührün kullanıldığı dönemde tutamaklı olduğu fakat tutamak kısmı kırık olduğu belirtilmiştir.

Şekil 5.30: (Kat. No. 27) HPM 2430

Benzerleri:

Resim 5.30: Laodikeia-Kandilkiri, Akhisar'da bulunan mühürlere ait çizimler

Laodikeia

Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7).

Umurtak, 2002: 168 (Fig.3 (a-b)).

Kat. No: 28

Levha XXVIII (Şekil 1)

No: HPM 15353

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,8cm.

Benzeri: Bernabò Brea, 1964: TAV. CLXX (4); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2 b-f) 168 (Fig.3(c-d-e)); Oğuzhanoglu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32-33.

Tanım: Kare baskı yüzeyine sahip olan ve kurşundan yapılmış olan mührün merkezinde bir haç ile dört ayrı bölmeye ayrılmış olup; haçın kollarında iç içe açılı motifleri vardır. Tutamak kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.31: (Kat. No. 28) HPM 15353

Benzerleri:

Resim 5.31: Poliochni'de bulunan damga mührün çizimi ve İzmir, Abu Habba ve Lipchitz'de bulunan taş kalıp baskılarının fotoğrafı ve çizim

Kat. No: 29

Levha XXIX (Şekil 1)

No: HPM 15359

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,3cm. Y: 2cm.

Benzeri: Osten, 1937: Fig.87 (c576); Akdeniz, 1999: Lev. LIX (e,f,g); Umurtak, 2002: 166 (Fig.1) / 167 (Fig. 2 b-f) / 168 (Fig.3(c-d-e)); Oğuzhanoğlu, 2019: 50 (Fig.7); Emre, 1971: 32-33.

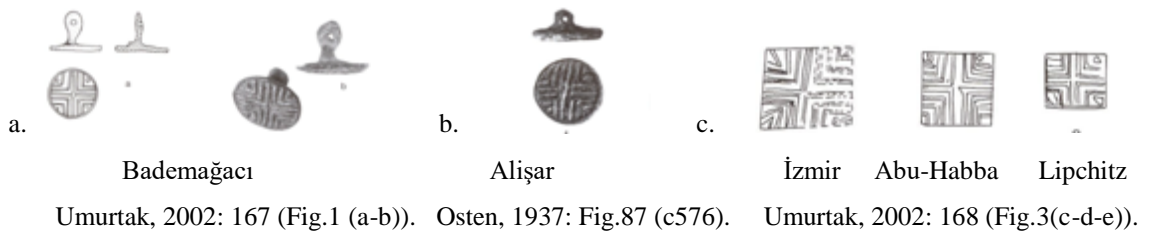
Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyine sahip olan mührün baskı yüzeyi merkezi haç kolları içinde olup; dört tarafı iç içe açılı ile motiflenmiştir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı oval olarak son bulur ve dairesel şekilde ip deliği vardır.

Şekil 5.32: (Kat. No. 29) HPM 15359

Benzerleri:

Resim 5.32: Bademağacı ve Alışar'da bulunan damga mühürlerin fotoğrafları; İzmir, Abu Habba ve Lipchitz'de bulunan taş kalıp baskıların çizimi

Kat. No: 30

Levha XXX (Şekil 1)

No: HPM 15316

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 1cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 11).

Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyine sahip olan mührün baskı kısmında labirent şeklini anımsatan motifler uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında yatay ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.33: (Kat. No. 30) HPM 15316

Benzerleri:

Resim 5.33: Gözlükule’de bulunan damga mührün fotoğrafı

Gözlükule

Şahin, 2010: Lev. L (a).

Kat. No: 31

Levha XXXI (Şekil 1)

No: HPM 15318

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 1,8cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 11).

Tanım: Kare biçimli baskı yüzeyine sahip olan mührün baskı kısmında labirent şeklini anımsatan motifler uygulanmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen konik şekilde tutamak kısmı vardır.

Şekil 5.34: (Kat. No. 31) HPM 15318

Benzerleri:

Resim 5.34: Gözlükule’de bulunan damga mührün fotoğrafı

Gözlükule

Şahin, 2010: Lev. L (a).

Kat. No: 32

Levha XXXII (Şekil 1)

No: HPM 15355

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ç: 1,3cm. Y: 1,1cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 11).

Tanım: Kare biçiminde baskı yüzeyine sahip olan mührün yüzeyi labirent motifi ile doldurulmuş olup; baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında oluk ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.35: (Kat. No. 32) HPM 15355

Benzerleri:

Resim 5.35: Gözlükule’de bulunan damga mührün fotoğrafı

Gözlükule

Şahin, 2010: Lev. L (a).

Kat. No: 33

Levha XXXIII (Şekil 1)

No: HPM 15321

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,1cm. Y: 2cm.

Benzeri: Ertem, 1974: 28 (256-266); Duru, 2000: 36 (Lev.6); Özgüç, 1987: Res. 18 a-b; Goldman, 1956: 393 (Fig. 24); Koşay, 1976: 369 (Lev. 88); Tezcan, 1966: Lev. 35; Ertem, 1982: 265 (Lev. 28); Schmidt, 2002: Taf. 84 (1303-1305-1306-1309); Sagona, 1994: 135-1/2.

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeylerine sahip mühürlerin baskı kısımlarında merkezde dairesel bir oyuk ve ona bağlı sekiz kollu anafor motifi vardır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ise daha sade ucu sivrilerek son bulmakta ve ovalimsi bir ip deliği bulunmaktadır.

Şekil 5.36: (Kat. No. 33) HPM 15321

Benzerleri:

Resim 5.36: Koçumbeli'de bulunan damga mührün çizimi

a.

Koçumbeli

Tezcan, 1966: Lev. 35.

Kat. No: 34

Levha XXXIV (Şekil 1)

No: HPM 15330

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,3cm. Y: 1cm.

Benzeri: Salvatori, 2000: 119 kalıp (6); Ertem, 1974: 28 (256-266); Duru, 2000: 36 (Lev.6); Özgüç, 1987: Res. 18 a-b; Goldman, 1956: 393 (Fig. 24); Koşay, 1976: 369 (Lev. 88 (3)); Tezcan, 1966: Lev. 35; Ertem, 1982: 265 (Lev. 28); Schmidt, 2002: Taf. 84 (1303-1305-1306-1309); Sagona, 1994: 135-1/2.

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyine sahip olan mührün yüzeyinde araları oluklu on kollu anafor motifi yer almaktadır. Baskı yüzeyinin merkezinde kabartma nokta yer almaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen sap kısmı yamuktur ve yatay ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.37: (Kat. No. 34) HPM 15330

Benzerleri:

Resim 5.37: Aşvankale ve Han İbrahim Şah'da bulunan mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Aşvankale

Sagona, 1994: Fig. 135-2

Han İbrahim Şah

Ertem, 1982: 265 (Lev. 28)

Aşvankale

Sagona, 1994: Fig. 135-1

Kat. No: 35

Levha XXXV (Şekil 1)

No: HPM 15331

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,5cm. Y: 0,4cm.

Benzeri: Salvatori, 2000: 119 kalıp (6); Ertem, 1974: 28 (256-266); Duru, 2000: 36 (Lev.6); Özgüç, 1987: Res. 18 a-b; Goldman, 1956: 393 (Fig. 24); Koşay, 1976: 369 (Lev. 88 (3)); Tezcan, 1966: Lev. 35; Ertem, 1982: 265 (Lev. 28); Schmidt, 2002: Taf. 84 (1303-1305-1306-1309); Sagona, 1994: 135-1/2.

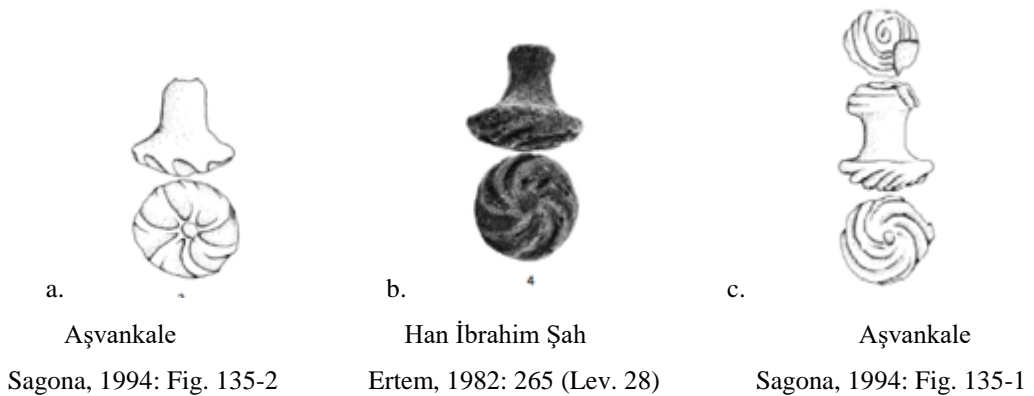
Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyine sahip olan mührün yüzeyinde araları oluklu on kollu anafor motifi yer almaktadır. Baskı yüzeyinin merkezinde kabartma yuvarlak motif yer almaktadır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen sap kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.38: (Kat. No. 35) HPM 15331

Benzerleri:

Resim 5.38: Aşvankale ve Han İbrahim Şah'da bulunan mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Kat. No: 36

Levha XXXVI (Şekil 1)

No: HPM 2425

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,5cm. Y: 0,8cm.

Benzeri: Salvatori, 2000: 119 kalıp (6); Ertem, 1974: 28 (256-266); Duru, 2000: 36 (Lev.6); Özgüç, 1987: Res. 18 a-b; Goldman, 1956: 393 (Fig. 24); Koşay, 1976: 369 (Lev. 88 (3)); Tezcan, 1966: Lev. 35; Ertem, 1982: 265 (Lev. 28); Schmidt, 2002: Taf. 84 (1303-1305-1306-1309); Sagona, 1994: 135-1/2.

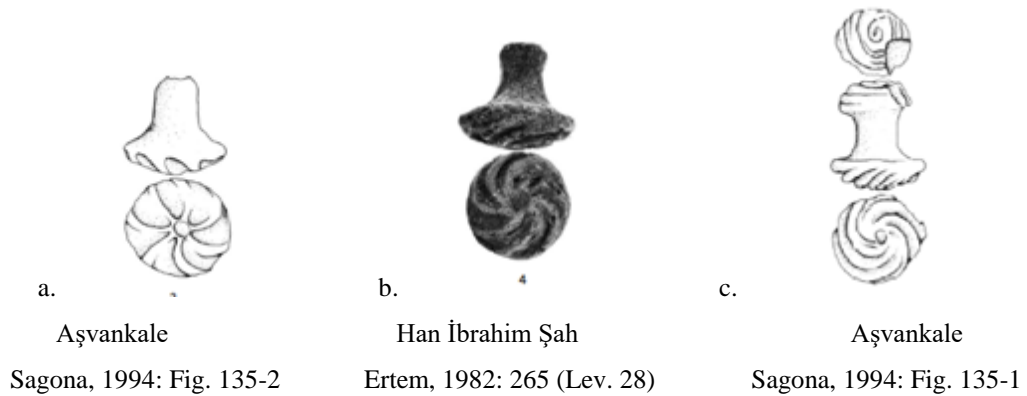
Tanım Yuvarlak şekilli baskı yüzeyi üzerinde sekiz yapraklı ve yaprakları oval biçimli bir anafor motifi yer almaktadır. Anafor motifin ortasında yuvarlak kabarcık görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen bir tutamağı vardır.

Şekil 5.39: (Kat. No. 36) HPM 2425

Benzerleri:

Resim 5.39: Aşvankale ve Han İbrahim Şah'da bulunan mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Kat. No: 37

Levha XXXVII (Şekil 1)

No: HPM (3366) 11229

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,5cm. Y: 1,2cm.

Benzeri: Salvatori, 2000: 119 kalıp (6); Ertem, 1974: 28 (256-266); Duru, 2000: 36 (Lev.6); Özgüç, 1987: Res. 18 a-b; Goldman, 1956: 393 (Fig. 24); Koşay, 1976: 369 (Lev. 88 (3)); Tezcan, 1966: Lev. 35; Schmidt, 2002: Taf. 84 (1303-1305-1306-1309).

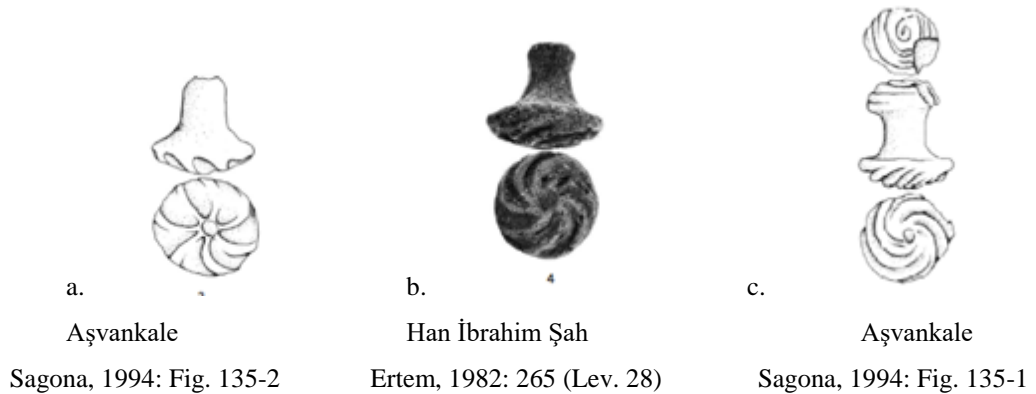
Tanım: Daire şeklinde baskı yüzeyi üzerinde kabartma olarak yapılmış on iki kollu anafor motifi görülmektedir. Motif yapılmadan önce mührün baskı kısmı bir daire ile çerçevelenmiş olup; merkezinde kabartma bir nokta şekli vardır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı ip deliklidir.

Şekil 5.40: (Kat. No. 37) HPM (3366) 11229

Benzerleri:

Resim 5.40: Aşvankale ve Han İbrahim Şah'da bulunan mührülerin fotoğraf ve çizimleri

Kat. No: 38

Levha XXXVIII (Şekil 1)

No: HPM (4586) 12478

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Buluntu Yeri: -

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Y: 1,9cm. K: 0,3cm.

Benzeri: Alp, 1972: Lev. 19 (47); Braidwood, 1960: 253 (Fig. 7); Emre, 1971: 31-33/45.

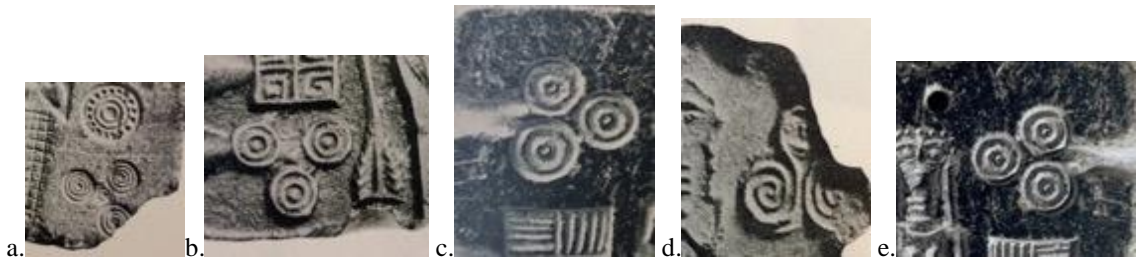
Tanım: Düğme şeklinde, üçgen biçimli baskı yüzeyi üzerinde her bölünde bir spiral motifi yer almaktadır.

Şekil 5.41: (Kat. No. 38) HPM (4586) 12478

Benzerleri:

Resim 5.41: İzmir, Akhisar, Abu Habba'da bulunan ve British Museum ve Lipchitz koleksiyonundaki taş kalıpların fotoğrafları

Emre, 1971: 31-32-33-45.

Kat. No: 39

Levha XXXIX (Şekil 1)

No: HPM 15343

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

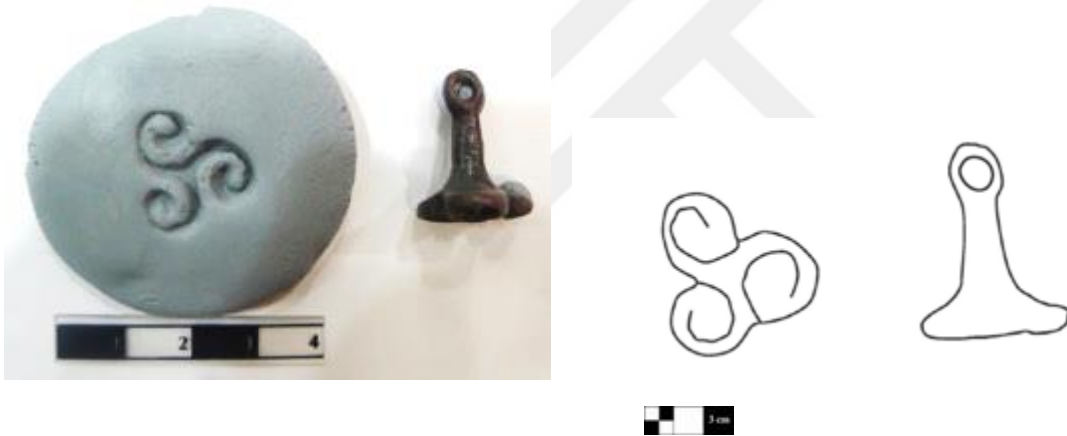
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 2,1cm.

Benzeri: Relaki, 2012: 309 Fig. 10.8 (j-k-l); Alp, 1972: Lev. 19 (47); Braidwood, 1960: 253 (Fig. 7); Heydari, Desset and Vidale, 2018: 149 (11-15)

Tanım: Üçgen baskı yüzeyinde birbirine bağlı spiral motifler olan mührün tutamak kısmı baskı yüzeyinden hemen sonra başlamakta olup; tutamağında dairesel ip deliği vardır.

Şekil 5.42: (Kat. No. 39) HPM 15343

Benzerleri:

Resim 5.42: Jazmurian'da bulunan damga mühür çizimleri

a.

Jazmurian

Heydari, Desset and Vidale, 2018: 149 (11-15)

Kat. No: 40

Levha XL (Şekil 1)

No: HPM 15350

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 3,9cm. K: 0,3cm.

Benzeri: Relaki, 2012: 309 Fig. 10.8 (j-k-l) / 310 Fig. 10.9 (m-n) / 311 Fig. 10.10 (g-h-i-j); Alp, 1972: Lev. 19 (47); Braidwood, 1960: 253 (Fig. 7); Emre, 1971: 45.

Tanım: Daire biçiminde baskı yüzeyine sahip olan mührün merkezinde bir spiral motif ve merkeze bağlı altı köşede yine spiral motifi uygulanmıştır. Spiraller kazıma tekniği ile yapılmıştır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı korunamamıştır.

Şekil 5.43: (Kat. No. 40) HPM 15350

Benzerleri:

Resim 5.43: Tell el Cüdeyde yerleşiminde bulunan damga mührün fotoğrafı

a.

Tell el Cüdeyde

Braidwood, 1960: 253 (Fig. 7).

Kat. No: 41

Levha XLI (Şekil 1)

No: HPM 2597

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Buluntu Yeri: -

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Ölçüler: Ç: 2,4cm. Y: 1,3cm.

Benzeri: Garstang, 1953: 2 (Lev.15, Kat. No. 42).

Tanım: Daire biçiminde uç kısımları olan mührün merkezinde svastika motifi yer almaktadır. Baskı kısmından gövdeye bağlanan bir ip delikli tutamağı vardır.

Şekil 5.44: (Kat. No. 41) HPM 2597

Benzleri:

Resim 5.44: Mersin Yumuktepe’de bulunan damga mührün çizimi

a.

Yumuktepe

Garstang, 1953: 2 (Lev.15, Kat. No. 42)

Kat. No: 42

Levha XLII (Şekil 1)

No: HPM 673

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 12,1cm.

Benzeri: Perk, 2010: 51-59; Çelik, 2008: 87; Parpola, 1997: 51-52 (Lev. 3/12) / 51-53 (Lev. 3/15); Yağcı, 1995: 213.

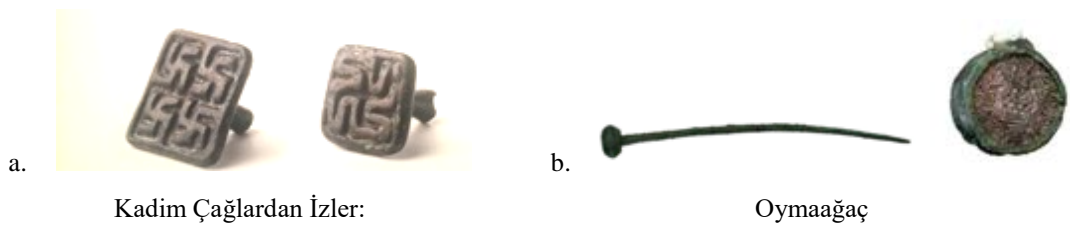
Tanım: İğne biçimli mührün baskı üzerinde kabartma olarak oluşturulmuş bir gamalı haç (svastika) motifi yer almaktadır. Başın altındaki kısımda yatay ve yuvarlak bir kabartı vardır. Yuvarlak gövdeli ve tutamak kısmı sivri uçludur.

Şekil 5.45: (Kat. No. 42) HPM 673

Benzerleri:

Resim 5.45: Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda bulunan damga mühür fotoğrafları

a.

Kadim Çağlardan İzler:

b.

Oymağaç

Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu, 2013: 103. http://www.nerik.de/downloads/Oymaagac_2009_Nerik_Raporu_2009.pdf

Kat. No: 43

Levha XLIII (Şekil 1)

No: HPM 3565

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 3,5cm.

Benzeri: Çelik, 2008: 87; Çınaroğlu ve Çelik, 2010; Llooyd ve Mellart, 1962: Fig. F. 4: 7.

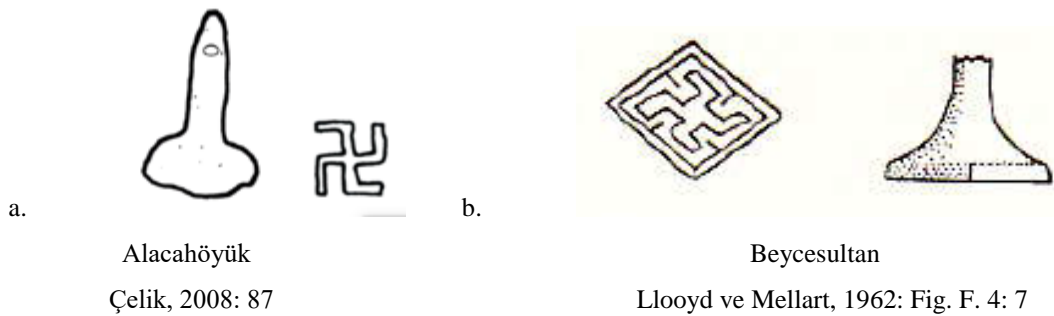
Tanım: Kare baskı yüzeyine sahip olan mührün yüzeyinde gamalı haç (svastika) motifi vardır. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen ve uca doğru sivri şekilde sona eren tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.46: (Kat. No. 43) HPM 3565

Benzerleri:

Resim 5.46: Alacahöyük ve Beycesultan'da bulunan damga mühürlerin çizimi

Kat. No: 44

Levha XLIV (Şekil 1)

No: HPM 15324

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,5cm. Y: 2cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Tanım: Dört yapraklı yonca motifini andıran baskı yüzeyinde parçaların ucunda yuvarlak kabartma motifleri yer almaktadır. Ayrıca baskı yüzeyinde bu kabartma motifi merkez noktada da görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.47: (Kat. No. 44) HPM 15324

Benzerleri:

Resim 5.47: Gözlükule’de bulunan damga mühür fotoğrafı

Gözlükule

Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Kat. No: 45

Levha XLV (Şekil 1)

No: HPM 15325

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

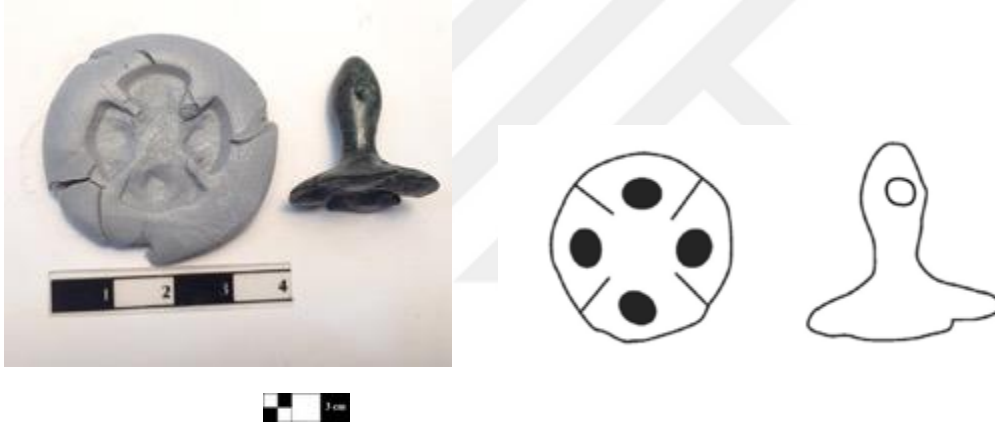
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,1cm. K: 2,2cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Tanım: Dört yapraklı yonca motifini andıran baskı yüzeyinde parçaların ucunda yuvarlak kabartma motifleri yer almaktadır. Ayrıca baskı yüzeyinde bu kabartma motifi merkez noktada da görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.48: (Kat. No. 45) HPM 15325

Benzerleri:

Resim 5.49: Gözlükule’de bulunan damga mühür fotoğrafı

Gözlükule

Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Kat. No: 46

Levha XLVI (Şekil 1)

No: HPM 10190

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,8cm. Y: 2,5cm.

Benzeri: Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Tanım: Baskı yüzeyi dört yapraklı yoncayı anımsatan mührün uç kısımları ve merkezinde olmak üzere beş adet 0.3cm genişliğinde yuvarlak kabartma motifi mevcuttur. Baskı yüzeyinden uca doğru daralarak çıkıp genişleyen tutamak kısmının dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.50: (Kat. No. 46) HPM 10190

Benzerleri:

Resim 5.50: Gözlükule'de bulunan damga mühür fotoğrafı

Gözlükule

Goldman, 1956: 392 (Fig. 14).

Kat. No: 47

Levha XLVII (Şekil 1)

No: HPM 11262

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ç: 3,5x2,2cm. Y: 2cm.

Benzeri: Şahin, 2002: 264 (Lev. LI a-b-c); Alp, 1994: Lev. 15/35.

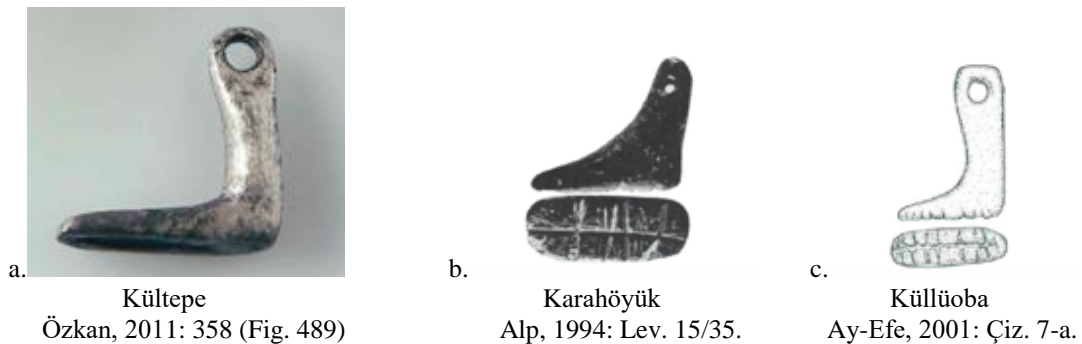
Tanım: Ayak biçiminde yapılmış olan mührün baskı yüzeyinde üçgen şeklinde boşluğu olan mühür yüzeyinin uzun kenarında beş adet çıkıntı vardır. Bu çıkıntılar ayak parmağı şeklindedir. Baskı yüzeyinde belirli aralıklarla kabartma çıkıntılar yapılmış olup, zigzag motifiyle dikey çizgiler ve nokta bezeme motifleri görülmektedir. Mührün tutamak kısmında dairesel bir ip deliği vardır.

Şekil 5.51: (Kat. No. 47) HPM 11262

Benzerleri:

Resim 5.51: Kültepe, Karahöyük ve Küllüoba'da bulunan damga mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Kat. No: 48

Levha XLVIII (Şekil 1)

No: HPM 15333

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ayak Uzunluğu: 0,9cm. Y: 1,9cm.

Benzeri: Şahin, 2002: 264 Lev. (LI a-b-c).

Tanım: Ayak biçimli damga mührün baskı yüzeyinde kazıma tekniği ile yapılmış yatay sıralı çizgi bezemeleri mevcuttur. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında dairesel ip deliği vardır.

Şekil 5.52: (Kat. No. 48) HPM 15333

Benzerleri:

Resim 5.52: Kültepe, Karahöyük ve Küllüoba'da bulunan damga mührlerin fotoğraf ve çizimleri

a. Kültepe
Özkan, 2011: 358 (Fig. 489)

b. Karahöyük
Alp, 1994: Lev. 15/35.

c. Küllüoba
Ay-Efe, 2001: Çiz. 7-a.

Kat. No: 49

Levha XLIX (Şekil 1)

No: HPM 15357

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı (?)

Ölçüler: Ayak Uzunluğu: 2,3cm. Y: 2,6cm.

Benzeri: Şahin, 2002: 264 Lev. (LI a-b-c).

Tanım: Ayak biçiminde yapılmış olan mührün baskı yüzeyinde iki farklı baskı motifi vardır. Ayağın tabanından ortasına kadar yatay; orta kısımdan ayak ucuna kadar ise dikey şerit motifi uygulanmıştır. Ayak bileğinden daralarak yükselen tutamak kısmı sivri olarak bitmiş olup; daire şeklinde deliği mevcuttur.

Şekil 5.53: (Kat. No. 49) HPM 15357

Benzerleri:

Resim 5.53: Kültepe, Karahöyük ve Küllüoba'da bulunan damga mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

a. Kültepe
Özkan, 2011: 358 (Fig. 489)

b. Karahöyük
Alp, 1994: Lev. 15/35.

c. Küllüoba
Ay-Efe, 2001: Çiz. 7-a.

Kat. No: 50

Levha L (Şekil 1)

No: HPM 3561

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

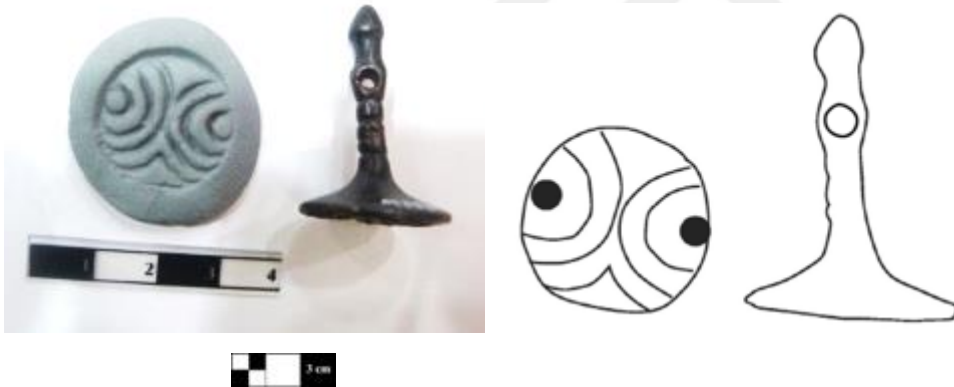
Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,9cm. Y: 3,2cm.

Benzeri: Mellink, 1967: Pl. 84 (Fig. 59).

Tanım: Oval baskı yüzeyinin iki ucunda yer alan kabartma yuvarlak motiflerin etrafını yine kabartma şeklinde iç içe açılı motif ve çizgi bezemeler ile motiflenmiştir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmının gövdesi kazıma tekniği ile yapılmış dört adet bilezik motifi ile kaplıdır. Konik şekilde sona eren tutamak kısmının dairesel ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.54: (Kat. No. 50) HPM 3561

Benzerleri:

Resim 5.54: Karataş-Semayük'te bulunan damga mührün fotoğrafı

a.

Karataş Semayük

Mellink, 1967: Pl. 84 (Fig. 59).

Kat. No: 51

Levha LI (Şekil 1)

No: HPM 12474

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 1,6cm. Y: 0,8cm.

Benzeri: Shanshashvili and Sherazadishvili, 2013: Lev. III (1); Alp, 1972: Lev. 27 (65-68); Tuna, 2012: 75; Duru, 2000: 37 (Lev. 3); Makkay, 1984: 144 (Fig. XVIII (1(68))).

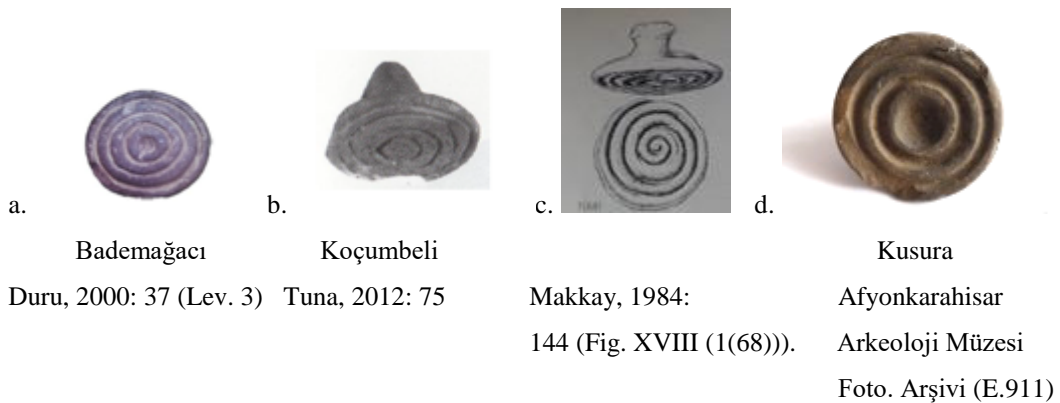
Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyine sahip olan mührün üzerinde kabartma olarak yapılmış konsantrik daire motifi yer almaktadır. Dairenin ortasında nokta kabarcık görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmı küt olarak son bulmaktadır.

Şekil 5.55: (Kat. No. 51) HPM (4582) 12474

Benzerleri:

Resim 5.55: Bademağacı, Koçumbeli, Frumuşica – Cetatua ve Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı damga mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Kat. No: 52

Levha LII (Şekil 1)

No: HPM 15354

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2x2,9cm. Y: 1,3cm.

Benzeri: Duistermaat, 2012: 4; Frederica, 1970: Pl. XVIII (237).

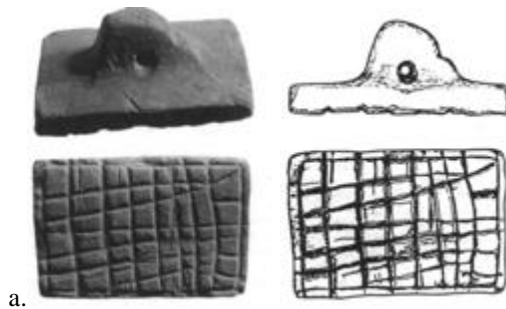
Tanım: Baskı yüzeyi minyatür bir idolü anımsatan mührün kazıma yöntemi ile yatay çizgilerle bölmelere ayrıldığı ve kafes motifini oluşturduğu görülmektedir. Baskı yüzeyinden daralarak yükselen tutamak kısmında oluk ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.56: (Kat. No. 52) HPM 15354

Benzerleri:

Resim 5.56: Tell Qashish'de bulunan damga mühür fotoğraf ve çizimi

a.

Tell Qashish

Ben-Tor, 1994: Fig. 21b.

Kat. No: 53

Levha LIII (Şekil 1)

No: HPM 15346

Adı: Mühür

Malzemesi: Kurşun

Dönemi: Orta Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,5cm. K: 0,1cm.

Benzeri: Özgüç, 1986: Lev. 52 (2) / Lev.92 (6); Sevin ve Derin, 1986: 202 (Res.12-13).

Tanım: Yuvarlak baskı yüzeyli damga mühürün baskı kısmında ‘Signe Royal’ motifi yer almaktadır. Tutamak kısmı korunamayan mühürde ‘signe royal’ motifi mührre soyluluk anlamı katmaktadır. Baskı yüzeyinin arka kısmı küçük iç içe geçmiş dairesel motiflerle bezelidir.

Şekil 5.57: (Kat. No. 53) HPM 15346

Benzerleri:

Resim 5.57: Kültepe, Fraktin ve İmikuşağı’nda bulunan damga mühürlerin fotoğraf ve çizimleri

Kültepe

Özkan, 2011: 358 (Fig. 488).

Fraktin

Alexander, 1977: 201 (Fig.3).

İmikuşağı

Sevin ve Derin, 1986: 202 (Res.12-13).

Kat. No: 54

Levha LIV (Şekil 1)

No: HPM 15329

Adı: Mühür

Malzemesi: Bakır (Tunç)?

Dönemi: İlk Tunç Çağı

Ölçüler: Ç: 2,5cm. Y: 3,7cm.

Benzeri: Weingarten, 1997: 154; Salvatori, 2000: 111 (6); Koşay, 1934: 71-72.

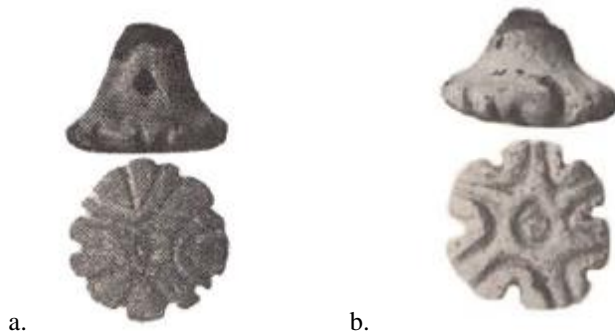
Tanım: Baskı yüzeyi sekiz ayrı parçaya ayrılmış olan mührün her parçasında oyuklar yapılmış olup; merkezinde çukur oyuk vardır. Baskı yüzeyi rozeti anımsatmaktadır. Tutamak kısmında gövdede iki sıra halinde kabartma bilezik motifi yer almaktadır. Küt olarak biten tutamağın yatay ip deliği mevcuttur.

Şekil 5.58: (Kat. No. 54) HPM 15329

Benzerleri:

Resim 5.58: Ahlatlıbel yerleşiminde bulunan damga mühürlerin fotoğrafları

Ahlatlıbel

Koşay, 1934: 71-72.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Halûk Perk Müzesi'ne kayıtlı kurşun ve bakır (tunç)?'dan yapılmış olan bir grup damga mühür üzerinedir. Daha önce çalışılmamış ve yayınlanmamış olan damga mühürlere yaklaşık olarak bir tarihleme verilmeye çalışılmış; müzeye satın alma yolu ile geldiğinden dolayı, benzer örneklerden yola çıkılarak buluntu yerleri hakkında fikirler öne sürülmüştür. Mühürlerin müzeye satın alma yoluyla gelmiş olmaları buluntu yerleri hakkında bilgi sahibi olmamızı zorlaştırırsa da Anadolu, Mezopotamya, Kıta Yunanistan ve Balkanlarda yapılmış olan arkeolojik kazılar ve Dünya'daki seçili müze koleksiyonları incelenerek benzer örneklerle ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya alınan 54 mühürden 22'si kurşun, 32'si bakır (tunç)?'dan yapılmıştır. 54 damga mührün 30'u iç içe açılı (üçgen-haç) motifli, üçü labirent, üç tanesinin baskı yüzeyi ayak şeklinde olup baskı yüzeyi karışık geometrik motifli, biri konsantrik daire, beşi anaför motifli, üçü dört yapraklı yonca motifli olup; üçü gamalı haç (svastika), biri signe royal motifli, üçü spiral motifli, biri kafes motifli, bir tanesinde ise rozet motifi işlendiği görülmüştür. Yapılan gruplama sonrası yayınlanan benzer örneklerle göre bir tarih aralığı verilebilen mühürlerin 47'si yaklaşık olarak İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiş olup; biri yine yayınlanan benzer örneklerden yola çıkılarak yaklaşık olarak Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Çalışma kapsamına alınan altı mührün (labirent baskı yüzeyli ve ayak biçimli olanlar) baskı yüzeylerindeki motifler Anadolu'da hem İlk Tunç Çağ'ında hem de Orta Tunç Çağ'ında mühürler üzerinde görülmektedir. Bu sebeple bu mühürlerin tarihleme kısmına (?) işareti ile belirtme yapılmıştır.

Yayınlanmış mühür buluntularına bakıldığında, çalışma kapsamına alınan mühürlerin coğrafi yakınlıkları hakkında fikirler öne sürebiliriz. Bu bağlamda ilk olarak baskı yüzeylerinde işlenen motiflere bakılarak, yorum yapılabilmektedir. Buna göre; İlk Tunç Çağı'nda mühürlerde maden kullanımının başlamasıyla mühürlerin biçimlerinde değişiklik ve çeşitlilik gözlemlenmiştir. İlk Tunç Çağı ile birlikte İç Anadolu, Güney ve Batı Anadolu'da kullanılan bakır, tunç ve kurşun damga mühürler çalışmamız kapsamındaki mühürlerin hem malzemesi ile hem de baskı yüzeylerindeki motifler ile benzeşmektedir. Bu durum tez çalışmasına alınan mühürlerin Anadolu kökenli olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Dikkat çeken diğer bir özellik, Anadolu kökenli olduğunu düşündüğümüz bu mühürlerin damga kısımlarındaki her bir motifin benzerlerinin Anadolu'nun farklı bölgelerinde yoğunlaşmış olmasıdır.

Yapılan inceleme sonucunda yaklaşık olarak İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilen çalışmamız kapsamındaki damga mühürlerin benzerleri İç Anadolu, Güney, Batı ve Orta Anadolu'da yer alan yerleşimlerde yoğun olarak görülmektedir. Çalışma kapsamındaki damga mühürlerin 30'unun baskı yüzeyinde iç içe açılı motifli işlenmiştir. Çalışmamızın en büyük grubunu oluşturan bu motif Orta Anadolu, Güney ve Batı Anadolu'da yoğun olarak ele geçmiştir.²⁴³ Seyrek olarak Anadolu'nun doğusunda da görülen iç içe açılı motifli mühürler ticaret sayesinde Anadolu'nun tüm bölgelerine yayılmış olabilir. Özellikle merkezi haç kolları altında yer alan iç içe açılı motifinin İlk Tunç Çağı'nda, İç Anadolu, Güney ve Batı Anadolu'da görülmesi ticaret ve idari yönetim için yaygın bir kullanım alanı oluşturduğunu gösterebilir. Bu şekilde düşünülmesinin sebebi mührün kişisel bir damga özelliği olduğu gibi yönetici sınıfının Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı'yla ortaya çıkmasıyla da ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda malzeme ve tarihlendirme olarak yorum yapılabilmeyen mühürlerin İç Anadolu, Güney ve Batı Anadolu mühür buluntularına oldukça benzer olduğu ve İlk Tunç Çağı'ndakilere benzer buluntular üzerinden tarihlendirilebildiğini söyleyebiliriz.²⁴⁴

Labirent motifli mühürler, Neolitik Çağ'da Anadolu'da Yeşilova ve Ulucak yerleşimlerinde, İlk Tunç Çağı'nda ise Gözlükule yerleşiminde ele geçmiştir. Çalışma kapsamındaki labirent motifli mühürlerin birebir benzeri Anadolu'da görülmezken; Gözlükule'de bulunan mührün baskı yüzeyindeki labirent motifli ile kısmen benzeşmektedir. Mısır'da ve Knossos Sarayı buluntularında ise benzerleri görülmüştür. Bu bağlamda bahsi geçen mühürlerin Anadolu'ya ticaret için gelen tüccarlar tarafından getirilmiş olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir.²⁴⁵

Gamalı haç (Svastika) motifli Anadolu'da İlk Tunç Çağı'na tarihlenen mühürler üzerinde İç Anadolu, Güney Anadolu ve Orta Anadolu'da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında mühürlerin Güney Anadolu, İç Anadolu ve Batı

²⁴³ Çalışmaya alınan damga mühürlerin motif çeşitliliğine göre ayrıntılı bilgi, tezin 4.2. başlığı içinde, 11 alt başlık olarak sıralanmış ve benzer örneklerin bulunduğu yerleşimler isim ve kaynaklarıyla birlikte verildiğinden değerlendirme kısmında bu başlıklar dipnot olarak verilecektir. Örneğin bkz. Dipnot ²⁴³.

²⁴⁴ Ayrıntı için bkz. 4.1.2.1. İç İçe Açılı (Haç, Üçgen) (Kat. No. 1-29 / Lev. I-XV(a)) / (Kat. No. 50, Lev. XXV (b)).

²⁴⁵ Bkz. 4.1.2.2. Labirent (Kat. No. 30-32, Lev. XVb-XVI).

Anadolu'da birebir benzerleri görülmüştür. Anadolu buluntusu olduğu düşünülen damga mühürlerin malzeme açısından benzerliği (madenden yapılmış olması) bu ihtimali daha da kuvvetlendirmiş ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenen mühürlerin Güney ve Orta Anadolu'da yapılmış kazılarda ele geçen buluntulara yakın olduğu saptanmıştır. Gamalı haç (Svastika) motifi Anadolu ile aynı zamanda Yunanistan ve Girit merkezlerinde de görülmektedir.²⁴⁶

Yedili, dokuzlu, onlu, on ikili sarmal anafor motifi Doğu Anadolu'da İlk Tunç Çağı yerleşimlerinde yapılan kazılarda yoğun olarak ele geçmiştir. Özellikle Keban Barajı Kurtarma kazılarında ele geçen damga mühür buluntuları, çalışmamız kapsamındaki anafor motifli damga mühürler ile oldukça benzemektedir. Doğu Anadolu'da bulunan bu mühürlerin İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi ve coğrafi olarak bu motif çeşitliliğinde bir özerkliğin görülmesi çalışmamızdaki mühürler için aydınlatıcı olmuştur.²⁴⁷

Çalışmamız içindeki kafes motifli damga mühür biçimsel olarak idolü anımsatır, dikdörtgen baskı yüzeyinin belli kısımları içe doğru girinti yapmıştır. Anadolu'da kafes motifli mühürler, Güney ve Batı Anadolu İlk Tunç Çağı yerleşimlerinde görülmektedir. Çalışmamız kapsamındaki kafes motifli mühür ile Suriye-Tell Shir ile Tell Qashish yerleşiminde bulunan İlk Tunç Çağ tarihli damga mührün benzerliği Anadolu ve Mezopotamya arasındaki etkileşimin varlığı ile açıklanabilir.²⁴⁸

Uygulandığı mührün tüm yüzeyini kaplayacak şekilde iç içe dairesel hatlardan oluşan ve çalışmamız kapsamına alınan konsantrik daire motifli damga mühür Anadolu'da özellikle Batı ve İç Batı Anadolu'da bulunan İlk Tunç Çağı damga mühür örnekleriyle oldukça benzerlik göstermektedir.²⁴⁹

Rozet motifi, baskı yüzeyinin kendisini oluşturduğu gibi, yuvarlak baskı yüzeyi içinde oluşturulan motif İlk Tunç Çağı'na ait oldukça fazla örnekte farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız kapsamındaki rozet motifinin kenarları dilimli yapılmış olup; birebir karşılaştırma yapılabilen örnekler Anadolu'nun İç ve Güney kısımlarında görülmektedir. Yayınlarda İlk Tunç Çağı'na tarihlenen bu mühürler

²⁴⁶ Bkz. 4.1.2.5. Gamalı Haç (Swastika) (Kat. No. 41-43, Lev. XXI-XXIIa)

²⁴⁷ Bkz. 4.1.2.3. Anafor Motifi (Kat. No. 33-37, Lev. XVII-XIXa)

²⁴⁸ Bkz. 4.1.2.8. Kafes Dilimli (Kat. No. 52, Lev. (XXVI(b))

²⁴⁹ Bkz. 4.1.2.7. Konsantrik Daire (Kat. No. 51, Lev. XXVI(a))

doğrultusunda çalışmamız kapsamındaki damga mühür de İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilebilir.²⁵⁰

Dört yapraklı yonca motifi tıpkı rozet motifi gibi mührün baskı yüzeyine biçimlendirilir. Çalışmamız kapsamındaki mühürlerin baskı yüzeylerinin her bir yaprağında kabartma şeklinde nokta yapılmıştır. Tarsus-Gözlükule'de bulunan İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilen tunç damga mühür hem malzemesi hem de baskı yüzeyinde işlenen motif açısından çalışmamızdaki mühürlerin birebir örneğini oluşturmaktadır.²⁵¹

Spiral motif için kendi içinde kıvrım yapan sarmal biçimli motif tanımı yapılabilir. Baskı yüzeyi üçgen ya da yuvarlak olan bu mühürlerin İlk Tunç Çağı'nda benzerleri ele geçmiştir. Fakat tarihleme yapabilmek adına en iyi örnekler Anadolu kökenli taş kalıplardan bilinmektedir.²⁵²

Signe royal motifi özellikle İç ve Orta Anadolu'da Orta Tunç ile Geç Tunç Çağı'nda büyük boyutlu kap ve çömlekler üzerinde baskı biçiminde ya da kabartmalar üzerinde görülmektedir. Soyluluk sembolü olarak bilinen motifin, Kültepe'de büyük boyutlu kaplara basıldığı bilinmektedir. Çalışmamız kapsamındaki damga mühür üzerinde görülen Signe Royal motifi, İç Anadolu ve Orta Anadolu'da bulunan mühür baskılarına oldukça benzemektedir. Bu bağlamda bölgesel olarak İç ve Orta Anadolu ile yakın benzerlik kurulması ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi mümkün olabilir.²⁵³

Çalışmada dikkat çekilmesi gereken nokta mühürler üzerindeki motiflerin bölgelere göre özellik göstermesidir. İç içe açılı motifli damga mühürler Batı Anadolu, İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da yoğun olarak görülürken, anaför motifli damga mühürler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülmektedir. Anadolu ve Kıta Yunanistan'ın İlk Tunç Çağı'nda etkileşim içinde olduğuna dair kanıtlar vardır. Anadolu'da Laodikeia ve Yunanistan Poliochni'de ele geçen kurşun damga mühürler hem biçim hemde motif olarak birbirine oldukça benzemektedir. Bu mühürler çalışmamız kapsamındaki kurşun mühürler ile malzeme ve motif olarak aynıdır.

Baskı yüzeyindeki motiflerin benzerliğinden yola çıkılarak Anadolu ile Mezopotamya arasında ticarete bağlı bir etkileşimin var olduğu söylenebilir. Ayrıca

²⁵⁰ Bkz. 4.1.2.11. Rozet ((Kat. No. 54, Lev. XXVIIb))

²⁵¹ Bkz. 4.1.2.6. Dört Yapraklı Yonca (Kat. No. 44-46, Lev. XXII(b)-XXIII)

²⁵² Bkz. 4.1.2.4. Spiral (Kat. No. 38-40, Lev. XIXb-XX)

²⁵³ Bkz. 4.1.2.9. Signe Royal (Kat. No. 53, Lev. XXVII(a))

benzer mühür örneklerinin Kıta Yunanistan ve Balkanlarda da aynı zamanda görülmesi sadece kara yolu değil deniz yolu ticaretinin varlığını da göstermektedir.

Mühürler baskı yüzeyinde işlenen motiflere göre alt gruplara ayrıldığı gibi tutamaklarına göre de gruplara ayrılmıştır. İncelenen mühürlerde herhangi bir yazı işaretine rastlanılmamıştır. Mühürlerin kolay ve rahat taşınabilmesi için çoğu ip delikli tutamaktır. İp delikli tutamaklı mühürler Anadolu'da geniş bir bölgede yayılım gösterirler.

Konik biçimli damga mühürler İlk Tunç Çağı'nda Beycesultan, Bademağacı, Karaoğlan yerleşimleri başta olmak üzere Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da görülmektedir.

Çan biçimli damga mühürler Orta Anadolu'da yaygın bir kullanım alanı oluşturmaktadırlar.

Ayak biçimli mühürler Anadolu'nun ticari ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Ayak biçimli mühürler, Kilikya Tarsus-Gözlükule, Orta Anadolu ve İç Batı Anadolu'daki yerleşimlerde görülmüştür. Ayak biçimli mühürlerin baskı yüzeyinde geometrik desenler, yatay-dikey-paralel karışık geometrik çizi bezemeleri işlenmiştir ve bu motif çeşidi Anadolu'nun neredeyse tüm bölgelerindeki mühür buluntularında izlenmektedir. Ayak biçimli mühürler İlk Tunç ve Orta Tunç Çağı tabakalarında görülmektedir. İki tabakada da görülen bu mühürler, çalışmamız kapsamında mühürlerin tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır.

Yapılan detaylı analize göre çalışmamız kapsamındaki mühürlerin Anadolu kökenli olabileceği benzer örneklerden yola çıkılarak söylenebilir. Çalışmamıza aldığımız mühürler Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi buluntuları ile benzerlik göstermektedir. Çalışmamızdaki mühürlerin malzemesi, baskı yüzeylerinde işlenen motiflerin ve tutamak biçimlerindeki çeşitlilik Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nda görülmektedir. Bu durum mühürlerin Anadolu kökenli olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

EKLER

Tablo 3: Mühürlerin Malzeme Çeşitliliği**Bakır (Tunç)? / Kurşun**

Bakır (Tunç)? / Kurşun

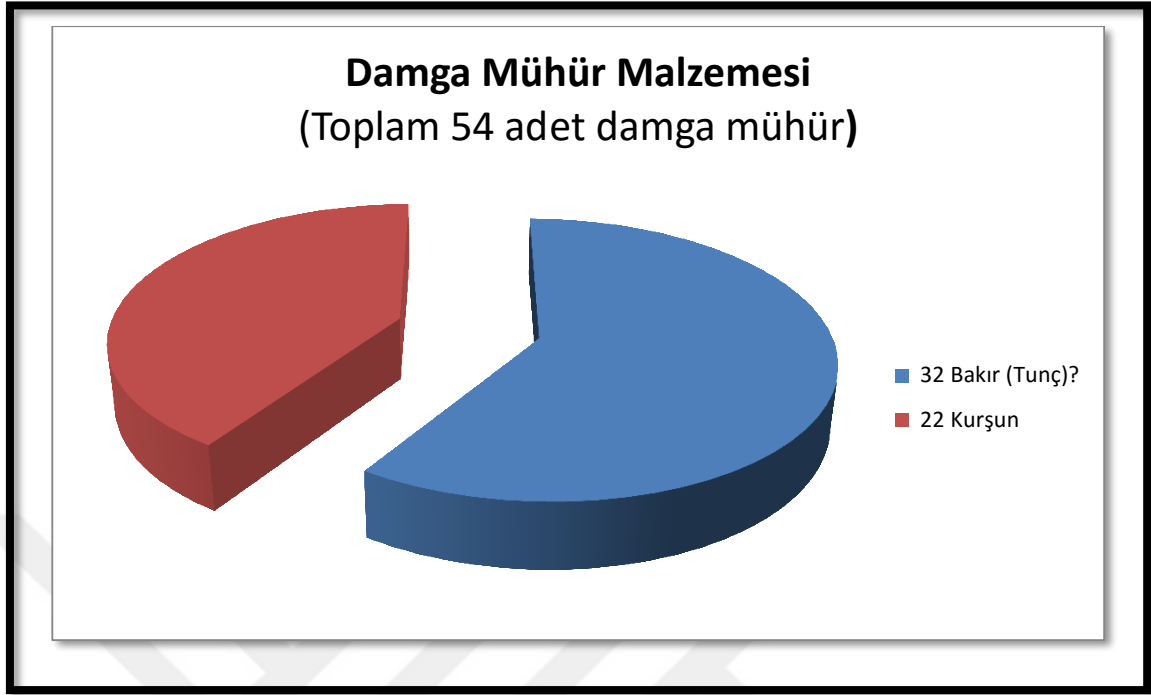
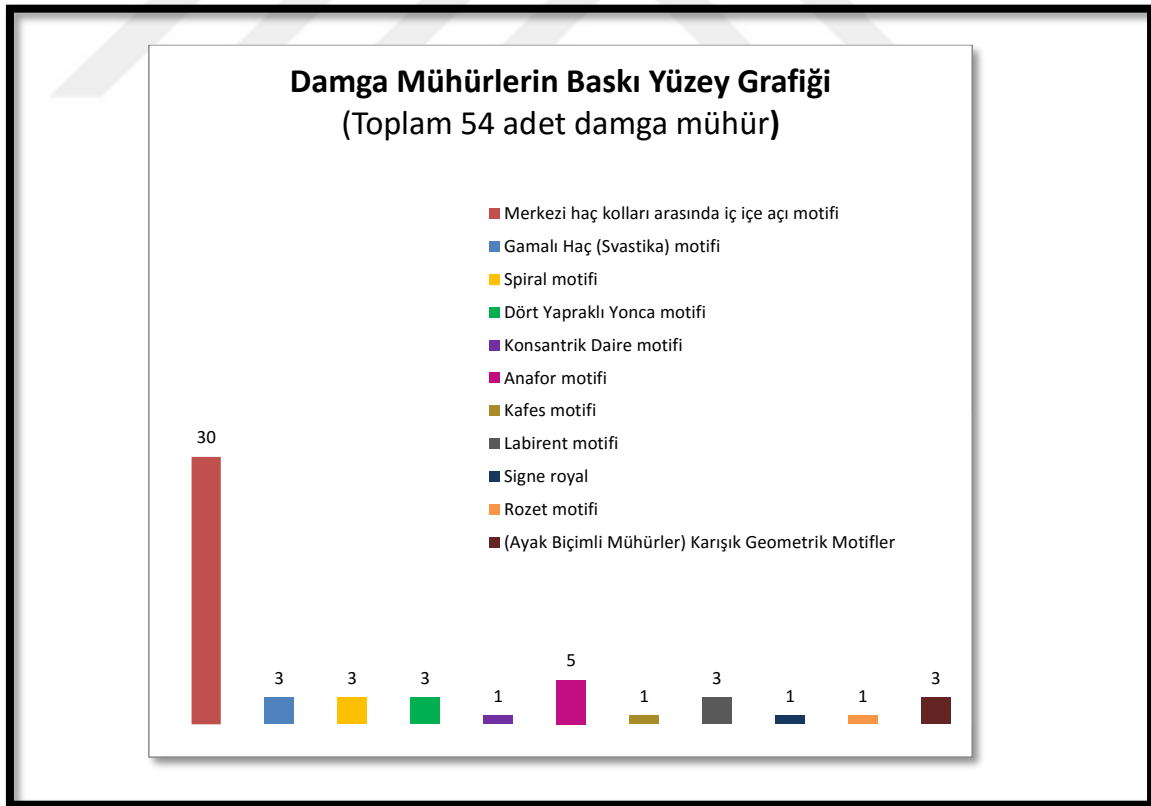
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	

Harita 1: İlk Tunç Çağı Batı Anadolu ve Orta Anadolu Yerleşimleri

Harita 2: İlk Tunç Çağı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yerleşimleri

Grafik 1: Damga Mühürlerin Malzeme Grafiği**Grafik 2:** Damga Mühürlerin Baskı Yüzeylerindeki Motiflerin Sayısal Grafiği

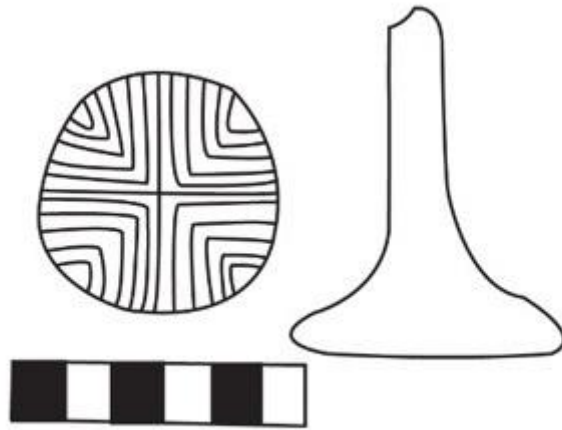
LEVHALAR

Levha I

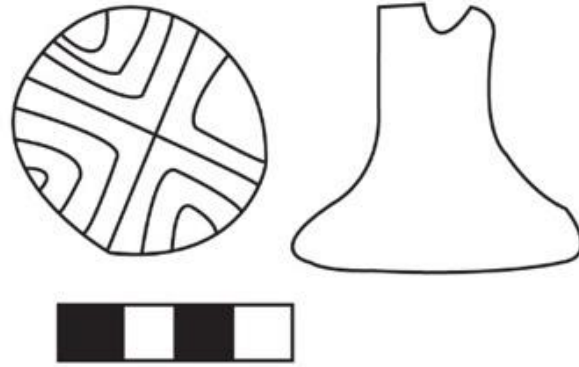
Şekil 1 (Kat. No. 1) HPM 15299

Levha II

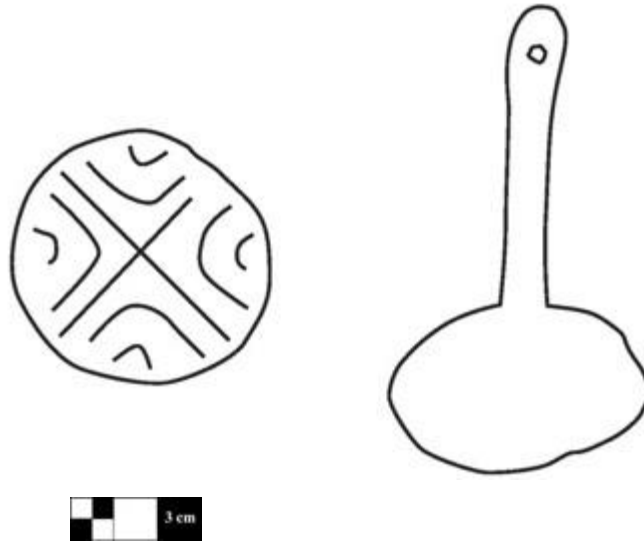
Şekil 1 (Kat. No. 2) HPM 1530

Levha III

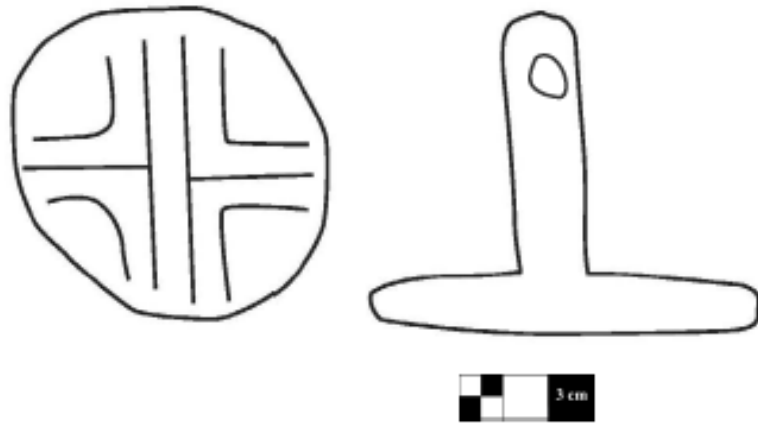
Şekil 1 (Kat. No. 3) HPM 15302

Levha IV

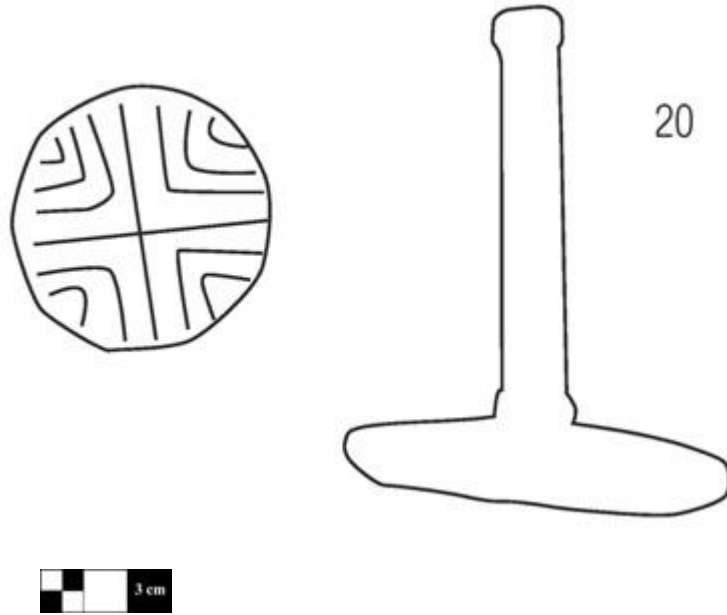
Şekil 1 (Kat. No. 4) HPM 15308

Levha V

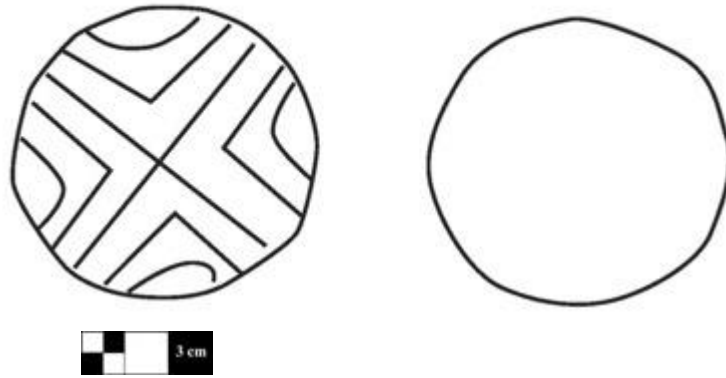
Şekil 1 (Kat. No. 5) HPM 15310

Levha VI

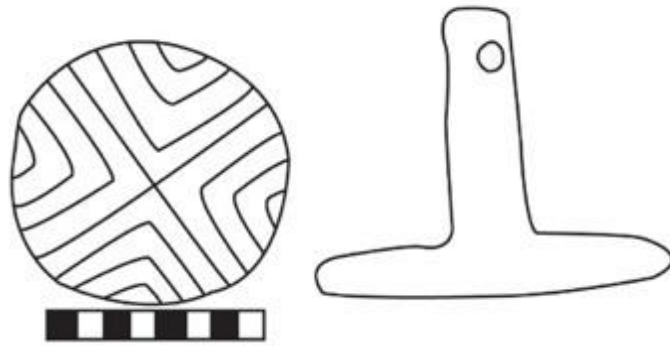
Şekil 1 (Kat. No. 6) HPM 15311

Levha VII

Şekil 1 (Kat. No. 7) HPM 15348

Levha VIII

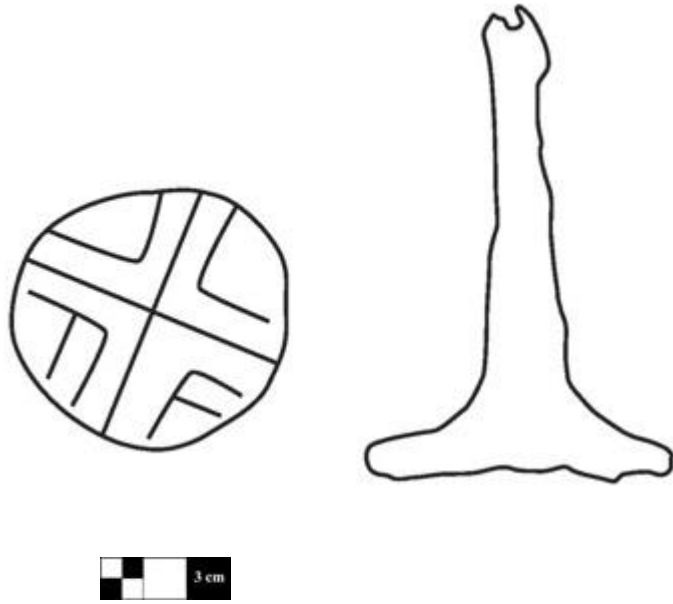
Şekil 1 (Kat. No. 8) HPM 3558

Levha IX

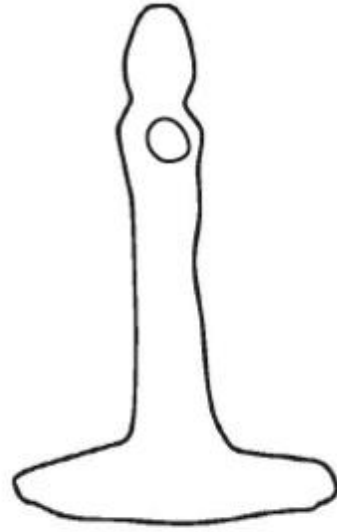
Şekil 1 (Kat. No. 9) HPM 15292

Levha X

Şekil 1 (Kat. No. 10) HPM 15293

Levha XI

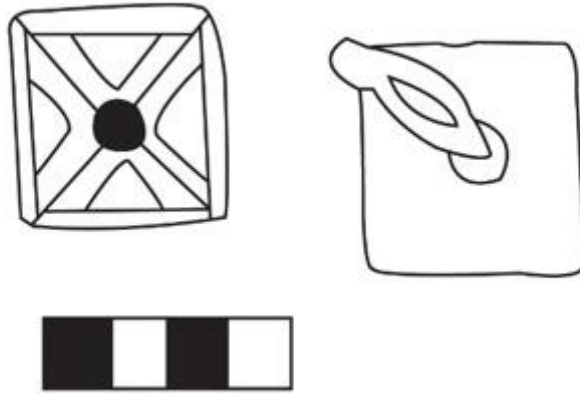
Şekil 1 (Kat. No. 11) HPM 15320

Levha XII

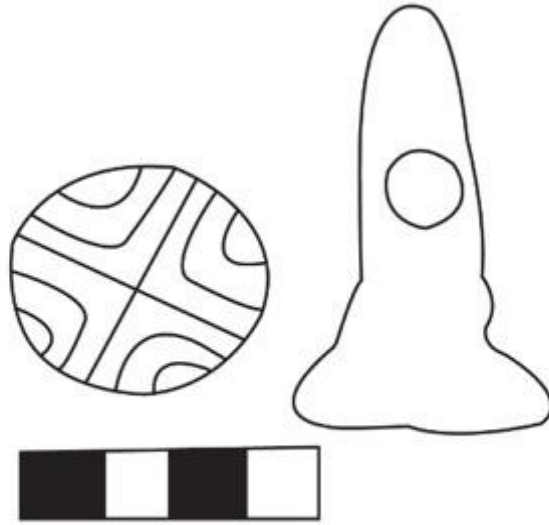
Şekil 1 (Kat. No. 12) HPM 15296

Levha XIII

Şekil 1 (Kat. No. 13) HPM 15349

Levha XIV

Şekil 1 (Kat. No. 14) HPM 3562

Levha XV

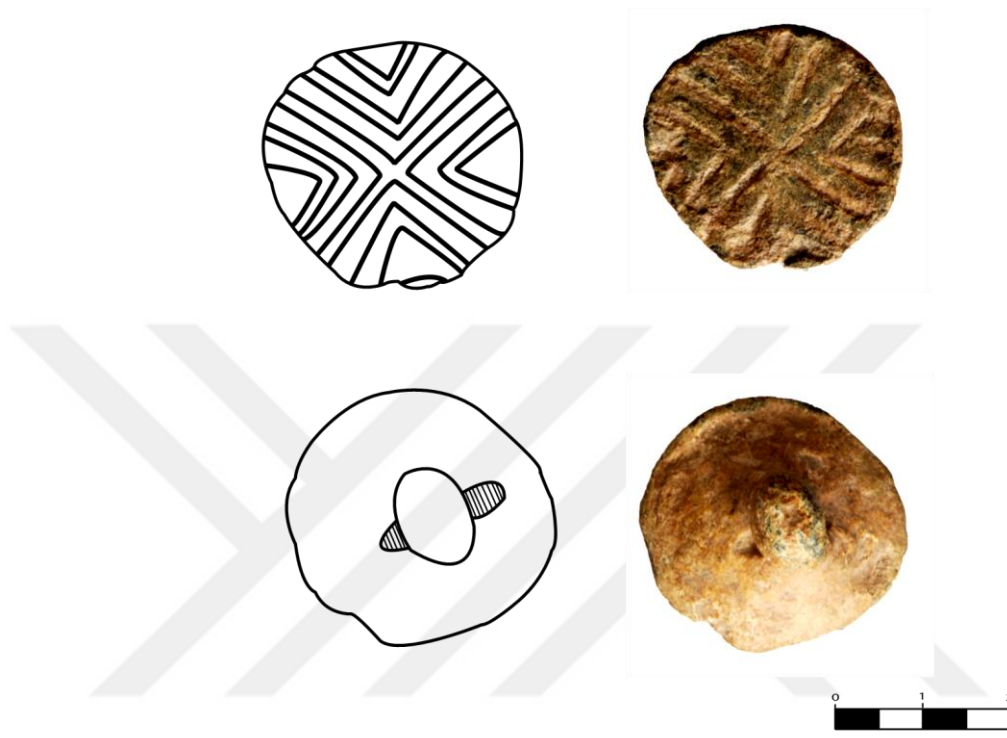
Şekil 1 (Kat. No. 15) HPM 2426

Levha XVI

Şekil 1 (Kat. No. 16) HPM 2435

Levha XVII

Şekil 1 (Kat. No. 17) HPM 2438

Levha XVIII

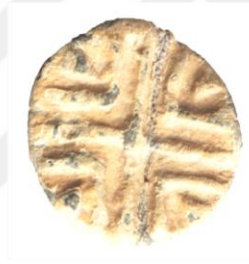
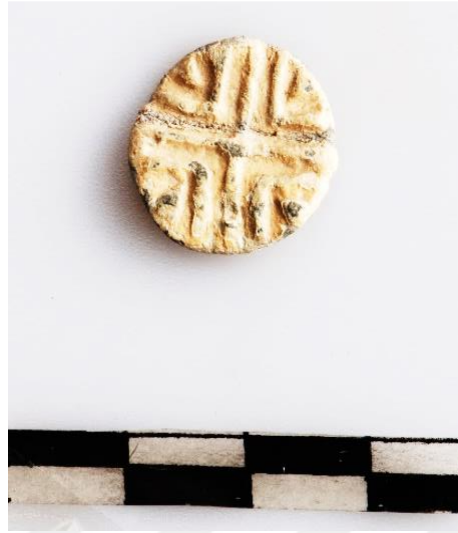
Şekil 1 (Kat. No. 18) HPM (3365) 11228

Levha XIX

Şekil 1 (Kat. No. 19) HPM (4575) 12467

Levha XX

Şekil 1 (Kat. No. 20) HPM (4576) 12468

Levha XXI

Şekil 1 (Kat. No. 21) HPM (2169) 9746

Levha XXII

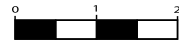
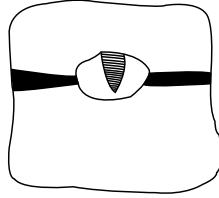
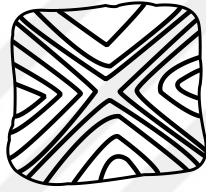
Şekil 1 (Kat. No. 22) HPM 10198

Levha XXIII

Şekil 1 (Kat. No. 23) HPM 2433

Levha XXIV

Şekil 1 (Kat. No. 24) HPM 2437

Levha XXV

Şekil 1 (Kat. No. 25) HPM 2441

Levha XXVI

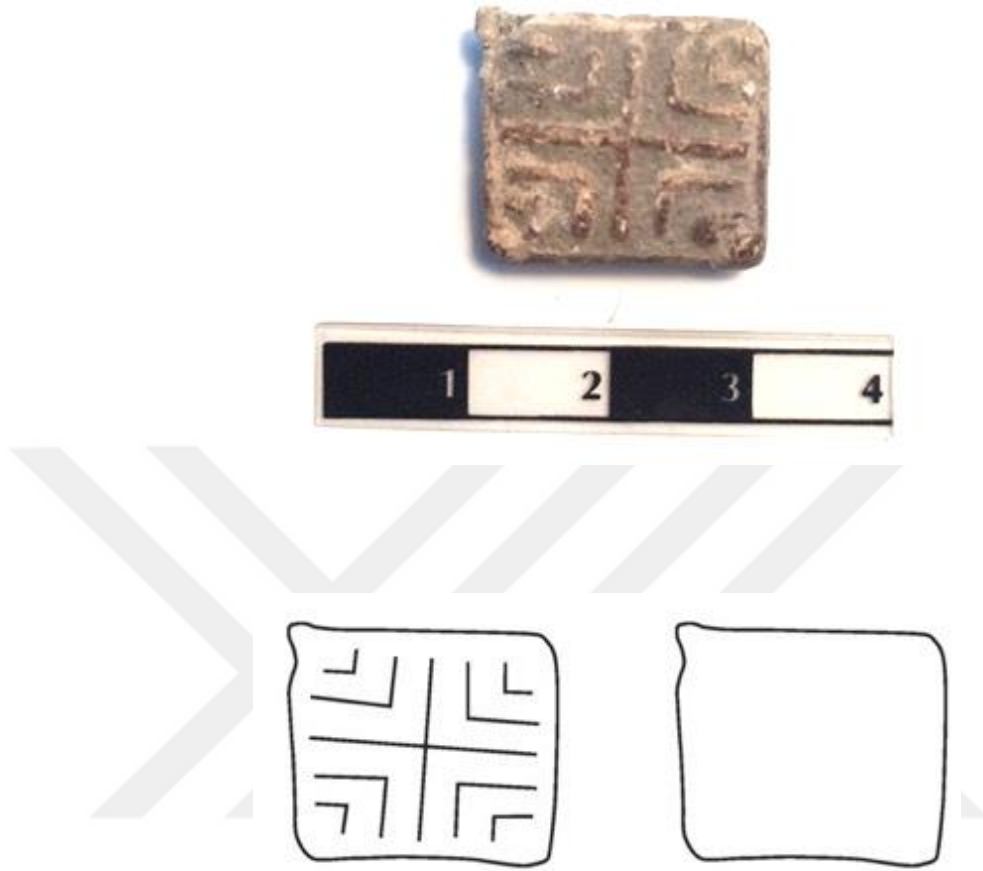
Şekil 1 (Kat. No. 26) HPM 2429

Levha XXVII

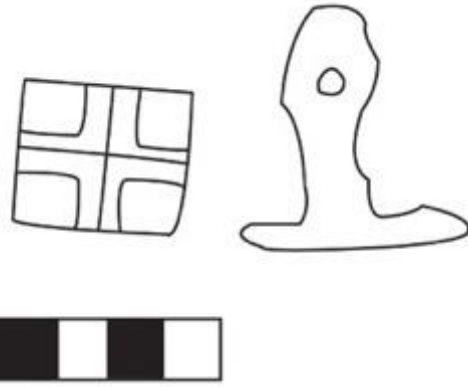
Şekil 1 (Kat. No. 27) HPM 2430

Levha XXVIII

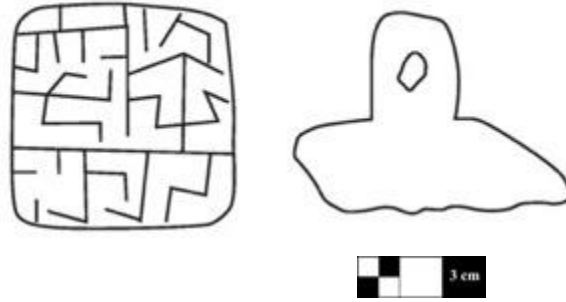
Şekil 1 (Kat. No. 28) HPM 15353

Levha XXIX

Şekil 1 (Kat. No. 29) HPM 15359

Levha XXX

Şekil 1 (Kat. No. 30) HPM 15316

Levha XXXI

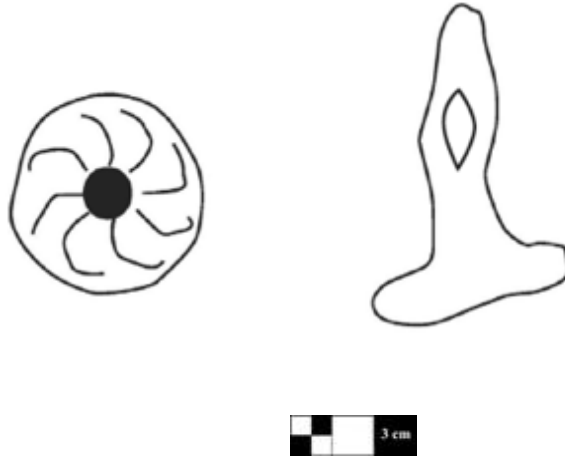
Şekil 1 (Kat. No. 31) HPM 15318

Levha XXXII

Şekil 1 (Kat. No. 32) HPM 15355

Levha XXXIII

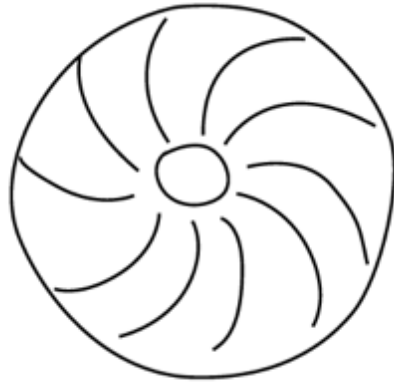

Şekil 1 (Kat. No. 33) HPM 15321

Levha XXXIV

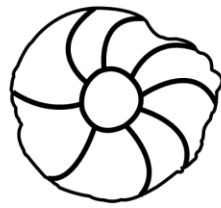

Şekil 1 (Kat. No. 34) HPM 15330

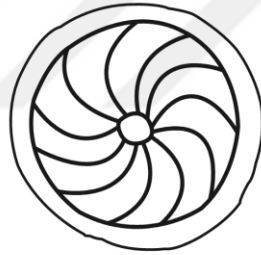
Şekil 1 (Kat. No. 35) HPM 15331

Levha XXXVI

Şekil 1 (Kat. No. 36) HPM 2425

Levha XXXVII

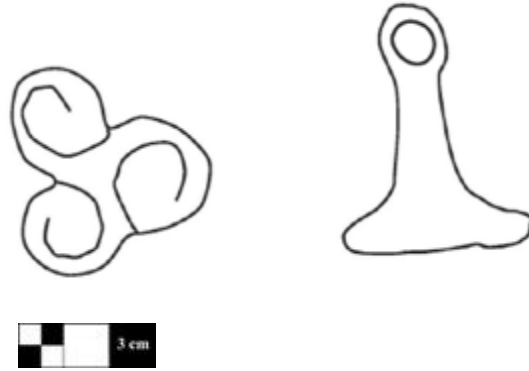
Şekil 1 (Kat. No. 37) HPM (3366) 11229

Levha XXXVIII

Şekil 1 (Kat. No. 38) HPM (4586) 12478

Levha XXXIX

Şekil 1 (Kat. No. 39) HPM 15343

Levha XL

Şekil 1 (Kat. No. 40) HPM 15350

Levha XLI

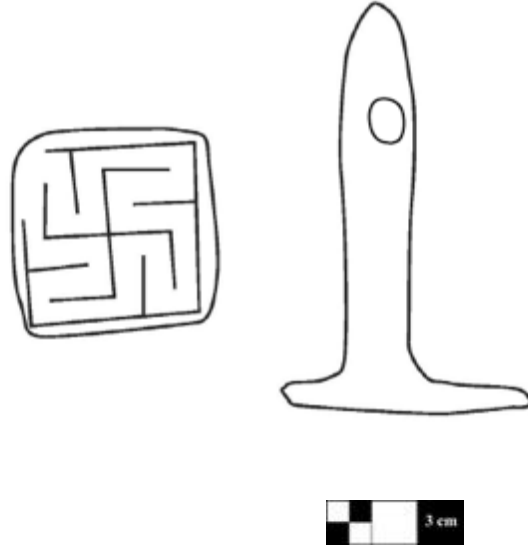
Şekil 1 (Kat. No. 41) HPM 2597

Levha XLII

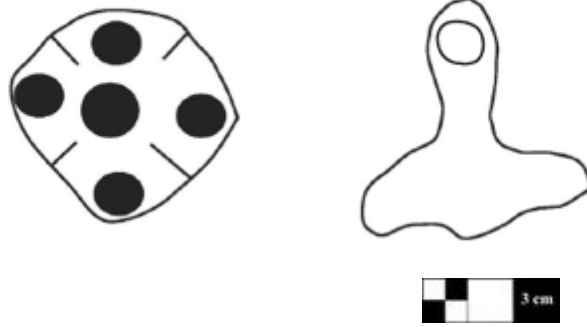
Şekil 1 (Kat. No. 42) HPM 673

Levha XLIII

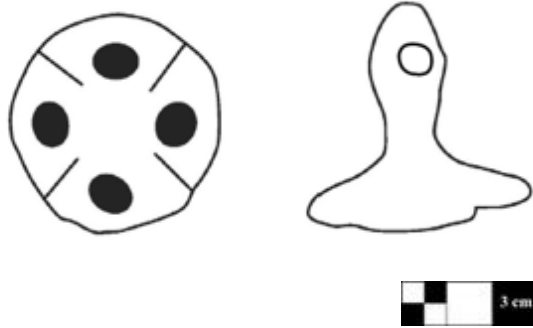
Şekil 1 (Kat. No. 43) HPM 3565

Levha XLIV

Şekil 1 (Kat. No. 44) HPM 15324

Levha XLV

Şekil 1 (Kat. No. 45) HPM 15325

Levha XLVI

Şekil 1 (Kat. No. 46) HPM 10190

Levha XLVII

Şekil 1 (Kat. No. 47) HPM 11262

Levha XLVIII

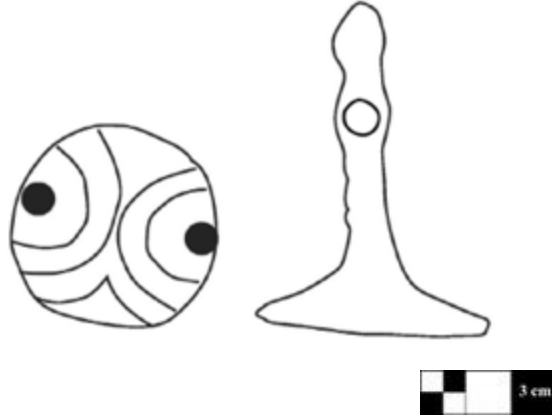
Şekil 1 (Kat. No. 48) HPM 15333

Levha XLIX

Şekil 1 (Kat. No. 49) HPM 15357

Levha L

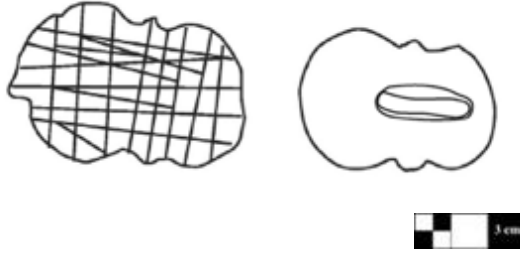
Şekil 1 (Kat. No. 50) HPM 3561

Levha LI

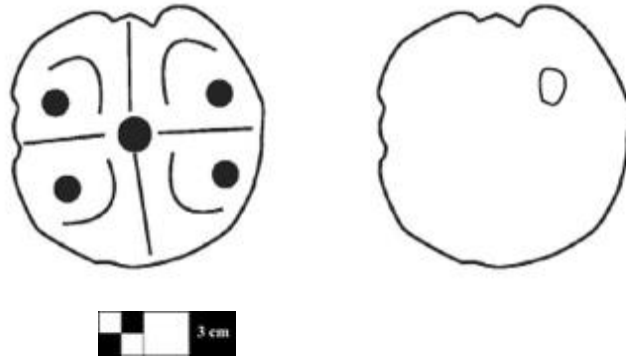
Şekil 1 (Kat. No. 51) HPM (4582) 12474

Levha LII

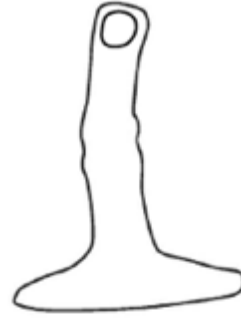
Şekil 1 (Kat. No. 52) HPM 15354

Levha LIII

Şekil 1 (Kat. No. 53) HPM 15346

Levha LIV

Şekil 1 (Kat. No. 54) HPM 15329

KAYNAKÇA

- Abay, Eşref. "Seals and Sealings", *Ayanis I Ten Years Excavations at Rusahinili Eidurukai 1989 - 1998*, (Ed.) Altan Çilingiroğlu-Mirjo Salvini, CNR Istituto Per Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici, Roma: 2001, 322-353.
- Akdeniz, Engin. "Büyük Menderes Havzası'nın Demir Çağı Öncesi Kültürleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir: 1999.
- Akkermans M.M.G. Peter and Kim Duistermaat. (1997), "The Sealings From Late Neolithic Sabi Abyad, Syria", *Paléorient*, Vol. 22, No. 2, (1997): 17-44.
- (2004), "More Seals and Sealings from Neolithic Tell Sabi Abyad-Syria", *LEVANT*, Vol. 36, No. 1, (2004): 1-11.
- Alexander, L. Robert. "The Signe Royal at Fraktin", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 36, No. 3, (Jul., 1977): 199-207.
- Alp, Sedat. *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1972.
- Aruz, Joan. *The Aegean and The Orient in the Neolithic and Bronze Ages: The Evidence of Stamp and Cylinder Seals Plates II*, New York University, New York and I: 1986.
- "The Stamp Seals from Tell Esh Sheikh", *Anatolian Studies*, Vol. 42, No. 15, (1992): 15-28.
- Bass, F. George, (1987), "Excavations at Ulu Burun (Kaş): 1986 Campaign", *9. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. I, Ankara: TTK Yayınları, 1987, 382.
- Baştürk, Mahmut Bilge ve Yeliz Kaya. "Şarhöyük'ten Bir Erken Tunç Çağ Mührü, An Early Bronze Age Seal From Şarhöyük", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2018, S. 45, 1-10.
- Batiuk, S. vd. *The Amuq Valley Regional Projects Volume 1; Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, (Ed.) Kutlu Aslıhan Yener, The Oriental Institute of the University of Chicago: No. 131, Chicago Illinois 2005.
- Belcher, H. Ellen. (2011), "Halaf bead, pendant and seal "Workshops" at Domuztepe: Tekhnological and Reductive Strategies", *The State of the Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics. Studies in*

- Early Near Eastern Production, (Ed.) E. Healey, S. Campbell and O. Maeda, Subsistence and Environment 13, Berlin: 2011, 135-143.
- Belli, Oktay. "Urartular'da Hayat Ağacı İnancı", *ANAR*, Vol. VIII, (1982): 237-247.
- . *Urartu Mühürçülüğü, Urartu: Savaş ve Estetik*, (Ed.) Filiz Özden, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, 144.
- Ben-Tor, Amnon. "Early Bronze Age Cylinder Seal Impressions and a Stamp Seal from Tell Qashish", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 295 (Aug., 1994), 15-29.
- Bernabò Brea, Luigin. Poliochni I. Città preistorica nell'isola di Lemno, I.2, (Tavole), Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, I, 1.2, (Roma, 1964).
- Bıçakçı, Erhan vd. "Tepecik-Çiftlik", *Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (Ed.) M. Özdoğan, N. Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997, 237-253.
- Bittel, Kurt. "Der Depotfund von Soloi Pompeiopolis", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, Band 46, 1940, 183-206.
- Biber, Hanefi. "Van Müzesi'nden "Hayvanlar Hakimi" Betimli Bir Urartu Damga Mührü", *Anadolu Araştırmaları*, Sayı: XVII, No. 2, (2004): 79.
- Black, Jeremy ve Antony Green. *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Tanrılar, İfritler, Semboller*, 1. bs. İstanbul: Köprü Kitapları, 2017, 181.
- Boehmer, Rainer Michael ve Hans Gustav Guterbock. *Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy*, Berlin: 1987.
- Brown, Norman W. *The Swastika*, New York: Emerson Books, 1933.
- Buchanan, Briggs. "The Prehistoric Stamp Seal a Reconsiderari of Some Old Excavations (continued)", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 87, No. 4 (Oct – Dec 1967): 525-540.
- . *Early Near Eastern Seals in the Yale Babylonian Collection*, London: Yale University Press, 1981.
- . *Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum, Vol. II, The Prehistoric Stamp Seals*, Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1984.
- Canby, Jeanny Vorys. (1965), "Early Bronze "Trinket" Moulds", *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 27, No.1, (1965): 42-61.

- Caneva, Isabella ve Gülgün Köroğlu. *Yumuktepe DokuzBin Yıllık Yolculuk*, 1. bs. İstanbul: Ege Yayınları, 2010, 55.
- Collon, Dominique. *The Seal Impressions from Tell Atchana/Alalakh (Alter Orient und Altes Testament)*, Butzon & Bercker: 1975.
- . *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*, London: British Museum Publications, 1987, 119.
- . *Interpreting the Past Near Eastern Seals*, London: University of California Press, 1990, 11-12.
- Çelik, Duygu. “Yeni Dönemde Alacahöyük Kazılarında Mimari Buluntular”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Çınaroğlu, Aykut ve Elif Genç. “Kastamonu Kınık 2002 Yılı Kazısı”, 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, Ankara: TTK Yayınları, 2003, 358.
- Çilingiroğlu, Çiler. “Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak-İzmir”, Turkey, *Journal of Mediterranean Archaeology*, Vol. 22, No.1, (2009): 3-27.
- Darga, Muhibbe. *Hitit Sanatı*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1992.
- . “Şarhöyük-Dorylaion Kazıları 1989-1992”, 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara: TTK Yayınları, 1993.
- Dede, M. Gökçe. “Anadolu’da Bulunmuş Eski Tunç Çağı’na Ait Silindir ve Damga Mühürler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Dedeoğlu, Fulya, “Cultural transformation and settlement system of Southwestern Anatolia from Neolithic to LBA: A case study from Denizli / Çivril Plain”, *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, (Ed.) Joagnuin M Cordoba, Miquel Molist, M Carmen Perez, Isabel Rubio, Sergio Martinez, Madrid: 2008, 587-601.
- Demirtaş, Işıl. “Güvercinkayası Damga Mühür ve Mühür Baskıları”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı. XX, (2015): 22.
- Derin, Zafer. “Türkiye’ de 2006 Yılında Yapılan Araştırma ve Kazılar: Yeşilova Höyüğü”, *TÜBA-AR*, Sayı. 10, (2007): 126.

- Dinçol, Ali ve Belkıs Dinçol. “*Büyükler, Prenslar, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler*”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk\ Die Hethiter und Ihr Reich das Volk Der 1000 Götter, (Ed.) Wanzel Jacob, Bonn, 2002a, 428-431.
- . “*Tabarna ve Aedicula Mühürleri*”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk\ Die Hethiter und Ihr Reich das Volk Der 1000 Götter, (Ed.) Wanzel Jacob, Bonn, 2002b, 432-434.
- Dinçol, Ali. “*Hitit Mühürcülüğü*”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, 1997, 1316-1317.
- Dinçol, Ali ve Metin Alparslan. Hitit Mühürcülüğü (Gliptik), *Hititler-Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Haz.) Melten Doğan-Alparslan ve Metin Arparslan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 188-200.
- Duru, Refik ve Gülsün Umurtak. *Höyücek: 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, Ankara: TTK Yayınları, 2005.
- . (2006), “Bademağacı Kazıları, 2004”, 27. *KST*, C. 2, Ankara: TTK Yayınları, 2006, 437 – 444.
- . “Bademağacı Kazıları 2004, 2005 ve 2006 Yılları Çalışma Raporu”, *Belleten*, Sayı. LXXII, (2008): 193 – 245.
- Duru, Refik. “Bademağacı Kazıları 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu”, *Belleten*, Sayı LXIV, (2000): 187 – 213.
- . “Bademağacı Kazıları 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu”, *Belleten*, Sayı LXVI, (2003a): 246-549-594.
- . *MÖ 8000'den MÖ 6000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin AltıBin Yılı*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya: 2008.
- . *Bademağacı Höyüğü'nde Bulunmuş İki Mühür, Muhibbe Darga Armağanı*, (Ed.) T. Tarhan, A. Tibet, E. Konyar, İstanbul, 2008a, 236 – 243.
- Duru, Refik ve Gülsün Umurtak. “Bademağacı Kazıları 2010 Yılı Çalışma Raporu”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, No: 155/2, Ankara: TTK Yayınları, 2012, 115 – 125.
- Duistermaat, Kim. “*Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some thought, on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria*”, *Seals and Sealing*

- Practices in the Near East, *Orientalia Lovaniensia Analecta*, Leusen-Paris Walpole-Ma, 2012, 4.
- Dusinberre, R.M. Elspeth. *Gordion Seals and Sealings: Individuals and Society*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005.
- Efe, Turan. "Küllüoba", *Arkeo Atlas 2*, İstanbul, (2003a): 114.
- "Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı", *Arkeo Atlas 2*, (2003b): 125.
- "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarih Öncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", *Colluquium Anatolicum*, Sayı III, (2004): 22.
- "The Theories of the "Great Caravan Route" Between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia II", *Anatolian Studies*, Vol. 57, (2007): 47-64.
- Emre, Kutlu. *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, Ankara: TTK Yayınları, 1971.
- "Mühür Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi II*, İstanbul: (1997): 1314-1316.
- Erkanal, Armağan. (1993), *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, Ankara: TTK Yayınları, 1993
- Ertem, Hayri. "Han İbrahim Şah Kazısı 1970-1971", *ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Seri I, No. 3, Ankara: 1974.
- Erzen, Afif. *Çavuştepe I*, Ankara: TTK Yayınları, 1978, 41-42.
- Esin, Ufuk. "Tepecik Kazısı 1968 Ön Raporu", *ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Seri I, No. 1, Ankara: 1970.
- "Tepecik Kazısı 1970 Ön Raporu", *ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Seri I, No.1, Ankara: 1972, 139-147.
- "Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazıları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara: 2000, 84.
- "Değirmentepe", *Arkeo Atlas 1*, (2002): 118.
- Fiandra, Enrica. "Mühürler ve Kil Mühür Baskıları", (Ed. Necmi Karul) *Arkeo Atlas, Özel Koleksiyon 500 Sayfa*: No. 2011 (01).
- Fidan, Erkan. "İç Batı Anadolu Orta Tunç Çağı Öncesi Metal Eserleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

- Fidan, Erkan, vd. “Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR) 2017 Yılı Çalışmaları”, 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ana Yayın No: 184/2: (Yayına Hazırlayan, Dr. Candaş Keskin), 2019, 21-41.
- Frangipane, Marcella. *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, 1. bs. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.
- . “İlk Tunç Çağı I Dönemi Doğu Anadolu”, (Ed. Necmi Karul) *Arkeo Atlas, Özel Koleksiyon 500 Sayfa*: No. 2011 (01).
- Fredericq, D. Homes. *Les Cachets Mesopotamiens Protohistoriques*, C. XIV, Michigan University, 51. bs., Leiden E. J. Brill, 1970.
- Garstang, John. *Prehistoric Mersin: Yümük Tepe in Southern Turkey; the Neilson Expedition in Cilicia*, Oxford: Clarendon Press, 1953.
- Goldman, Hetty. “Excavations at Gözlükule, Tarsus, 1937”, *AJA*, Vol. 42, No. 1, (1937): 30-54.
- . “Excavations at Gözlükule, Tarsus, Vol. II Text and Plates, New Jersey: Princeton University Press, 1956.
- Greaves, M. Alan and Helving, Barbara. “Archaeology in Turkey: The Stone, Bronze, and Iron Ages, 1997-1999”, *AJA*, Vol. 105, No. 3, (2001): 463-513, (Fig. 8).
- Heydari, M., F. Desset and M. Vidale. “Bronze Age Glyptics of Eastern Jazmurian, Iran”, *Paleorient*, Vol. 44, No.1, (2018): 133-153.
- İşbilir Aydın, Berna. “Kimlik belirleyici Tasarımlar: Mühürler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 15.
- Kaçmaz Levent, Esra. “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Urartu Damga Mühürleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kadim Çağlardan İzler: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu. (Ed.) Deniz Uygun ve Senem Özden Gerçeker, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi, 2013.
- Kansu, Şevket Aziz. (1940), *Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, Ankara: TTK Yayınları, Seri V, No. 3, 1940.
- Keskin, Levent. “Başlangıcından M.Ö. III. Binyılın Sonuna Kadar Batı Anadolu Madenciliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Koşay, Hamid Zübeyr ve Mahmut Akok. *Alacahöyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara: TTK Yayınları, 1973.
- . “Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Ahlatlıbel HarfİYatı”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı. 3-4, No. 2-3, (1934): 101.
- . “Keban Projesi Pulur Kazıları 1968 – 1970”, *ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Seri III, No. 1, Ankara: 1976.
- . “Yeniköy Höyüğü”, *ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Seri I, No. 5, Ankara: 1976b.
- Lamb, Winifred. *Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II*, Oxford: Printed by John Johnson for the Society of Antiquaries of London, 1937-1938.
- Laneri, Nicolas. “The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and her Descent to the Nether World in Titriş Höyük - Turkey”, *East and West*, Vol. 52, No: ¼, (2002): 9-15.
- Lloyd Seton ve Mellaart James. *Beycesultan I, Vol. I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, British Institute of Archaeology London: 1962, 272.
- Mallowan, Max E.L. “Excavations at Brak and Chagar Bazar”, *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 9, (1947).
- Makkay, János. *Early Stamp Seals in South-Europe*, Budapest: Akademia i Kiado, 1984.
- Manfred, R. Behm Blancke. “Hasek Höyük”, *Arkeo Atlas 2*, (2003): 27.
- Mellaart, James. “Excavation at Çatalhöyük, 1963”, *Anatolian Studies XIV*, (1964): 39-119.
- Mellink, Machteld Johanna. “Excavations at Karataş Semayük and Elmalı, Lycia, 1964”, *AJA*, Vol. 69, No. 3, (1965): 245-259.
- . “Excavations at Karataş Semayük and Elmalı, Lycia, 1969”, *AJA*, Vol.74, No. 3, (1970): 241-251.
- . *Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age II*, Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç, (Ed.) K. Emre, M. Mellink, Barthel Hrouda, N. Özgüç, Ankara: 1989, 319-333.
- Negahban O. Ezat. “The Seals of Marlik Tepe”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 36, No. 2, (Apr., 1977): 81-102.

- Nunn, Astrid. *Stamp Seals from the Collections of the Aleppo Museum, Syrian Arab Republic*, BAR International Series 804, Oxford: 1999.
- Oğuzhanoglu, Umay. "A Lead Seal from the Laodikeia – Kandilkiri Excavations and an Overall Assessment of Seal Use in South-Western Anatolia During the Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 38, No.1, (2019): 39-64.
- Omura, Sachihiko. "Preliminary Report on the 20th Excavation Season at Kaman-Kalehöyük 2005", *AS*, No. 15, (2006): 1-61.
- Osten, Von Der. *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part I*, OIP Vol. XXVIII, Chicago: The University of Chicago Press, 1937.
- Öğün, Baki. "Urartular", *Türkiye Ansiklopedisi* 33, İstanbul, 1983, 76.
- Öner, Beyil. "Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Yontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2009.
- Özfirat, Aynur. "Altıntepe", *Arkeo Atlas 4*, (2005): 83.
- Özgüç, Nimet. "Seals From Kültepe", *Anadolu*, Sayı.3, (1959): 48.
- . "Acemhöyük Saraylarında bulunmuş olan Mühür Baskıları", *Belleten*, Sayı XLI, Sayı 162, (1977a): 377-379.
- . *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, Ankara: TTK Yayınları, 1977b.
- . *Seal Impressions from the Palaces at Acemhöyük, Ancient Art in Seals*, (Ed.) Edith Porada, New Jersey, Princeton University Press, 1980, 61-101.
- Özgüç, Tahsin. *Altıntepe I*, Ankara: TTK Yayınları, 1966, 29.
- . *Kültepe-Kaniş II, Eski YakınDoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, Ankara: TTK Yayınları, 1986.
- . *Kültepe: Kanis/Nesa*, (Ed.) Jale Velibeyoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özkan, Süleyman. "Köşk Höyük Seals", *Anatolica*, Vol. XXVII, (2001): 22.
- . "The Glyptic Art at Kanesh", *Anatolia's Prologue, Kültepe Kanesh Karum, Assyrians in Istanbul*, (Ed.) Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, (İstanbul: Seçil Ofset, 2011).
- . "Kaniş'te Mühür Sanatı", *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da*, (Ed.) Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, (İstanbul: Seçil Ofset, 2011).

- Özsait, Mehmet. “1991 Yılı Burdur-Çeltikçi ve Yeşilova Yüzey Araştırmaları”, *AST*, Sayı. X, Ankara, (1991): 334-335.
- Öztan, Aliye. “Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşimi”, *Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Metin ve Levhalar*, (Ed.) M. Özdoğan, N. Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007: 230.
- Porada, Edith. *Zum 100. Geburtstag, A Centerary Volume, Remarks on the Tôd Treouse in Egypt*, (Ed.) Erika Bleibtreu, Hans Ulrich Steymans (Hrsg), Vandenhoeck&Ruprecht Göttingen: Academic Press Fribourg, 2014, 602-610.
- Parpola, Asko. *Seals of Greater Indus Valley, 7000 Years of Seals*, (Ed.) Dominique Collon, London: 1997, 47-53.
- Perk, Halûk. “Halûk Perk Müzesi’nde Bulunan İğne Mühürler”, *Tuliya*, Sayı. I, (İstanbul, 2010): 51-59.
- Pittman, Holly. *Cylinder Seals and Scarabs in the Ancient Near East, Civilization of the Ancient Near East*, New York, 1995, 1591.
- “Son Kalkolitik Çağ Mühürleri”, *Arkeo Atlas 2*, (2003): s. 35.
- Pullen, J. Daniel. “A Lead Seal from Tsoungiza, Ancient Nemea and Early Bronze Age Aegen Sealing Systems”, *AJA*, Vol. 98, No. 1 (Jan. 1994): 35-52.
- Relaki, Maria. “*The Social Arenas of Tradition. Investigating Collective and Individual Social Strategies in the Prepalatial and Protopalatial Mesara*”, an off print from, *Back to the Beginning, Reassessing Social and Political Comlexity on Crete During the Early and Middle Bronze Age*, (Ed.) Ilse Schoep, Peter Tomkins and Jan Driessen, Oxbox Books: 2012, 290-325.
- Salvatori, Sandro. “Bactria and Margiana Seals: A New Assessment of Their Chronoloqical Position and a Typoloqical Survey”, *East and West*, Vol. 50, No. ¼, (Dec. 2000): 97-145.
- Sağlamtimur, Haluk. “*Ege Gübre Neolitik Yerleşimi*”, *Türkiye’de Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (Ed.) M. Özdoğan, N. Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, 373-376.
- Sarı, Deniz. “Frigya Dağlık Bölgesi’nde Yer Alan Keçiçayırı İlk Tunç Çağı II Kalesi Küçük Buluntuları (Small Finds from the Early Bronze Age II Citadel of

- Keçiçayırı)", *Arkeoloji Dergisi*, No. XXII, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2017, 117-147.
- Sarianidi, Victor. *Myths of Ancient Bactria and Margiana on its Seals and Amulets*, Moscow: Pentgraphic, 1998.
- Schmidt, F. Erich. *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929 Part I*, OIP. Vol. XIX, Chicago: 1932.
- Schmidt, Klaus. *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe. En Eski Tapınğını Yapanlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, 101.
- Seidl, Uwe. "Siegelabdrücke auf Ton verschlüssen aus Toprakkale", *Beitrage zur Vorderasiatischen Archologie Winfried Orthmann Gewidmet*, Berlin: 2001, 445-446.
- Sevin Veli ve Zafer Derin. "İmikuşağı Kazıları, 1985", 8. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara: TTK Yayınları, 1986, 181-205.
- , *Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliği'ne Kadar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 170.
- , "Karagündüz Höyüğü ve Demir Çağı Mezarlığı", *Arkeo Atlas 4*, (2005): 102.
- Shanshashvili, Nino and Ziviad Sherazadishvili. *Earliest Seals of South Caucasus, Archaeological Review of Gori Museum I*, Tbilisi: 2013, 7-25.
- Sherazadishvili, Ziviad. *The Early Bronze Age Kura-Araxes Culture Seals from Gudobertka Settlement, International Conference Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia*, (Ed.) Marine Kuochodze, Marina Puturidze, Nino Shanshashvili, Georgia: 2014, 168-182.
- Şahin, Fatma. "Çukurova ve Çevre Kültür Bölgelerinin M.Ö. 3. Binde Ege İle Olan Bağlantısı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Şahoğlu, Vasıf. "Erken Tunç Çağında Anadolu Ticaret Ağı ve İzmir Bölgesi", *I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*, (Ed.) Z. Çizmeli Ögün, T. Sipahi, L. Keskin, (Ankara: 2004): 245-262.
- Tekin, Halil. "Hakemi Use / Diyarbakır Çiftçilerin Mührü", *Arkeo Atlas 8*, İstanbul: 2013, 66.
- , *Hakemi Use'den Bir "Pintadera", Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, (Ed.) Süleyman Özkan,

- Halime Hüryılmaz, Atila Türker, 1. bs. İzmir: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü, 2017, 231-238.
- Noveck, Madeline. *The Mark of Ancient Man: Ancient Near Eastern Stamp Seals and Cylinder Seals: The Gorelick Collection*, The Brooklyn Museum, 1975.
- Tosun, Mebrure. “Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Görülen Tanrı Sembollerinin Mahiyeti”, *Belleten*, Sayı. XX, Sayı 77, (1956): 39.
- Tulunay, Fatma. “Müzemizdeki Bir Grup Pişmiş Toprak Damga Mühür”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, Sayı: 17, (2001): 115-120.
- Tuna, Numan ve ark., *ODTÜ Arkeoloji Müzesi*, Ankara: TAÇDAM, 2012, 75.
- Türkcan, Ali Umut. “Çatalhöyük Damga Mühürleri”, *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, (Ed.) Emine Haydaroğlu, İstanbul: YKY, 2006, 45.
- Türkcan, Ali Umut ve Zeki Barış Beyoğlu. “Höyüktepe 2014 Yılı Erken Tunç Çağı Damga Mühürleri”, Kureşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014, Yayına Haz. Metin Türktüzün ve Serdar Ünan, Kütahya: Kütahya Müzesi Müdürlüğü, 2015, 431-447.
- Türktüzün, Metin ve ark. “Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları” *TÜBA-AR*, Sayı. XVII, (2014): 49-72.
- Tütüncüler, Özlem. “Swastika: a Symbol Known to be of Indo-European Origin in the Early Bronze Age Anatolia”, (Ed.) Luca Bombardieri, Analecto D’Agostino, Guido Guarducci, Valentina Orsi and Stefano Vlentini, *Symposium on Mediterranean Archaeology* 16/2, (1-3 March), BAR S2581(I), England: 2013, 201-208.
- Umurtak, Gülsün. “Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur-Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler”, *ADALYA*, Sayı. IV, (1999-2000): 1-19.
- . “Some Observations on a Lead Stamp Seal from the Bademağacı Excavations”, *ANATOLICA*, Vol. XXVIII, (2002): 159-169.
- . “Bademağacı”, *Arkeo Atlas* 2, (2003): 10.
- . “A Study of Three Numerical (!) Tablets and Stamp Seal from the Early Bronze Age Settlement at Bademağacı, *ADALYA*, Sayı. XII, (2009): 1-11.
- . “Questions Arising from a Bulla Found in the EBA II Settlement at Bademağacı, *ADALYA*, Sayı. XIII, (2010): 19-29.

- . “Some Comments on a few Intrigving Seals Found in the EBA Settlements at Hacilar Büyük Höyük and a Seal from Burdur Museum”, *ADALYA*, Sayı XVI, (2013): 49-61.
- . *Hacilar Büyük Höyük İlk Tunç Çağı I Yerleşmesi'nde Bulunmuş Olan Bir Grup Mühür Üzerine Gözlemler, Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı*, (Ed.) Hüseyin Metin, B. Ayça Polat Becks, Ralf Becks, Murat Fırat, İstanbul: Ege Yayınları, 2015, 147-157.
- Umurtak, Gülsün ve Refik Duru. “Hacilar Büyük Höyük Kazısı-2011”, *ANMED*, Sayı X, (2012): 21-26.
- Warner, L. Jayne. *Elmalı-Karataş II, The Early Bronze Age Village of Karataş*, Bryn Mawr College, Archaeological Monographs, Bryn Mawr, PA: 1994.
- Webb, M. Jennifer and Judith Weingarten. “Seals and Seal use: markers of social, political and economic transformations on two islands, *British School at Athens Studies*, Vol. 20, ParSallel Lives: Ancient Island Societies in Crete and Cyprus: (2012): 85-104.
- Weingarten, Judith. “Another at Lerna: An EH IIB Trading Psot?”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 16, No. 2, (1997): 147-166.
- Weingarten, Judith, J. H. Crouwel & G., Vogelsang-Eastwood. “Early Helladic Sealings from Geraki in Lakonia, Greece”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 18, No. 4, (1999): 357-376.
- Wiencke, Martha Heath. “Further Seals and Sealings from Lerna”, *Hesperia: The Journal of American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 38, No. 4, (oct-dec. 1969): 500-521.
- Yağcı, Remzi. “Anadolu Müzesi Koleksiyonundaki Geç Assur-Yeni Babil Akamenid Damga Mühürleri”, Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- . “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki “Greko-Pers” Damga Mühür Grubu”, *OLBA*, Sayı. III, (2000): 1-19.
- Yener, K. Aslıhan vd. “The Amuq Valley Regional Project, 1995-1998”, *AJA*, Vol. 104, No. 2, (2000): 163-221.
- Yıldız, Birgül. “Frig Dönemi Mühür ve Mühür Baskıları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, 22.

Yüksel Karataş, Canan. “Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu’da Mühürlerin Gelişimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Türk Dil Kurumu Ana Sayfası – Güncel Türkçe Sözlük: Erişim Tarihi: 10.5.2019
www.tdk.gov.tr

British Museum Collection Online: Erişim Tarihi: 5.7.2018

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx,2017.

Metropolitan Museum of Art Collection Online: Erişim Tarihi: 22.1.2018

<http://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=stamp%20seal&page=1,2000-2017>

Oymağaç Höyük Nerik Raporu- 2009. Erişim Tarihi: 5.2.2017

http://www.nerik.de/downloads/Oymaagac_2009_Nerik_Raporu_2009.pdf

DİZİN

-A-

Anadolu, i, v, xi, xviii, 1, 2, 3, 6, 7, 9,
10, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24,
26, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 44, 46, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
106, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 174, 175
Anafor, x, 41, 78, 99

-B-

Bakır, xii, xiii, xv, xvi, xvii, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 72, 73, 74, 75, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 105

-D-

Damga mühür, 7, 8, 14, 22, 27
Dört Yapraklı Yonca, x, 35, 44, 100

-İ-

İç İçe Açığı, x, 37, 99
İlk Tunç Çağı, v, xi, xix, 2, 17, 18, 20,
21, 29, 31, 38, 41, 42, 44, 46, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106,
167, 168, 170, 172, 174

-K-

Kafes, x, 44, 100
Kıta Yunanistan, 38, 39, 97, 101

Kurşun, xiv, xv, xvi, xvii, 30, 39, 41,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 76, 77, 78, 79, 80,
93, 95, 105, 167

-L-

Labirent, x, 40, 99

-M-

Mezopotamya, v, 2, 3, 6, 9, 10, 14, 16,
18, 20, 21, 24, 29, 36, 37, 97, 100,
101, 164, 173

-O-

Orta Tunç Çağı, v, vii, xix, 2, 17, 18,
29, 31, 36, 39, 40, 42, 46, 95, 97,
101, 102, 167

-R-

Rozet, x, 46, 100

-S-

Signe Royal, x, 45, 95, 101, 163
Spiral, x, 41, 100
Svastika, 42, 99

-T-

Tunç, v, vii, xii, xiii, xv, xvi, xvii, 3, 6,
10, 14, 16, 17, 29, 31, 32, 36, 39, 40,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 72, 73, 74, 75, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
105, 163, 165, 172, 173, 175

